

Den hermeneutisk- historistiske historikertradition i Danmark 1875-2000

Speciale udarbejdet af
Malthe Fransson Thiesen
Historiestudiet, Aalborg Universitet september 2011

Titelblad til Speciale

Specialets titel (dansk)	
Specialets titel (engelsk)	

Der skal oplyses titel på både dansk og engelsk

Hvilken studieordning følger du (sæt kryds)

Kandidat i Historie, 2003 med tillæg 2007	☐
Kandidat i Historie, 2008 – Almen Historie	☐
Kandidat i Historie, 2008 , Historie som centralfag (Gymnasielæreruddannelsen)	☐

Navn(e) på specialeskriver(e) (fulde navn og studienummer):	
Underskrift(er):	
Vejleder:	
Antal sider i alt:	Antal enheder*):
Ved gruppespecialer SKAL her fremgå hvem der har skrevet hvilke afsnit, samt hvilke der er fælles:	
Bilag:	Afleveringsdato:

*) SKAL udfyldes! 1 normalside = 2700 enheder (et bogstav, et tegn eller et mellemrum udgør alle én enhed)

Abstract	5
1. Problemstilling	7
1.1 Genstandsfeltet.....	7
1.2 Den historiografiske forskning 1880 til i dag.....	9
1.3 Fremgangsmåden.....	11
1.4 Videnskabsinterne faktorer.....	11
1.5 Videnskabseksterne faktorer.....	14
1.6 Sammenfatning.....	16
2. Caspar Paludan-Müller	17
2.1 Historiesyn.....	18
2.2 Erkendelse.....	20
2.3 Metode	21
2.4 Samtiden og Paludan-Müller	25
2.5 Sammenfatning.....	29
3. Johannes Steenstrup	31
3.1 Historiesyn.....	32
3.2 Erkendelse.....	33
3.3 Metode	34
3.4 Samtiden og Steenstrup.....	38
3.5 Sammenfatning.....	43
4. Aage Friis	44
4.1 Historiesyn.....	45
4.2 Erkendelse.....	46
4.3 Metode	46
4.4 Samtiden og Friis.....	50
4.5 Sammenfatning.....	51
5. Povl Bagge	52
5.1 Historiesyn.....	53

5.2 Erkendelse.....	55
5.3 Metode	60
5.4 Samtiden og Bagge.....	62
5.5 Sammenfatning.....	64
6. Bernard Eric Jensen	65
6.1 Historiesyn.....	65
6.2 Erkendelse.....	70
6.3 Metode	73
6.4 Samtiden og Eric Jensen	75
6.5 Sammenfatning.....	77
7. Konklusion	80
8. Litteratur	82

Abstract

The subject of this thesis is to examine the development of the Danish hermeneutic-historicist historical tradition from 1875-2000, and its courses. A tradition which consists of Caspar Paludan-Müller (1805-1882), Johs. Steenstrup (1844-1935), Aage Friis (1870-1949), Povl Bagge (1902-1991) and Bernard Eric Jensen (b. 1943). As a point of departure, the research concerning the Danish hermeneutic-historicist historical tradition and the historiographic theory and method is discussed. The relevance of this thesis' topic is that the Danish hermeneutic-historicist historical tradition had not yet been examined as a whole, as the recent research in the field has concentrated on single historians within the tradition. The historiographic method is also discussed, and on this basis, this study examines the historians' scientific view, which consists of their view on history, the object of history, their view on historical knowledge and method. Furthermore, the development of the historians scientific view – and hence the tradition – tries to take the external as well as the internal factors into account, in explaining the development.

Paludan-Müller, who was influenced by the German historicists Wilhelm von Humboldt (1767-1835) and Leopold von Ranke (1795-1886), argued, that the historical progress was driven by the events surrounding the states outer and inner affairs, and especially the actions of the great personalities. Methodologically he had three different forms of historical method, which were the heuristic, the normal source criticism and the higher criticism. Where the higher criticism deals with combining the facts or parts into a synthesis – so the important stands out, and the less important is left out. As for his conception of historical knowledge, he combined an empirist/positivist conception, which was the case with the normal source criticism, with a realist/constructivist conception of knowledge, which applied to the higher criticism. Overall Paludan-Müller therefore had a mixed scientific view, in combining an empirist/positivist with a realist/constructivist view. His view of the higher criticism can however be seen as the first move towards a functional view of the source-material – in contrast to the empirist/positivist division of the source-material into subjective and objective sources. Paludan-Müllers theoretical considerations was however never really acknowledged, which is to be seen in relation with the cultural critical breakthrough, and the social-liberal and positivistic currents of the time. This worked against the conservative and hermeneutic-historicist Paludan-Müller. Steenstrups scientific view was close to that of Paludan-Müller. However, he argued, that the political history and the great personalities should be seen in relation to the economic as well as the cultural factors. Methodologically Steenstrup was influenced by Kr. Erslevs source criticism, but differed in his view of the sources. As he did not accept the division of the source-material into subjective and objective sources. Like Paludan-Müller, Steenstrup also argued that the normal criticism could not stand alone, but must be followed by an interpretive and synthetic criticism. Steenstrup did however differ from Paludan-Müller in

relation to his view on historical knowledge, as he rejected the empirist/positivist conception and fully accepted the realist/constructivist view of knowledge – that is, both in relation to the normal source criticism and the interpretive and synthetic criticism. As the currents worked against Paludan-Müller, so was the case with Steenstrup, who also was a conservative hermeneutic-historicist. Instead, his colleague Erslev, who had an empirist/positivist scientific view, in his time as well as later, came to be seen as the founding father of the Danish historical profession. Friis more or less had the same view of history as Steenstrup, and as him also rejected the division of the source material. Like both his predecessors, he argued that the source criticism of Erslev should be supplemented by succeeded by an interpretive criticism. He too had a realist/constructivist conception of knowledge, and argued that objectivity was not something given – but a goal that the historian must strive towards. In general Bagge had the same view of history as both Steenstrup and Friis, as well as their realist/constructivist view of knowledge. He was the first of the historians mentioned here however, to formulate the present day functional view of the sources, where the quality and relevance of the source material is dependent of a given sets of questions or problems – and not a quality in the sources themselves, which defines whether they are subjective or objective. In fact, Bagge even suggested that the division of the source material could be given up all together. The important thing however, is according to Bagge how the historian uses the source material – that is, if it is intended or unintended information he extracts from the source material. Finally, Eric Jensen in his view of history is not far from the above mentioned, but mainly differs, in that he argues that humans are both made by history and can make history. Likewise, he has a realist/constructivist view of knowledge, and as Bagge have a functional view of the source material, where the quality and relevance of the source material is dependent of a given sets of questions or problems.

The conclusion of this thesis is that consistency is the overall trend in the development of the Danish hermeneutic-historicist historical tradition. There is however some variation, especially in relation to the view of history and in the case of Paludan-Müller to Steenstrup also methodological. In the case of the conception of knowledge, only Paludan-Müller partly had an empirist/positivist conception, while he and the rest all had a relative consistent realist/constructivist conception. The fact that some have had a bigger impact on the historical profession than others; maybe have more to do with the ever-changing society and the currents which sets the agenda for which scientific view is to be preferred. This just goes to show, that the historical profession itself is not free from the very circumstances it tries to grasp – good and bad alike.

1. Problemstilling

Dette speciale er en historiografisk undersøgelse af hvordan og hvorfor den danske hermeneutisk-historistiske historikertradition har udviklet sig som den har, fra omkring midten af det 19. århundrede til i dag. Indledningsvis vil den danske forskning omhandlende historismen og dens repræsentanter blive beskrevet, og efterfølgende diskuteret i forhold til dette speciales relevans. Herefter vil de forskellige fremgangsmåder i den nyere danske historiografiske forskning blive beskrevet med hensyn til perspektiv, begreber og antagelser om sammenhænge, da de danner grundlaget for fremgangsmåden i nærværende undersøgelse.

1.1 Genstandsfeltet

Den hermeneutisk-historistiske historikertradition vil her blive udgjort af, hvad jeg anser for at være nøglepersoner i traditionen, hvilket drejer sig om: Caspar Paludan-Müller (1805-1882), Johs. Steenstrup (1844-1935), Aage Friis (1870-1949), Povl Bagge (1902-1991) og Bernard Eric Jensen (f. 1943). Et valg af historikere som er baseret på en bred gennemlæsning af historiografiske fremstillinger, hvor de synes at være de mest centrale skikkelser inden for traditionen, i såvel sam- som eftertiden. Det skal dog understreges, at der er tale om et i bedste tilfælde kvalificeret skøn, og at valget af disse frem for andre derfor kan diskuteres. Eksempelvis om det ikke er rimeligt at medtage Edvard Holm, Ellen Jørgensen eller Vilhelm la Cour i denne fremstilling. Til det må jeg sige, at ethvert valg indebærer et fravalg – og at mit håb er, at de udvalgte historikere også af læseren vurderes til at udgøre et repræsentativt udsnit af den historistiske tradition, og derved et rimeligt udgangspunkt for forsøget på at tegne et billede af dens udvikling.

Men hvorfor overhovedet beskæftige sig med den historistiske historikertradition? Svaret er, at der mig bekendt ikke findes undersøgelser som samlet behandler den danske historistiske historikertradition, og dens udvikling. Et forhold som nærværende undersøgelse derfor søger at råde bod på. At der ikke tidligere er lavet en sådan undersøgelse, kan umiddelbart virke underligt. Historiker Claus Møller Jørgensen har et bud på hvorfor det er tilfældet. Han mener den historiografiske forskning primært har fokuseret på det, som er blevet anset for den progressive del af det fortidige historiefag. Det vil sige den del af faget, som er blevet vurderet til at være forløberen for historiefaget på forfatterens egen tid. Ikke at forveksle med den del som blev anset for at være den efterstræbelsesværdige del af fortidens historiefag – snarere tværtimod, da megen historiografisk forskning har haft karakter af et opgør med den radikal-positivistiske tradition. Ikke desto mindre har der ifølge Jørgensen været en sejlivet holdning der indebærer, at netop den radikal-positivistiske tradition har været noget nær altdominerende inden for faget, fra Erslev og fremefter. At der er noget om snakken er tydeligt, hvis man ser på den emnemæssige fordeling i de historiografiske undersøgelser fra 1970'erne til i dag, hvor

det fremgår at et klart flertal omhandler den radikal-positivistiske historikertradition.¹ Der er altså tale om en ennemæssig koncentration og tilsvarende underbelysning af den konservativ-historistiske historikertradition, som jeg vil give Jørgensen ret i er uheldig, da den danske historievidenskabs udvikling bedst kan forstås som: ”... *et dynamisk vekselspil og modspil mellem den historistisk-konservative og den positivistisk-radikale [historikertradition].*”²

Der findes imidlertid historiografiske undersøgelser omkring den historistiske historikertradition, men de behandler kun enkelte historikere inden for denne. Det vil sige at den enkelte historikers videnskabelige position undersøges i forhold til andre af tidens historikere og de åndelige og politiske strømninger i tiden, som eksempelvis romantikken, konservatismen, historismen og positivismen. Det gælder for Mads Mordhorst og Jes Fabricius Møllers undersøgelse af Paludan-Müller, med henblik på hans inspiration fra Leopold von Ranke (1795-1886), og hans senere indvirkning på eleven Kr. Erslev (1852-1930).³ Paludan-Müllers elev Johs. Steenstrup, er behandlet af Jon A.P. Gissel, hvor forholdet til Paludan-Müller samt den samtidige Erik Arup (1876-1951) undersøges.⁴ I tråd hermed har Ole Lønhart behandlet Steenstrups elev Aage Friis, hvis position bliver diskuteret i forhold til Steenstrups – samt Erslev og Edvard Holm (1796-1879), og endvidere eleven Povl Bagge.⁵ Endelig har Mogens Rüdiger undersøgt Povl Bagges historiebegreb i forhold til Erslev, Friis og Arup.⁶ Med undtagelse af Bernard Eric Jensen, er de historikere som bliver behandlet i nærværende undersøgelse således allerede blevet behandlet indgående hver for sig – og med kyndig hånd. Som sagt er det heller ikke i detailanalysen nærværende undersøgelse kan håbe på at bidrage med nyt, men ved at behandle de nævnte historikere i samme undersøgelse, så forskelle og ligheder træder frem. Nærværende undersøgelse står ikke desto mindre i gæld til de nævnte fremstillinger, da målet også her er at skitsere de enkelte historikers positioner i forhold til andre især positivistiske historikere og samtidens åndelige strømninger. Herudover vil målet ligeledes være at klarlægge den interne udvikling i den historistiske historikertradition – og hvordan og hvorfor den forløb som den gjorde. En bestræbelse som ikke er uden farer, hvoraf den største uden tvivl er, at detaljerigdommen går tabt i behandlingen af den enkelte historikers

¹ Nyere historiografiske undersøgelser om den positivistiske historikertradition eller enkelte historikere i denne, sorteret efter årstal for udgivelse, med de ældste først: Manniche (1975): Tysk-kritisk og fransk-kritisk skole - et bidrag til studiet af historieteoretiske synspunkter i Danmark; Eriksen m.fl. (1975): Dansk historievidenskabs krise: En undersøgelse af dansk historievidenskabs tradition; Floto (1976): 60'ernes dilemma: Noget om at skrive historie; Kristiansen & Rahbek (1976): Brud eller kontinuitet i dansk historievidenskab; Floto (1978): Problematikseringen af objektiviteten: Historieskrivningen og den dokumentariske roman; Ladewig Petersen (1978): Omkring Erik Arup: Struktur og grænser i moderne dansk historieforskning (ca. 1885-1955); Tiemroth (1978): Erslev-Arup-Christensen. Et forsøg på strukturering af en tradition i dansk historieskrivning i det 20. århundrede; Tiemroth (1979): Fra Kr. Erslev til Niels Steensgaard: Paradigmetanker om dansk historieskrivning; Floto (1979): Traditionskritik; Manniche (1981): Den radikale historikertradition.

² Jørgensen 1997, s. 7

³ Mordhorst & Møller 2005, s. 5-16

⁴ Gissel 2003, s. 9-41

⁵ Lønhart 1980, s. 3-18

⁶ Rüdiger 1983, s. 7-16

position, og de faktorer som indvirker herpå. Håbet er ikke desto mindre, at det er lykkedes at løse opgaven på en sådan måde, at læseren ikke i tide og utide spørger sig selv hvorfor forskellige forhold enten ikke er nævnt, eller er behandlet mere indgående.

Helt centralt i denne undersøgelse er de nævnte historikers såkaldte videnskabssyn, og i forlængelse af ovenstående med hensyn til farerne ved det brede perspektiv, så har det på forhånd været nødvendigt at indsnævre materialemængden. Det er gjort ved at tage historikerne på ordet, når de giver udtryk for et bestemt videnskabssyn – det vil sige, foretage beretningslutninger på baggrund af deres historieteoretiske skrifter. Det optimale vil unægtelig have været at kombinere beretningsslutningerne med levnsslutninger foretaget på baggrund af historikerens øvrige forfatterskab.⁷ Da man ved en kombination af beretnings- og levnsslutninger kan opdage eventuelle forskelle mellem forfatterens egen selvforståelse i de teoretiske skrifter på den ene side, og det øvrige forfatterskab på den anden side.⁸ Dette er et kendt forhold inden for historiografien, hvor eksempelvis Floto skriver at hun har lagt: ”... *hovedvægten ... på historikerens praksis, [og] kun i ringe grad på deres teori ...*”⁹ Ikke desto mindre vil den nærværende undersøgelse hovedsagligt basere sig på beretningsslutninger på baggrund af historikernes teoretiske skrifter, hvilket desværre er prisen for det bredere perspektiv. Alternativet har ikke kunne realiseres inden for den givne tidsramme, da det ville have indebåret en gennemlæsning af samtlige værker, som de nævnte historikere har publiceret. Håbet er imidlertid, at det er en pris som er værd at betale, hvis nærværende undersøgelse blot kan yde et lille bidrag til en bedre forståelse af den historistiske historikertraditions udvikling, og dens plads i den danske historievidenskab.

1.2 Den historiografiske forskning 1880 til i dag

Overordnet kan den danske historiografiske forskning inddeles i to perioder, som adskiller sig fra hinanden med hensyn til genstandsfelt og fremgangsmåde. Her vil forskellen mellem de to perioder indledningsvis blive skitseret, og denne vil blive efterfulgt af en mere tilbunds gående beskrivelse af tilgangene i den nyeste periode.

Den første periode er fra omkring 1880 til 1975, som var kendetegnet ved et biografisk genstandsfelt og metode. Det var typisk én eller historikers livshistorie og forfatterskab som stod i centrum for analysen, og fokus var på individet og de videnskabsinterne faktorer i historievidenskaben. Historiograferne i denne periode udgjordes af Johs. Steenstrup, Ellen Jørgensen og Knud Fabricius. Den noget senere Kai Hørby kan ifølge Claus Møller Jørgensen også placeres inden for denne periode i forhold til hans tilgang, da han tog afstand fra de nyere teoretiske tilgange.¹⁰ Den anden periode strækker sig fra omkring 1975 til i dag, hvor der blev taget

⁷ Eksempelvis den såkaldte Odensegruppe: Eriksen m.fl. 1976

⁸ Floto 1981, s. 250-251 & Jørgensen 1994, s. 258-259

⁹ Floto 2005, s. 9

¹⁰ Floto 1981, s. 245 & Jørgensen 1997, s. 1-2

et opgør med den tidligere periodes biografiske fremgangsmåde til fordel for sociologiske tilgange. Perioden var derfor kendetegnet ved en løbende debat om, hvilken metode og teori som var mest hensigtsmæssig i de historiografiske undersøgelser.¹¹ Med få undtagelser var man enige om at tage afstand fra den tidligere teoriløse biografiske historiografiske forskning, da mange mente, at den fejlagtigt havde fået historievidenskabens udvikling til at fremstå som en kumulativ og kontinuerlig proces mod stadig sandere erkendelse.¹² Der herskede i den sammenhæng enighed dels om nødvendigheden i at anlægge et sociologisk perspektiv på udviklingen, og dels at den enkelte undersøgelse skulle søge at forene et individ- og struktur perspektiv, til forskel fra individ perspektivet i den biografiske tilgang.¹³ Der var imidlertid mindre enighed omkring præcis hvilken tilgang der var at foretrække, og de forskellige tilgange medførte derfor også ofte forskellige resultater.

Overordnet kan der skelnes mellem tre tilgange i perioden, hvor de som tog udgangspunkt i paradigmateteorien var de første til at bryde med den biografiske historiografiske forskning. Tilgangen var teoretisk og de videnskabseksterne faktorer blev også søgt inddraget, såsom de økonomiske, politiske og kulturelle forhold. En anden tilgang som på mange måder minder om tilpasningen af paradigmateteorien, er den hvor ideologibegrebet stod centralt, og hvor fokus ligeledes var på hvordan samfundet indvirkede på historievidenskaben. Forskellen mellem de to tilgange havde at gøre med, hvilket niveau i historievidenskaben de undersøgte i forhold til samfundet. I tilpasningen af paradigmateteorien var det forholdet mellem samfundet og historikerens selvforståelse, som man koncentrerede sig om. Det vil sige hvordan samfundet indvirkede på historikerens videnskabsinterne selvforståelse på individniveau. Mens de som benyttede sig af ideologibegrebet snarere søgte at undersøge det strukturelle eller diskursive videnskabsinterne aspekt i forhold til samfundet – altså forholdet mellem samfundet og det videnskabelige idéstrukturer som historikeren fungerer indenfor, og derfor også historikerens selvforståelse, da denne ses som mere eller mindre bestemt af idéstrukturerne.¹⁴ Endelig var der dem som talte for en videnskabssociologisk tilgang, hvor fokus var på de institutionelle aspekter internt i historievidenskaben, og hvilken betydning traditionen og eliten har for udviklingen i historievidenskaben.¹⁵ I forhold til brud og kontinuitet, hvor kontinuiteten fremstod som tendensen i de biografiske tilgange, kom udviklingen med både paradigmateteorien og ideologibegrebet ofte til at fremstå som en vekslen mellem brud og kontinuitet. Mens udviklingen i et videnskabssociologisk perspektiv ofte kom til at fremhæve kontinuiteten, da fokus

¹¹ Floto 1981, s. 245 & Jørgensen 1994, s. 248

¹² Jørgensen 1997, s. 1-2 & Manniche 1981, s. 10

¹³ Jørgensen 1994, s. 240-241

¹⁴ Jørgensen 1997, s. 17

¹⁵ Ibid., s. 17-26

her var på traditionen og andre kontinuitets skabende faktorer, som tilfældet var med den biografiske tilgang.¹⁶

Som nævnt i forbindelse med genstandsfeltet, havde størstedelen af forskningen i den sidstnævnte periode ofte karakter af en kritik af den radikal-positivistiske tradition. Her især det objektivitetsstræbende videnskabsideal, som man mente havde ført til en mangel på synteser og en udpræget specialisering. Helt konkret var der således ofte tale om undersøgelser omhandlende Erslev og/eller den efterfølgende generation og Arup.¹⁷

1.3 Fremgangsmåden

I dette afsnit vil der blive redegjort for de perspektiver, begreber og antagelser om sammenhænge som findes i den nyere historiografiske forskning – hvis udvikling blev beskrevet i forrige afsnit – da de udgør udgangspunktet for fremgangsmåden i nærværende undersøgelse.

Som allerede nævnt kan der skelnes mellem videnskabsinterne og -eksterne faktorer, når historievidenskabens udvikling skal forklares. Her hersker der bred enighed om det hensigtsmæssige i at kombinere de videnskabsinterne og -eksterne faktorer, som blandt andre Inga Floto og Jens Chr. Manniche har slået til lyd for. For Flotos vedkommende fremgår det af hendes *Historie – en videnskabsteoretisk undersøgelse (1985)*, hvor hun om sin tilgang skriver, at: ”... *historievidenskaben anskues som en funktion af både interne og eksterne faktorer, som ideologi om man vil.*”¹⁸ Manniche gør det samme i 1992, hvor han om historieskrivningen i 1830-1880 skrev at den: ”... *var et produkt af ... samfundsmæssige og videnskabsinterne udviklingstendenser.*”¹⁹ Historievidenskabens og den historiske historikertraditions udvikling vil i tråd hermed i nærværende undersøgelse blive set som en vekselvirkning mellem videnskabsinterne og videnskabseksterne faktorer. Hvilket rejser spørgsmålet om hvilke interne og eksterne faktorer, som har betydning for historievidenskabens udvikling. Her vil de interne faktorer først blive skitseret, ved at se nærmere på de centrale begreber og deres betydning, samt deres sammenhæng.

1.4 Videnskabsinterne faktorer

Et centralt begreb i både de interne og eksterne tilgange er videnskabssynet, som ifølge Jens Henrik Tiemroth kan defineres som: ”... *de kriterier, der ligger til grund for, om noget kan anses for videnskabelig historieskrivning eller ej.*”²⁰ En betydning der er mere eller mindre overensstemmende med Jens Chr. Manniches begreb om videnskabsopfattelse, som står centralt i hans analyse og han definerer som: ”... *Kildekritikken ... [og] holdninger til objektiv-*

¹⁶ Manniche 1981, s. 10-11 & Jørgensen 1994, s. 254 & 258

¹⁷ Jørgensen 1994, s. 241 & 226

¹⁸ Floto 2005, s. 9

¹⁹ Manniche 1992, s. 199

²⁰ Tiemroth 1979, s. 17

*tetsproblemet, fagets emneområder og metoder, og fagets samfundsmæssige funktion.*²¹ Endelig er der Mogens Rüdigers betegnelse historiebegreb, som han definerer som historikerens: ”... *generelle erkendelsesmæssige overvejelser ... [vedrørende] afgrænsningen af historievidenskabens objekt, i bestemmelsen af forholdet mellem historievidenskaben og andre videnskaber, i bestemmelsen af historikeren som et aktivt element i forskningsprocessen, og endelig i metodebegrebet.*”²² Manniche og Rüdiger er således enige om at betone metoden, erkendelsen og historievidenskabens objekt – mens førstnævnte herudover fremhæver fagets samfundsmæssige funktion og sidstnævnte dets forhold til de andre videnskaber. Begreberne overlapper således hinanden betydningsmæssigt på nogle punkter og afviger på andre. Der synes dog at være enighed om, at det giver mening at have en betegnelse for den videnskabelige opfattelse eller position, som en historiker kan indtage på en række videnskabelige parametre. Her vil jeg i lighed med Tiemroth benytte mig af begrebet videnskabssyn som betegnelse for disse parametre, som dækkende over det både Manniche og Rüdiger fremhæver – nemlig: Historiesyn og genstandsfelt, metode og erkendelsen. En forklaring skal knyttes til de analytiske kategorier, da de betegner det samme som hos Manniche og Rüdiger, men ikke har samme betegnelser. Historiesyn og genstandsfelt ses under ét, da historiesynet har at gøre med hvad historikeren mener, er den vigtigste drivkraft i den historiske udvikling. Historiesynet er dermed i høj grad bestemmende for, hvilket genstandsfelt, der anses for at være det vigtigste. De to stemmer således mere eller mindre overens med det som Manniche kalder fagets emneområder, og det Rüdiger kalder for historievidenskabens objekt. Det samme er tilfældet med den analytiske kategori, som her benævnes erkendelse. Da den både dækker over det Manniche kalder for holdninger til objektivitetsproblemet, og det Rüdiger kalder for historikeren som et aktivt element i forskningsprocessen. Den opmærksomme læser vil ligeledes have bemærket, at der i forhold til Manniche og Rüdiger er udeladt kategorier. For Manniches vedkommende drejer det sig om fagets samfundsmæssige funktion, mens Rüdigers opfattelse af historievidenskabens forhold til de andre videnskaber, ikke er en kategori som bliver ført gennem hele undersøgelsen – men som vil blive behandlet i forbindelse med historiesyn og genstandsfelt, hvor det er relevant.

Her vil de tre analytiske kategorier blive beskrevet mere i dybden, så det står klart hvad der menes senere hen. Den nok klareste definition af historiesynet findes hos E. Ladewig Petersen, da han skriver det er en betegnelse for: ”... *historikerens vurdering af, hvilke kræfter der er afgørende for det historiske forløb, og om hans syn på det historiske udviklingsmønster.*”²³ Derfor er historiesynet som beskrevet også med til at bestemme historikerens valg af genstandsfelt, hvilket ifølge Tiemroth fører til: ”... *opdelinge[n] af det faglige kompetenceom-*

²¹ Manniche 1981, s. 41

²² Rüdiger 1983, s. 13

²³ Petersen 1978, s. 139

*råde ... [i] politisk historie, økonomisk historie, kulturhistorie og socialhistorie.*²⁴ I forhold kategorien metode, så har der ifølge Manniche hersket en enighed blandt positivister og historiker om kildekritikken som den fremmeste historiske metode, da: ”... [der hvad det] kildekritiske angik ... uanset ideologisk holdning – [var] noget fælles, der bandt dem sammen.”²⁵ En enighed som dog kun må siges at gælde for første fase i forskningsprocessen, hvor der langt hen ad vejen har været en enighed omkring at etableringen af kendsgerningerne var objektiv. Mens der i forhold til den efterfølgende syntese fase har hersket større uenighed, hvilket gør metode til en relevant analytisk kategori i denne sammenhæng. I delvis forlængelse heraf er der opfattelsen af erkendelsen, hvor historismen og positivismen rummer forskellige opfattelser, som det er tilfældet med Wilhelm von Humboldt (1767-1835) og Leopold von Ranke (1795-1886) på den ene side – og Charles-Victor Langlois (1863-1929) og Charles Seignobos (1854-1942) på den anden. En modsætning som senere afspejlede sig i Danmark, hvor Erslevs passive positivistiske forståelse af erkendelsen stod i modsætning til Steenstrups aktive hermeneutiske forståelse af erkendelsen.²⁶

De interne faktorer blev nedprioriteret i 1970'erne som led i opgøret med den biografiske historiografi, men blev fra 1980'erne igen tildelt større betydning, da de strukturelle interne faktorer fra mange sider blev fremhævet som havende afgørende betydning. I dag synes de at blive anset for ligeså eller mere væsentlige end de eksterne faktorer. De første til at påpege vigtigheden af de interne faktorer i den nyere historiegrafiske forskning var Kristof F. Kristiansen og Jens Rahbek Rasmussen, da de i 1976 som reaktion på det de anså som et noget ensidig fokus på de eksterne faktorer, pegede på: ”... *den kontinuitetsskabende faktor, der udgøres af de institutionelle rammer og den faglige tradition, [historikeren] fungerer indenfor. Det gælder for de fleste videnskaber, at de reagerer med en vis træghed over for ydre påvirkninger, og denne træghed er markant for historie i kraft af fagets lange forskningstradition, dets empiriske orientering og dets komplicerede og tidskrævende forskningsproces.*”²⁷ Floto fremhævede indtil slutningen af 1970'erne de eksterne faktorer betydning, men begyndte herefter at tillægge professionaliseringen og den videnskabsopfattelse som blev udviklet her større betydning, da hun mente historievidenskaben udvikles gennem konfrontationerne mellem den og: ”... *en række andre og forskelligartede synspunkter på historievidenskabens mål og midler ...*”²⁸ Hvilket ikke er langt fra de interne faktorer Manniche fremhæver, som udgøres af: ”... *specialisering, professionalisering og videnskabeliggørelse ... [som årsagen til] etableringen af bestemte videnskabelige normer: en etik for videnskabeligt arbejde og særlige teorier om fagets genstand og de metoder, hvormed man kan skaffe sig viden*

²⁴ Tiemroth 1979, s. 17

²⁵ Manniche 1981, s. 395

²⁶ Jørgensen 1997, s. 24

²⁷ Kristiansen & Rasmussen 1976, s. 517-518

²⁸ Floto 2005, s. 10. Skiftet kommer til udtryk i: Floto 1978b, s. 113

om den.”²⁹ Den seneste til at påpege professionaliseringen og institutionaliseringen som de væsentligste aspekter i forståelsen af historievidenskabens udvikling, er Claus Møller Jørgensen, som tillægger den videnskabelige elite, dens sammensætning og de interne modsætninger stor betydning for hvad der vurderes som videnskabeligt – og dermed historievidenskabens udvikling. Hvis den danske historievidenskab ses i dette lys, mener Jørgensen ikke at der blev institutionaliseret en stringent metodisk-teknisk videnskabelighed i Danmark, da den radikal-positivistiske og den konservativ-historistiske tradition eksisterede side om side. Dette skyldes, at der herskede enighed om en række videnskabelige elementer, som eksempelvis at de historiske undersøgelser skulle baseres på kildestudier; at det vigtigste genstandsfelt var Danmark som geografisk område – samt at staten og den politiske historie her indenfor var den vigtigste. Der var som nævnt også stridspunkter, som f.eks. syntesedannelsen og opfattelsen af erkendelsen, men enigheden var ifølge Jørgensen det kendetegnende. Dog med undtagelse af mellemkrigstiden, hvor der udbrød en åben strid mellem de to traditioner.³⁰

1.5 Videnskabseksterne faktorer

Hvis vi vender blikket mod de videnskabseksterne faktorer, så blev de især fremhævet som de vigtigste i 1970’erne og starten af 1980’erne, hvor forholdet mellem det omkringliggende samfund og historievidenskaben blev set som den væsentligste årsag til historievidenskabens udvikling.

De videnskabseksterne faktorer omhandler altså forholdet mellem historikerens virkelighedssyn eller ideologi på den ene side, og dennes videnskabssyn, videnskabsopfattelse eller historiebegreb på den anden. Hvor virkelighedssynet ifølge Tiemroth udgøres af: ”... *historikerens verdensopfattelse, menneskesyn og samfundsofattelse.*”³¹ Mens Jens Chr. Manniche og Mogens Rüdiger har hvert deres ideologibegreb, som mere eller mindre stemmer overens med Tiemroths virkelighedssyn. Manniche skelner mellem latent og manifest ideologi, hvor den latente er de antagelser og forestillinger som historikeren ikke bevidst erkender, mens den manifeste er en delmængde af den latente, og består af de antagelser som historikeren er bevidst om. Den manifeste ideologi kan derfor nemmere undersøges end den latente, da sidstnævnte ifølge Manniche kun kan undersøges gennem: ”... *individens, klassers og institutioners handlinger, bestræbelser og påstande ... [og] ... skal forankres i en konsekvent samfundsteori ...*”³² Heroverfor kan ideologien hos Rüdiger siges kun at være latent, da individet ubevidst bliver konstitueret af ideologien, og får en plads i samfundet – som det ifølge Jørgensen: ”... *genkender som sin egen og accepterer som sig selv, uden at være bevidst om dens*

²⁹ Manniche 1992, s. 199

³⁰ Jørgensen 1997, s. 23-24

³¹ Tiemroth 1979, s. 17

³² Manniche 1981, s. 31

*ideologiske ophav.*³³ Jørgensen er enig i ideologiens betydning, og mener i overensstemmelse med Manniche, at der på den ene side i forhold til den latente del er tale om spontane ubevidste indtryk, som internaliseres gennem gentagelse, vanedannelse og institutionalisering. Mens det ligeledes virker hensigtsmæssigt i nogle situationer, at individet har handlefrihed i forhold til den manifesterede del, hvor det kan fortolke og tage bevidst stilling til ideologierne.³⁴ De samfundsmæssige faktorer eller ideologien som bestemmer virkelighedssynet kan udgøres af politiske, økonomiske og kulturelle forhold. Hvor Manniche og Rüdiger begge undersøger forholdet mellem virkelighedssynet og de politiske ideologier på den ene side, og videnskabssynet eller historiebegrebet på den anden.³⁵ Begge kæder de positivismens fremkomst sammen den radikale ideologi, mens Manniche ligeledes kæder historismen og konservatismen sammen. Ifølge Manniche forbindes en: ”... en positivistisk præget videnskabsteori ... med en liberal eller socialliberal ideologi, ... [og] en historistisk videnskabsteori ... med en konservativt præget ideologi.”³⁶ Han mener dog ikke at billedet er entydigt, da Aage Friis afviger fra mønsteret ved at forbinde en historistisk videnskabsteori med en radikal eller socialliberal ideologi.³⁷ Rüdiger siger ligeledes om det kritiske gennembrud og positivismen at det: ”... havde sine rødder i den social-liberale opfattelse ... [som ses af] udvidelsen af historiens område ... [samt] historieforskningens samfundsmæssige betydning som at nedbryde myter ...”.³⁸ Ingen af de to ser imidlertid det politisk-ideologiske som determineret af det økonomiske, da Manniche stiller sig tvivlende overfor hvor stor forklaringskraft historikerens sociale baggrund har, mens Rüdiger ligeledes kæder det kritiske gennembrud og radikalismen sammen med det moderne gennembrud i åndslivet. Radikalismen og positivismen mener han som sagt er tæt forbundne, men påpeger ligeledes på at positivismens gennembrud hang sammen med: ”... den begyndende videnskabeliggørelse af produktionen.”³⁹ Rüdiger tillægger således både kulturelle og økonomiske faktorer en betydning. Floto udelader det kulturelle og påpeger i stedet forholdet mellem det politiske og historievitenskaben, hvor de socio-økonomiske forhold tilsyneladende tillægges afgørende betydning for det politiske, til forskel fra Manniche og til dels også Rüdiger. Hvilket fremgår af, at hun mener historievitenskabens udvikling skal analyseres: ”... i sammenhæng med de socio-økonomiske strukturer, [og at] ... de to verdenskrige [også skal inddrages] som væsentlige forklaringselementer ...”⁴⁰ Hvor førstnævnte vel bedst kan tolkes som klassestrukturens sammensætning og dennes betydning for

³³ Jørgensen 1997, s. 9

³⁴ Ibid., s. 17

³⁵ Jørgensen 1997, s. 15. Fremover blot betegnet som ”videnskabssyn”.

³⁶ Manniche 1981, s. 38

³⁷ Ibid., s. s. 38

³⁸ Rüdiger 1987, s. 89

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Floto 2005, s. 9

både den politiske magtfordeling og historievidenskabens udvikling – en sammenhæng som Manniche var afvisende overfor, og som Rüdiger inddrager som en af flere.

1.6 Sammenfatning

Dette speciale er som sagt en historiografisk undersøgelse af hvordan og hvorfor den danske historistiske historikertradition har udviklet sig som den har, fra den sidste tredjedel af det 19. århundrede til i dag. Et perspektiv som forhåbentligt viser sig frugtbart, og som i forhold til den tidligere forskning omkring historismen adskiller sig ved, at traditionen undersøges samlet til forskel fra de undersøgelser, hvor en enkelt historikers videnskabssyn behandles. Den historistiske historikertradition operationaliseres her til at udgøres en række nøglepersoner, hvilket er: Caspar Paludan-Müller, Johs. Steenstrup, Aage Friis, Povl Bagge og Bernard Eric Jensen. Historievidenskabens udvikling vil blive set som en kombination af videnskabsinterne og -eksterne faktorer, hvor videnskabssynet og det videnskabelige samfund både ses som formet af indre videnskabelige forhold, og ydre forhold i form af politiske, økonomiske og kulturelle strømninger i det omgivende samfund.

Strukturen i undersøgelsen vil være kronologisk i sin opbygning, og have den enkelte historikers videnskabssyn som omdrejningspunkt, bestående af de tre analytiske kategorier: Historiesynet, metoden og opfattelsen af erkendelse. Et videnskabssyn som vil blive sat i forhold til de interne aktør- og strukturelle faktorer, som udgøres af andre historikeres positioner – her især det videnskabssyn som dannes med professionaliseringen. Det samme gælder med hensyn til de faglige normer som blev dannet og institutionaliseret med professionaliseringen, og den eventuelle betydning den videnskabelige elites sammensætning og modsætninger har haft for vurderingen af, hvad der er blevet anset for at være det rette videnskabssyn.

I det omfang den eksterne udvikling synes at gribe afgørende ind i den interne udvikling, og have indvirket på historikernes virkeligheds- og videnskabssyn, vil de eksterne faktorer i form af politiske, økonomiske og kulturelle forhold ligeledes blive inddraget. Af de eksterne faktorer vil forholdet mellem de politiske og kulturelle forhold på den ene side, og historievidenskaben på den anden stå centralt – da der som Manniche og Rüdiger har påpeget, synes at være en tæt sammenhæng mellem det politiske virkelighedssyn og videnskabssynet. Kulturelle forhold såsom det moderne gennembrud – og politiske som eksempelvis radikalismens sejr vil derfor blive inddraget.

2. Caspar Paludan-Müller

Caspar Paludan-Müller (1805-1882) blev i 1872 som 67-årig udnævnt til Professor Rostgardianus ved Københavns Universitet - som C.F. Allens (1811-1871) efterfølger. Forinden havde han været rektor i den lærde skole i Nykøbing Falster.⁴¹ Politisk var Paludan-Müller konservativ. I stillingen som professor var hans opgave dels at forelæse over Danmarks historie og kilderne hertil, dels over historisk propædeutik – hvilket i dag bedst kan betegnes som historisk teori og metode. Her vil der blive lagt vægt på sidstnævnte, da opgaven er at klarlægge Paludan-Müllers videnskabssyn, der som nævnt tidligere her inddeles i historiesyn, metode og hans opfattelsen af erkendelsen. Den nok mest omfattende kilde til Paludan-Müllers videnskabssyn, er manuskriptet fra hans forelæsningsrække i historisk propædeutik med titlen *Indledning til Historiens Studium (1876-1880)*, da han her klart giver udtryk for sin opfattelse af de forskellige teoretiske elementer i historievidenskaben.

Paludan-Müller var i sit videnskabssyn inspireret af den tyske historisme, som i det 19. århundrede blev formuleret i Tyskland, med Wilhelm von Humboldt (1767-1835) og Leopold von Ranke (1795-1886) som de fremmeste repræsentanter.⁴² I den tyske historisme blev det fremhævet, at fænomener skulle forstås som individuelle størrelser, ligesom de skulle forstås i deres specifikke historiske kontekst. Altså dels en fremhævelse af de historiske fænomeners individualitet og dels deres historicitet – som tilsammen bevirkede, at fænomenerne skulle forstås i deres opståen, udvikling og eventuelle undergang.⁴³ I modsætning til at forstå de historiske fænomener ud fra generelle lovmæssigheder, opererede historikerne med en organisk udviklingstanke, hvor det enkelte fænomen ifølge Humboldt skulle undersøges: ”... *as it induces, changes form, and in some cases becomes instinct.*”⁴⁴ Humboldt medgiver, at der kan findes generelle elementer i den sociale sfære, men understreger at handlefriheden gør individualiteterne unikke, og at generalisering derfor ikke kan lade sig gøre i nævneværdigt omfang.⁴⁵

Ranke afgrænsede historien fra historiefilosofien, da han mente den kun kunne forstås gennem det partikulære – og ikke gennem det abstrakte. Historismen kan derfor ses som et opgør med historiefilosofien, hvor G.W.F. Hegel (1770-1831) havde peget på fornuften som det styrende for historiens udvikling, og på at historiens udvikling skulle forstås som et samlet og lovmæssigt udviklingsforløb - hen imod en stadig større frihedsbevidsthed hos mennesket.⁴⁶ En opfattelse, som Ranke og historikerne søgte at gøre op med, da de mente, at kendsgerning-

⁴¹ Ilsøe & Hørby 1980, s. 418-419

⁴² Iggers 1968, s. 62

⁴³ Bekker-Nielsen m.fl. 2009, s. 254

⁴⁴ Citeret efter: Iggers 1968, s. 57

⁴⁵ Iggers 1968, s. 57

⁴⁶ Mordhorst & Møller 2005, s. 29 & Bekker-Nielsen m.fl. 2009, s. 228-229, 242-243 & 510

erne unddrager sig abstrakt spekulation – og at det derfor ikke er muligt at indfange fænomenernes individuelle mangfoldighed gennem en abstrakt filosofisk tilgang.⁴⁷

Humboldt og Ranke var ligeledes enige om at fremhæve staten som det vigtigste genstandsfelt for historien.⁴⁸ Hvor Ranke understregede, at de politiske og sociale institutioner ikke skulle undersøges med henvisning til lovmæssigheder, men som konkrete historiske fænomener: ”... *a state [is] not a subdivision of general categories, but a living thing, an individual, a unique self.*”⁴⁹ Ranke understregede på linje med Humboldt, at historiske individualiteter udover stater også kunne udgøres af store personligheder og kulturelle fænomener.

Der er altså tale om historiske fænomener, som skulle undersøges ved etablering af empiriske kendsgerninger gennem kildekritikken. Det var imidlertid ikke tilstrækkeligt, hvis fænomenerne skulle forstås til fulde. Kildekritikken måtte efterfølges af en hermeneutisk fortolkning, hvor historikeren skulle søge at trænge om bag fænomenet – og forstå det. En fortolkning, som ifølge Humboldt kan lignes med kunstnerens opgave, dog med den forskel, at historikeren er bundet af de fortidige kilder, som blev fastlagt i den kildekritiske fase.⁵⁰ Ranke er med hensyn til det metodiske på linje med Humboldt, på trods af, at hans position ofte er blevet set som ren empirisme, med kildekritikken som den eneste rigtige metode – hvilket sandsynligvis skyldes hans berømte ord: ”*Bloß sagen, wie es eigentlich gewesen*”.⁵¹ En misforståelse, som ifølge Georg G. Iggers kan skyldes, at man har overset, at citatet udelukkende omhandler Rankes syn på den første fase i forskningsprocessen, hvor kendsgerninger blev etableret gennem kildekritikken. Mens Iggers pointerer, at Ranke ligesom Humboldt opererer med en todeling af forskningsprocessen, hvor målet med den anden fase er den hermeneutiske fortolkning.⁵² Ranke mente nemlig, at mennesket kun kunne forstå de enkelte fænomener i etableringen af kendsgerningerne og kildekritikken – mens det udelukkende var gennem fortolkningen, man kunne gøre sig forhåbninger om at ane helheden. En helhed som lå bag de umiddelbare iagttagelige fænomener, og som derfor også ifølge Ranke var en helhed, som kun Gud kendte i sit fulde omfang. Kildekritikken og den hermeneutiske fortolkning gik således hånd i hånd hos både Humboldt og Ranke.⁵³

2.1 Historiesyn

Historiesynet var, som tidligere nævnt, historikerens vurdering af, hvilke kræfter som er afgørende i de historiske forløb. Hvilket historiesyn, man tilslutter sig, er derfor også med til at

⁴⁷ Mordhorst & Møller 2005, s. 27-28

⁴⁸ Iggers 1968, s. 62

⁴⁹ Ibid., s. 72 & 82

⁵⁰ Ibid., s. 61

⁵¹ Bekker-Nielsen m.fl. 2006, s. 555

⁵² Iggers 1968, s. 68

⁵³ Mordhorst & Møller 2005, s. 41

afgøre, hvilke dele af den fortidige virkelighed, som historikeren mener, er væsentlig at beskæftige sig med.

Inspirationen fra de tyske historister træder klart igennem i Paludan-Müllers historiesyn. Overordnet mener han, at historikeren skal bygge sin undersøgelse på overleveringen, som svarer til det senere begreb om kilder. Han mener, at overleveringen er karakteriseret ved at bære vidnesbyrd om fortidens begivenheder, og som derfor ifølge Paludan-Müller er genstandsfeltet for historikeren.⁵⁴ Inspirationen fra de tyske historister ses for det første af hans afvisning af historiefilosofiens abstrakte tilgang til historien, da overleveringen: ”... *aldrig kan opløses til reen Tanke. – Det Overleverede kan sigtes og prøves, opløses og sammenstilles, men bliver aldrig Filosofi ...*”⁵⁵ De historiske fænomener skal ikke forklares via det abstrakte, men gennem konkrete empiriske undersøgelser. Han tager derfor også afstand fra historiefilosofiens opfattelse af den historiske udvikling – da han hverken mener, han kan udtale sig om retningen eller endemålet. Han mener dog, at udviklingen veksler mellem frem- og tilbagegang, med fremgangen som den fremherskende – da den nuværende generation kan bygge videre på arven fra tidligere generationer.⁵⁶ En opfattelse, som sandsynligvis er inspireret af den romantiske organiske udviklingstanke, hvor hvert trin i den historiske udvikling ses som et resultat af det foregående.⁵⁷

I forhold til drivkraften bag historiens udvikling og dens genstandsfelt er Paludan-Müller enig med de tyske historister, i at historiens udvikling skal forklares med henholdsvis staten og dens indre og ydre udvikling – og de store personlighedens handlinger. Staten eller nationen anser Paludan-Müller for et selvstændigt overindividuel fænomen – som et: ”... *eneste Væsen, der hæver og bærer alle Enkelte, medens det udfolder sig i Overensstemmelse med sig eiendommelige Livsprincip.*”⁵⁸ Et livsprincip, som ifølge Paludan-Müller dog er bestemt af de enkelte mennesker i staten eller nationen, da: ”... *Over- og Underordning ... indtræde[r], Livets Modsætninger udsondre sig, kæmpe, bryde hverandres Magt og give Plads for nye Kræfter, der atter gennem Kamp og Lidelser skulde fører Nationen til et nyt Trin af Udvikling.*”⁵⁹ Historikeren skal derfor ifølge Paludan-Müller beskæftige sig med de begivenheder, som knytter sig til staten og nationen – det vil sige: ”*Statshistorie[n], d.e. Historie om Staternes indre og ydre liv, altsaa Historie om Dannelsen af Staten, af dens Forfatning, Love, Indretninger, og Historie om de indre Bevægelser ... dernæst Historie om Statens Forhold til andre Stater i Fred og i Krig.*”⁶⁰

⁵⁴ Kristensen 1991, s. 11

⁵⁵ Ibid., s. 37

⁵⁶ Ibid., s. 15

⁵⁷ Citeret efter: Tiemroth m.fl. 1992, s. 251

⁵⁸ Citeret efter: Ibid., s. s. 251

⁵⁹ Citeret efter: Ibid., s. s. 252

⁶⁰ Kristensen 1991, s. 43

Statens og den øvrige histories udvikling drives imidlertid ifølge Paludan-Müller frem af: ”... *Nødvendigheden og frie Personligheders Sammenstød.*”⁶¹ Nødvendigheden udgøres af menneskets instinkter, slægten og naturlovene, som alle gør at der eksisterer generelle årsags- og virkningsforhold i menneskets handlinger. Udviklingen i naturen er ifølge Paludan-Müllers kendetegnet ved, at den: ”... *foregaar udbevidst, bunden ved Naturloven, uden Frihed og gjentagende sig i samme Kredsløb. Derfor er der i Dyr- og Planteverdenen igen Begivenheder, ingen Historie ...*”⁶² Til forskel herfra mener han, at mennesker er i stand til at frigøre sig fra både instinkter, slægt og natur, da de kan: ”... *træde op mod denne, kæmpe med den, sætte egne frie Gjerninger ind i Tingens Orden ...*”⁶³ Han mener derfor, at historiens genstandsfelt skal være at undersøge, hvordan: ”... *Menneskets iboende Kraft udfolder sig ved Frihedens Brug i en uafbrudt Brydning med Naturen og mellem Slægtene egne Dele indbyrdes.*”⁶⁴ Han tillægger således det enkelte menneske en stor handlefrihed og mener derfor også, at: ”... *det Største, der er sket blandt Menneskene ... netop [er] udgaaet fra Personligheder... [og deres] geniale og mægtige Initiativer ...*”⁶⁵ Historikeren skal derfor fokusere på de store personligheders handlinger – og hvordan de brydes – da det er den vigtigste drivkraft bag såvel statens som den øvrige histories udvikling. Historikeren skal derfor beskæftige sig med: ”... *det Individuelle, det Personlige, Frihedens Moment ... [og ikke blive] ... staaende ved Fremlæggelsen af generaliserende Aarsagsforhold.*”⁶⁶ Han mener således, at: ”*Handlinger ere selv de første Aasager, hvorfra nye Rækker udgaa ... [der vil der altid være] Noget tilbage, der ikke fuldstændig falder ind under Nødvendighedens Lov ... [nemlig] det frie Væsens Initiativ ...*”⁶⁷

2.2 Erkendelse

Paludan-Müller er splittet i sin opfattelse af erkendelsen. På den ene side mener han, at historikeren gennem den almindelige kritik kan nå frem til en objektiv erkendelse af den fortidige virkelighed ved at prøve og bedømme det historiske materiale, hvorved: ”... *det subjektive Element i historiske Fremstillinger ... [skilles] fra det objektive.*”⁶⁸ På den anden side mener han, at historikeren efter den almindelige kritik skal gå videre til den højere kritik, som er kendetegnet ved at være: ”... *det mest subjektive af alt historisk Arbejde.*”⁶⁹ Dette kommer også til udtryk i følgende, hvor Paludan-Müller om den historiske videnskab siger, at det er den: ”*Aandsvirksomhed, der ved Overlevering fra de foregaaende Slægter modtager Kundskab om*

⁶¹ Kristensen 1991, s. 73

⁶² Ibid., s. 37

⁶³ Ibid., s. 73

⁶⁴ Ibid., s. 37

⁶⁵ Ibid., s. 73

⁶⁶ Ibid., s. 73

⁶⁷ Ibid., s. 74

⁶⁸ Ibid., s. 54 & 56

⁶⁹ Ibid., s. 68

*Fortidens Begivenheder og bearbejder dette Stof til Erkjendelse.*⁷⁰ Her er det centrale, at erkendelse bliver til gennem bearbejdning af kilderne – og ikke blot ses som en afspejling af kilderne. Paludan-Müller ligner her historikeren med kunstneren, som: ”... *alene kan afgjøre, hvilke Former der ere bedst skikkede til at aabenbare det Syn, der er opgaaet for hans indre Blik.*”⁷¹ I den højere kritik mener Paludan-Müller således, at historikeren skal bearbejde kilderne til erkendelse – da det er herigennem denne kan uddrage det væsentlige, hvorfor: ”*Kunstværket fremspringer heelt og eet af hans eget indre Liv ...*”⁷²

2.3 Metode

Paludan-Müller inddeler forskningsprocessen i tre dele. Den første er heuristikken, hvor det historiske stof skal findes og ordnes. Herefter anden fase, som består i den almindelige kritik, hvor det historiske materiale skal sondres, sigtes, prøves og bedømmes for at afgøre, om det er pålideligt, og hvordan det kan bruges.⁷³ Endelig er der den sidste fase, som udgøres af den højere kritik, hvor der ikke findes fastlagte regler, da historikerens opgave her er at samle enkelthederne til en helhed – så det væsentlige træder frem for læseren.

Den første fase er som sagt heuristikken eller findekonsten, hvor det historiske stof skal findes og ordnes. Paludan-Müller definerer historiens stof eller materiale som: ”*Overleveringen om Fortidens Begivenheder i videste Forstand, og hvad der tjener til deres rette Forstaaelse.*”⁷⁴ Overleveringen kan ifølge Paludan-Müller inddeles i de historiske kilder som bygger monumenter på den ene side og sagn og myter på den anden side. De historiske kilder betegner både det, vi i dag kan kalde for ikke-skriftlige og skriftlige kilder levninger, beretninger – samt andre historikers bearbejdelse og fremstilling af emnet.⁷⁵ Det er ifølge Paludan-Müller disse, som historikeren skal benytte til at nærme sig monumenterne – som er det første minde om begivenheden:

*”Ved den historiske Kilde er altsaa at forstaa det Skrift eller den Gjenstand, som har bevaret den Efterretning, der foreligger nu, selv om dette Skrift eller denne Gjenstand er langt yngre end den Sag, hvormed det nu bevarer Erindringen. Monumentet bevarer det Oprindelige, Kilden den nu eksisterende Beretning.”*⁷⁶

Mens historikeren i mindre grad skal beskæftige sig med sagnene og myterne, da de er kendetegnet ved at være mundtlig overleveret og derfor ikke bygger på monumenter – hvorfor de ikke kan modbevise.⁷⁷

⁷⁰ Kristensen 1991, s. 36-37

⁷¹ Ibid., s. 75

⁷² Ibid., s. 75

⁷³ Ibid., s. 5

⁷⁴ Ibid., s. 47

⁷⁵ Ibid., s. 47

⁷⁶ Ibid., s. 48-49

⁷⁷ Ibid., s. 10

Han mener nemlig, at:

*”... Al historie hviler paa Monumenter, eller støtter sig til dem umiddelbart eller middelbart gennem Kildeskrifter. Ordet Monument eller Mindesmærke er her taget i videste Omfang, om Alt hvad der udenfor Mennesket, uafhængigt af Strømningerne i hans Indre bærer Vidne om Fortidens Begivenheder.”*⁷⁸

Historikeren skal således søges at nå monumentet gennem kilderne – og hvis det lykkedes, er der overensstemmelse mellem kilden og monumentet. Dette sker ifølge Paludan-Müller sjældent, da monumenterne ofte ikke eksisterer længere – hvorfor historikeren i de fleste tilfælde må nøjes med kilderne. At historikeren skal søge at nå monumenterne gennem kilderne gør, at Paludan-Müller mener, at historikeren skal tage udgangspunkt i den seneste overlevering eller kilde, og herigennem søge at nå tilbage til dens oprindelige form – monumentet, hvilket i forhold til Erslev er at vende tingene på hovedet, da han ifølge Egaa Kristensen giver udtryk for, at forskningen skal gå direkte til levnene.⁷⁹ Paludan-Müller understreger særligt i forbindelse med heuristikken, at historikeren skal være kritisk overfor den del af overleveringen, som udgøres af andre historikers fremstillinger – da han mener, at tidligere tiders historikere ofte havde en tendens til at: *”... gengjive det saaledes, som de finde det bearbejdet af deres For-gængere, blande det med deres eget, deres egne Tanker og Meninger, og omklæde saa i deres og deres samtidiges Sprog.”*⁸⁰ På den anden side pointerer han dog, at historikeren ikke må forkaste andre historikers fremstillinger – medmindre deres resultater kan modbevises:

*”... i mange kritiske Arbejder enten [er] en uheldig negativ Retning, der fører til Nedrivelse af det Overleverede uden tilstrækkelig Grund, eller en ligesaa uheldig positiv Retning, der viser sig i Opstilling af nye Anskuelser, som ligefrem sættes i det Overleveredes Sted, uden at dettes Urigtighed er tilstrækkelig godtgjort. Kritikeren gaaer i dette Tilfælde ud fra en Fordom, en Forudsætning om det Overleveredes Urigtighed, medens han dog ikke har Ret til sin nye Forklaring, saa længe han ikke har godtgjort sin Ret til at forkaste det Overleverede; thi Overleveringen skal staa, indtil den modbevises. Denne falske Kritik, der egentlig er aldeles ukritisk, er meget hyppig i vore Dage.”*⁸¹

Efter heuristikken kommer anden fase i forskningsprocessen, som ifølge Paludan-Müller udgøres af den almindelige kritik af de skriftlige kilder. Det første skridt er kildekritikken, hvor kildens natur og pålidelighed bliver vurderet, så det kan afgøres, om kilden er det, den giver sig ud for at være. Herefter følger en kritik af forfatteren, hvor dennes identitet og troværdighed vurderes, så eventuelle tendenser kan blive klarlagt.⁸² Endelig er der kritikkens sidste del, hvor kildernes indhold prøves og vurderes, med det formål at: *”... adskille Historie fra Sagn og Mythe ... [og adskille] det subjektive Element i historiske Fremstillinger fra det objektive.”*⁸³ Her ses der således på indre forhold – det vil sige omtale af tidsangivelser, personer,

⁷⁸ Kristensen 1991, s. 47-48

⁷⁹ Ibid., s. 6

⁸⁰ Ibid., s. 47

⁸¹ Ibid., s. 68-69

⁸² Ibid., s. 5

⁸³ Ibid., s. 54 & 56

begivenheder og steder, da de alle kan være med til at datere kilden.⁸⁴ Efter historikeren dels har fundet og kritisk vurderet kilderne, kan han ifølge Paludan-Müller fremstille erkendelserne fra den almindelige kritik, i en såkaldt historisk-kritisk afhandling.⁸⁵ Han mener imidlertid ikke, at historikeren skal nøjes med at fremstille erkendelserne fra den almindelige kritik – da der:

*”... ved de opløste Enkeltheder ... [opstår en] Tvivl ... [da] Enkelthederne ... [aldrig kan] forstaas til fulde som saadanne, fordi de i Virkeligheden aldrig ere fremkomne enkeltvis, som Enkeltheder, men som Dele af et Heelt.”*⁸⁶

Paludan-Müller mener altså, at fremstillingen af enkelthederne i den historisk-kritiske afhandling ofte vil efterlade sin læser med spørgsmålet: ”... *hvorledes høre nu alle disse Enkeltheder sammen?*”⁸⁷ Derfor mener han, at den tredje og sidste fase i forskningsprocessen er vigtig, da det er igennem den højere kritik, at enkelthederne samles til et hele, i den såkaldte pragmatisk historie.⁸⁸

Den højere kritik er ifølge Paludan-Müller kendetegnet ved at være: ”... *det mest subjektive af alt historisk Arbejde.*”⁸⁹ hvilket hænger sammen med målet for den højere kritik, som er at fremstille:

*”Begivenhederne rensede fra det Tilfældige og Forstyrrende ... [og] ordnede efter de herskende Retninger og ledende Personligheder, saa at disses Betydning af sig selv træder frem for den tænkende Beskuer.”*⁹⁰

Historikeren skal således disponere sin fremstilling således, at det væsentlige bliver fremhævet, mens det mindre væsentlige udelades. I den højere kritik er det derfor i forhold til udvælgelsen af kilder: ”... *Forfatterens hensigt [der er] det afgørende ...*”⁹¹ hvilket derfor også kræver, at historikeren skal være: ”... *fuldkommen klar over hvad han vil, og ... ikke ... [lade] sig afdrage fra dette Maal ...*”⁹² Med den højere kritik placerer Paludan-Müller sig således inden for det vi i dag vil kalde for et funktionelt kildebegreb, da det er forfatterens emnevalg som er bestemmende for dispositionen og udvælgelsen af kildematerialet. Dette i modsætning til et materielt kildesyn, hvor de to er bestemt af materialet. Paludan-Müller mener ikke, der kan opstilles regler for den højere kritik, som tilfældet var for den almindelige kritik. Fra historikerens side kræver den derimod:

⁸⁴ Kristensen 1991, s. 6

⁸⁵ Mordhorst & Møller 2005, s. 287

⁸⁶ Kristensen 1991, s. 69

⁸⁷ Ibid., s. 69

⁸⁸ Mordhorst & Møller 2005, s. 287

⁸⁹ Kristensen 1991, s. 68

⁹⁰ Ibid., s. 75

⁹¹ Ibid., s. 76

⁹² Ibid., s. 76

”Anvendelsen af en Divinationsgave, som seer og paapeger det Rette, uden at der kan føres noget tvingende bevis for dets Rigtighed. Den højere Kritik staar altsaa paa en Maade over alle Regler; den har vel for saa vidt Noget til fælles med Gjætning, at Overbevisningen om Divinationens Rigtighed fremkommer ved, at det gjættede Ord øiensynligt og uimodsigeligt løser Gaaden, idet alle dennes Vink og Allegorier forener sig deri som fælles Samlingspunkt.”⁹³

Han påpeger dog, at historikeren er bedre rustet i forhold til den højere kritik, hvis denne har den rette uddannelse, et forudgående kendskab til emnet og forfatteren – og et naturligt anlæg for at gennemskue stoffet:

”... naar en Mester, der med naturligt Skarpblik forener omfattende Studium, navnlig nøiagtigt kendskab til den vedkommende Forfatters Sprog og Tankegang, paapeger det Rette ogsaa uden at kunne bevise det af gamle Codices, saa slaar hans Gjætning ofte ved sin Genialitet, der umiddelbart fravrister den tænkende Betragtning Samtykke.”⁹⁴

Paludan-Müller er udmærket klar over de farer, som er forbundet med den højere kritik. Farer, som han mener, for det første kan opstå i forbindelse med at historikeren støtter sig til: *”... Formodninger, Kombinationer [og] Hypotheser ... som kan føre til urigtige Resultater ...”*.⁹⁵ For det andet mener han ligeledes, der er en fare forbundet med, at historikeren kan: *”... forvexle[r] sin Opfattelse med den objektive Sandhed.”⁹⁶* hvilket kan skyldes, at historikeren har en: *”... betage[lse] af [en] Lidenskab, saa han tager Parti for eller imod de handlende Personer ... [eller at han] sammenstiller ... begivenhederne urigtigt.”⁹⁷* Med den højere kritik tager Paludan-Müller således forskud på det funktionelle kildebegreb et godt stykke tid før Erslev formulerede sine funktionelle betragtninger i *Historisk Teknik*. Som det fremgår, havde han både øje for historikerens egen rolle, disponeringen, udvælgelsen af materiale og erkendelsen – samt nogle af de farer, som historikerne skal søge at undgå.

⁹³ Kristensen 1991, s. 58

⁹⁴ Ibid., s. 59

⁹⁵ Ibid., s. 71

⁹⁶ Ibid., s. 71

⁹⁷ Ibid., s. 71

2.4 Samtiden og Paludan-Müller

Både de videnskabsinterne og -eksterne faktorer fik en stor betydning for Paludan-Müllers videnskabelige eftermæle. I sin tid som professor, hvor han forelæste over historisk propædeutik, var de institutionelle rammer for historiefaget medvirkende til, at hans historieteori blev mødt med manglende interesse – og derfor ikke blev videre udbredt. En manglede interesse som skyldes, at historiefaget på dette tidspunkt ikke var et selvstændigt fag ved universitet. Hans forelæsninger blev derfor ikke holdt for historiestuderende, men for studerende som tog den philologisk-historiske embedseksamen. Vægten i undervisningen lå derfor snarere på den klassiske filologi, mens historie havde en mere perspektiverende rolle, hvilket alt andet lige har medvirket til, at de studerende vægtede philologien højere end historien. Et forhold som Paludan-Müller også selv gav udtryk for i en korrespondance, hvor han beklagede sig over, at det kun var et fåtal af de studerende, som overværede hans forelæsninger.⁹⁸ En anden betydningsfuld årsag til, at hans tanker ikke blev mere udbredt, var at manuskriptet fra hans forelæsninger ikke blev udgivet før 1991, på trods af, at hans døtre efter hans død arbejdede på at få dem udgivet.⁹⁹

De institutionelle rammer ved Københavns Universitet ændrede sig imidlertid i 1883, året efter hans død, da embedseksamen i historie blev indført. Historiefaget fik således sin egen plads som en selvstændig videnskab og studerende, som var engagerede i faget. En udvikling, som under andre omstændigheder meget vel kunne have betydet, at Paludan-Müllers historieteoretiske synspunkter kunne have fået et større publikum. Men det blev ikke tilfældet, da både de kulturelle-, videnskabelige- og politiske strømninger i tiden var imod ham. Den nye historievidenskab blev nemlig påvirket af det moderne gennembrud i kulturlivet fra 1870'erne og frem med Georg Brandes (1842-1927) som bannerfører. ¹⁰⁰ En strømning, som havde en klar tilknytning til den borgerlige radikale venstrefløj, der søgte et: ”... *opgør med en i dens øjne forældet og forbenet konservatisme, som havde rødder i den nationalliberale fortid.*”¹⁰¹ Begge strømninger, som kom til at præge det kritiske gennembrud i historievidenskaben, var en: ”... *videnskabeliggørelse på nye teoretiske præmisser, der overvejende var positivistisk inspireret i et opgør med mange af de herskende historistiske synspunkter.*”¹⁰²

Alle var strømninger, som gik Paludan-Müller imod, da han som konservativ hverken kunne tilslutte sig det moderne gennembrud eller den borgerlige radikalisme – og da han i sit videnskabssyn var hermeneutisk-historistisk. Eleven, Kr. Erslev, var derimod radikal og formåede nærmest egenhændigt at gøre det positivistiske videnskabsideal til normen under professionaliseringen af den nye selvstændige historievidenskab. Erslev var på den ene side

⁹⁸ Kristensen 1991, s. 3-4

⁹⁹ Ibid., s. 3-4

¹⁰⁰ Tiemroth m.fl. 1992, s. 245

¹⁰¹ Ibid., s. 246

¹⁰² Ibid.

ligesom Paludan-Müller inspireret af Ranke og de tyske historister, og havde studeret ved dennes elev Georg Waitz (1813-1886) i Tyskland.¹⁰³ På den anden side tog han også det positivistiske videnskabsideal til sig, gennem de franske historikere Charles-Victor Langlois (1863-1929) og Charles Seignobos (1854-1942). Begge mente i overensstemmelse med August Comte (1798-1857) mente, at historiefaget med hensyn til metoden skulle tilnærme sig naturvidenskaberne.¹⁰⁴ Positivismen var kendetegnet ved, at den eneste gyldige erkendelse blev set som den, der var baseret på den menneskelige erfaring, opnået gennem iagttagelse af de empiriske kendsgerninger, hvilket også gjorde, at Langlois og Seignobos tog afstand fra brugen af lovmæssigheder i historievidenskaben.¹⁰⁵ Til forskel fra Humboldt og Ranke, mente de således, at historikeren skulle holde sig til at iagttage og sortere kendsgerningerne gennem kildekritikken, da den viden som lå herudover, ikke var objektiv.¹⁰⁶ Dette forklarer Erslevs fokus på kildekritikken og inddelingen i de subjektive beretninger og de objektive levninger, og det tilsvarende mindre fokus på den højere kritik eller realkritikken.

Med et overvejende positivistisk videnskabssyn, rettede Erslev en til tider hård kritik mod Paludan-Müller, hvilket unægtelig var en medvirkende årsag til, at flertallet af historikerne i hans egen såvel som de efterfølgende generationer tog hans positivistiske videnskabsideal til sig, i stedet for Paludan-Müllers hermeneutisk-historistiske. En anden medvirkende årsag til dette var højst sandsynligt, at Erslevs synspunkter stemte overens med tidens strømninger, og derfor kan have fremstået mere tidssvarende end Paludan-Müllers synspunkter. Erslev var også i høj grad selv med til at give indtryk af, at hans synspunkter var et radikalt brud med de tidligere historikere, her især Paludan-Müller. Det der kan siges med sikkerhed, er således, at Erslevs videnskabssyn havde en stor gennemslagskraft hos de senere historikere, mens det er et omdiskuteret spørgsmål, om der rent faktisk var tale om et radikalt brud i forhold til tidligere. En diskussion, som derfor kort skal skitseres her.

Som led i lanceringen af sit eget videnskabelige program, tog Erslev især udgangspunkt i Paludan-Müllers teoretiske overvejelser, hvor han på den ene side understregede hvor disse kom til kort og på den anden side, hvad han mente, var det rette på det givne område. Første gang Erslev gør dette, er det i forhold til Paludan-Müllers almindelige kritik, hvor Erslev skriver, at han: ”... *sondrede ... mellem ”Monument” det faste og uforanderlige, derunder ogsaa den nedskrevne Beretning, og saa Sagn, der er mundtlige og derfor stadigt ændres. Han oversaa ved at opstille denne Grænse ... at der bagved enhver nedskreven Beretning ligger en mundtlig Overlevering ... hvorved det subjektive Moment gør sig gældende her ligesom ved Sagnet ...*”¹⁰⁷ Altså, at Paludan-Müller ikke indså det subjektive element ved beretningerne. Erslev

¹⁰³ Floto 2005, s. 20

¹⁰⁴ Bekker-Nielsen m.fl. 2009, s. 496

¹⁰⁵ Ibid., s. s. 64

¹⁰⁶ Rüdiger 1983, s. 20

¹⁰⁷ Erslev 1892, s. 6

fremhæver også dette aspekt i *Historisk Teknik*, hvor Paludan-Müller står som et eksempel på, hvor galt det kan gå, hvis man ikke som han skelner mellem de objektive levn og de subjektive beretninger, hvilket Erslev her begrundet med hans: ”... *mislykkede Tvedeling af Kilderne i ”Monument” og ”Sagn” ... [som] lukkede hans Øjne for dette simple forhold.*”¹⁰⁸ I begge tilfælde synes der mere at være tale om, at Erslev bevidst klandrer Paludan-Müller for forhold som ikke kan tillægges ham, i et forsøg på at få sin kildekritik til at virke mere original, end der synes belæg for. Som tidligere beskrevet, mente Paludan-Müller nemlig, at historikeren skulle gå kritisk til de historiske kilder og beretningerne, og søge at adskille: ”... *det subjektive Element i historiske Fremstillinger fra det objektive.*”¹⁰⁹

Erslev forholder sig også til Paludan-Müllers højere kritik, hvor han gør gældende, at det: ”*Mere end nogen Methode [var]... den personlige Genialitet, der præge[de] P.-M.s kritiske Undersøgelser.*”¹¹⁰ Dette var medvirkende til, at Paludan-Müllers: ”... *geniale Kritik [kun] kunde ... blive Enkeltmandsværk, ... [fordi] naar Paludan-Müller, Pædagog som han var, gerne ville sætte den i System, blev det en Methode, hvis Svagheder var saare aabenbare.*”¹¹¹ Næsten samme ordlyd går igen et par år efter, hvor Erslev skrev at den højere kritik: ”... *ikke [kunne] staa for en nærmere Prøvelse, og den har ikke sjælden ført ham ind paa gale Veje; hans Undersøgelses Værd beror derimod paa hans kritiske Genialitet og mægtige Energi ...*”¹¹² At der ikke kunne gives nogen metode for den højere kritik, havde Erslev jo for så vidt ret i. Han havde også ret i, at den højere kritik netop er kendetegnet ved, at den ikke på samme måde kan efterprøves som resultaterne af den almindelige kritik og den historisk-kritiske afhandling. Alle forhold som Paludan-Müller udmærket var klar over, og gjorde opmærksom på. Sagens kerne er derfor snarere, om historikeren kun skal søge at fremstille de historiske enkeltheder ved brug af den almindelige kritik – eller om han også skal søge at fremstille dem i deres helhed i synteser, hvor det væsentlige fremhæves. Erslev mener tilsyneladende ud fra ovenstående, at man skal holde sig førstnævnte, qua hans positivistiske videnskabssyn, mens Paludan-Müller mente, sidstnævnte var historiens vigtigste mål.

Erslev påpeger, som vist, derfor både på svaghederne ved Paludan-Müllers almindelige og højere kritik. Forklaringen på Paludan-Müllers utilstrækkelighed skal ifølge Erslev findes i, at han ikke var påvirket af den tyske udvikling inden for kildekritikken, da han: ”*Som Historiegransker ... i mærkelig ringe Grad [var] paavirket af de Strømninger, der fremtraadte i Europa i hans levetid. Noget der vel hænger sammen med hans lange Ophold i et Par Provinsbyer og med en med Aarene tiltagende Tunghørighed.*”¹¹³ hvilket ifølge Erslev samtidig var forklaringen på, hvorfor han og hans egen generation: ”*Paa dette Punkt skiller ... sig særlig*

¹⁰⁸ Erslev 1987, s. 73

¹⁰⁹ Kristensen 1991, s. 54 & 56

¹¹⁰ Bricka 1897, s. 624

¹¹¹ Erslev 1922, s. 18

¹¹² Erslev 1924, s. 790

¹¹³ Ibid., s. 790

skarpt ud fra den foregaaende; det ligger deri, at den methodiske Kildekritik var kommet til fuld Udvikling i Tyskland paa en tid, da man her hjemme stillede sig køligt afvisende overfor tysk videnskab.”¹¹⁴ Erslev antyder således, at mens han selv har optaget de nyeste tanker og strømninger i Tyskland, så havde Paludan-Müller afvist dem. Spørgsmålet er, hvilke strømninger Erslev henviser til. Hvis man ser på Erslevs egne henvisninger, så drejer det sig sandsynligvis om Johan Gustav Droysen (1808-1884) og hans *Grundriss der Historik* (1858), hvilket understøttes af, at Bernard Eric Jensen også peger på Droysen, som Erslevs hovedinspiration med hensyn til kildekritikken, og at Paludan-Müller samtidig, mig bekendt ikke nævner ham noget sted.¹¹⁵ Altså et centralt tysk historieteoretisk værk, som blev udgivet 24 år før Paludan-Müllers død, uden han tog det til sig. Hvis det er dette, Erslev henviser til, hvad er grunden så til, at Paludan-Müller ikke tog det til sig? Hvis vi følger Erslev, så er forklaringen hans provinsialitet og tunghørighed. Måske – men det udelukker vel ikke, at han fulgte med i historievidenskabens teoretiske udvikling, og han synes da også belæst udi nyskabelserne på dette punkt. En mulig forklaring, på hvorfor han ikke tog Droysens kildekritik til sig, kan findes i den modvilje Paludan-Müllers synes at have overfor Rankes elever, herunder Droysen. En generation, som ofte går under betegnelsen den preussiske skole, og som var kendetegnet ved at koble politisk engagement og historievidenskab – hvor især det nationale kom til at spille en rolle fra 1848 og frem til Bismarcks samling af Tyskland i 1871.¹¹⁶ At det rent faktisk kan være en mulig forklaring, fremgår af Paludan-Müllers *Bidrag til Kritik over Droysens og Samwers saakaldte aktmæssige Fremstilling af den danske Politik siden Aar 1806* (1850), som udkom otte år inden Droysens hovedværk. Heri skrev Paludan-Müller, at: ”... *Upartiskhed og Sandhedskjærlighed ... [ikke er] Egenskaber, som disse Forfattere ... besidde ...*”¹¹⁷ Han anklagede både forfatterne for manglende kildegrundlag og for at misbruge de kilder, de havde. Et forhold, som ifølge Paludan-Müller skyldes, at forfatterne vægtede deres lidenskab for det nationale højere end deres pligt til at søge sandheden som historikere.¹¹⁸ Paludan-Müllers motiv for ikke at tage Droysens metodiske og teoretiske begrebsapparat til sig kan derfor hænge sammen med, at han ikke ville have noget at gøre med sine yngre tyske kollegaer, da han var yderst kritisk overfor deres sammenblanding af politisk engagement og historievidenskab. Hvis vi godtager denne hypotese, så betyder det ligeledes, at Erslev ikke havde samme problem med Rankes elever og derfor uden skrupler kunne hente inspiration fra eksempelvis Droysen. Om han ikke havde kendskab til forholdet – eller havde kendskab til det, men blot ser gennem fingre med det – må stå hen i det uvisse.

¹¹⁴ Erslev 1922, s. 17

¹¹⁵ Jensen 2000, s. 282-286

¹¹⁶ Floto 2005, s. 26

¹¹⁷ Mordhorst & Møller 2005, s. 158

¹¹⁸ Ibid., s. 159

Uanset, om der er noget om Erslevs kritik af Paludan-Müller eller ej, så kom hans fremstilling af ham til at være næsten uimodsagt og enerådende i lang tid. Et af de få eksempler på, at billedet bliver udfordret, findes hos Johannes Steenstrup (1844-1935), som var lidt ældre end Erslev, og som ligeledes havde studeret hos Paludan-Müller. Til forskel fra Erslev, fremhæver Steenstrup kontinuiteten fra Paludan-Müller til sin egen generation og påpegede, at Paludan-Müller var den første til at introducere Ranke og en tysk inspireret kildekritik i Danmark, hvorved Paludan-Müllers almindelige kritik kommer til at være forløberen for Erslevs kildekritik. Altså et noget anderledes billede end det Erslev tegnede, hvilket kan skyldes, at Steenstrup ikke på samme søgte et opgør med Paludan-Müller. Der var nemlig mange lighedspunkter i de to videnskabssyn. Paludan-Müller var på sin side ikke så begejstret for Steenstrup, som han var for Erslev – på grund af deres strid omkring *Kong Valdemars Jordebog* i 1874.¹¹⁹

Steenstrup var imidlertid undtagelsen, da mange senere historikere synes at overtage Erslevs syn på Paludan-Müller. Dette ses blandt andet hos Erslevs elev Ellen Jørgensen, som om Paludan-Müllers propædeutiske forelæsninger skrev, at de: ”... rummer mange Bemærkninger, som giver Bidrag til Forståelse af hans egen Granskning, men synes som Helhed ret skrøbelige i Opbygningen og har næppe kunnet hjælpe de Studerende paa Vej”.¹²⁰

2.5 Sammenfatning

Paludan-Müller mente, at historiens udvikling skulle forklares med statens indre og ydre udvikling, og de store personlighedens handlinger. Han mente dels at den historiske og statens udvikling blev drevet frem af nødvendigheden og dels af de store personligheder. Hvor nødvendigheden udgøres af menneskets instinkter, slægten og naturlovene, som alle skaber generelle årsags- og virkningsforhold i menneskets handlinger. Mens de store personligheder er kendetegnet ved, at de sætter sig ud over nødvendigheden, og derved udgør den væsentligste drivkraft bag såvel statens – som den øvrige histories udvikling. Paludan-Müller mente desuden, at historikeren skulle beskæftige sig med begivenhederne, da det var disse som overleveringen bar vidnesbyrd om. Samlet skal historikeren ifølge Paludan-Müller således beskæftige sig med de begivenheder, som knytter sig til statens udvikling og udgøres af de store personlighedens handlinger.

I forhold til erkendelsen kombinerer Paludan-Müller en kendsgerningspositivistisk og en aktiv hermeneutisk opfattelse af erkendelsen. Den kendsgerningspositivistiske opfattelse af erkendelsen kommer til udtryk i hans syn på den almindelige kritik, hvor han mener det muligt at nå til en objektiv erkendelse af den fortidige virkelighed, ved at skille det subjektive fra det objektive i kildematerialet. Mens han med hensyn til den efterfølgende højere kritik har en

¹¹⁹ Mordhorst & Møller 2005, s. 310-311

¹²⁰ Jørgensen 1943, s. 186

aktiv hermeneutisk opfattelse af erkendelsen, da historikeren her uddrager det væsentligste af kilderne, og derved er aktiv i erkendelsen. Derfor mener han også, at den højere kritik afhænger af historikerens forudsætninger, som derfor til forskel fra den almindelige kritik er subjektiv.

Paludan-Müller inddeler metoden i tre dele: Heuristikken, den almindelige kritik og den højere kritik. I heuristikken skal det historiske stof findes og ordnes, mens det i den almindelige kritik skal sondres, sigtes, prøves og bedømmes. Endelig skal historikeren i den højere kritik samle enkelthederne til en helhed, så det væsentlige træder frem. I forhold til heuristikken, påpeger han på den ene side, at historikeren skal være kritisk overfor andre historikers fremstillinger. Mens han på den anden side giver udtryk for, at deres fremstillinger kun skal forkastes, hvis deres resultater kan modbevises. I den almindelige kritik skelner han mellem kilderne og monumentet, hvor førstnævnte omfatter både skriftlige og ikke-skriftlige kilder. Mens monumentet er den oprindelige kilde, som historikeren skal søge at nå frem til gennem kilderne. Den almindelige kritik består ifølge Paludan-Müller af tre dele. Med kildekritikken som den første, hvor kildens natur og pålidelighed skal vurderes, for at afgøre om kilden er det, den giver sig ud for at være. Herefter følger en kritik af forfatteren, hvor dennes identitet og troværdighed skal vurderes, så eventuelle tendenser kan blive klarlagt. Endelig er der kritikens sidste del, hvor kildernes indhold prøves og vurderes, så det objektive historiske stof adskilles fra det subjektive. Historikeren kan herefter ifølge Paludan-Müller fremstille erkendelserne fra den almindelige kritik i en såkaldt historisk-kritisk afhandling. Han mener imidlertid det er nødvendigt at samle enkelthederne til helheder og uddrage det væsentlige, som er formålet med den højere kritik eller den såkaldte pragmatiske historie. Her skal historikeren ud fra sin hensigt med undersøgelsen samle enkelthederne til helheder, samt frasortere det forstyrrende og fremdrage det væsentlige. Han mener ikke der kan opstilles regler for den højere kritik, da den afhænger af historikerens forudsætninger eller såkaldte divinationsgave. Forudsætninger som han dog mener, kan styrkes gennem uddannelse, kendskab til forfatteren og emnet. Historikerens aktive rolle i den højere kritik, får Paludan-Müller til at påpege de farer, som er forbundet med den. Hvilket eksempelvis er forkerte hypoteser og deraf følgende resultater, at historikerens opfattelse forveksles med den objektive sandhed eller at historikerens sympatier medfører en tendens. Samlet set kombinerer Paludan-Müller på den ene side et materielt kildebegreb og en kendsgerningspositivistisk opfattelse af erkendelsen, med et funktionelt kildebegreb og en aktiv hermeneutisk opfattelse af erkendelsen. Med understregning af det funktionelle kildebegreb, da han jo netop påpeger, at historikeren ikke skal stoppe efter den almindelige kritik, men skal fortsætte med den højere kritik. Han havde således med sin højere kritik taget forskud på det funktionelle kildebegreb, før Erslev formulerede sine funktionelle betragtninger i *Historisk Teknik*.

Paludan-Müllers historieteoretiske betragtninger fik kun ringe indflydelse i både sam- og eftertiden. Hvilket for det første kan hænge sammen med, at der på hans tid endnu ikke eksisterede institutionelle rammer for historiefaget, hvilket gjorde, at hans betragtninger blev mødt med manglende interesse fra de studerende. En anden vigtig årsag til den manglende udbredelse er uden tvivl, at hans teoretiske synspunkter først blev udgivet i 1991. Et forhold som ikke ændrede sig, selv efter at de institutionelle rammer for historiefaget ændrede sig i 1883. Hvilket sandsynligvis skyldes, at de fremherskende kulturelle-, videnskabelige- og politiske strømninger var imod ham. Han var konservativ og havde et overvejende hermeneutisk-historisk videnskabssyn – hvilket stod i modsætning til det moderne gennembrud og den borgerlige radikalisme, som stod stærkt fra 1870'erne. Hertil skal lægges, at historievidenskaben blev professionaliseret på et overvejende positivistisk grundlag af eleven Kr. Erslev, som til forskel fra sin læremester var radikal og i sine yngre dage havde et positivistisk videnskabssyn. Et videnskabssyn som var medvirkende til, at Erslev rettede en til tider hård kritik mod Paludan-Müller. De fremherskende strømninger og Erslevs undsigelse af Paludan-Müller synes begge at være medvirkende til, at flertallet af historikerne i både Erslevs og de i efterfølgende generationer tog det positivistiske videnskabsideal til sig, og afviste det hermeneutisk-historiske.

3. Johannes Steenstrup

Johannes Steenstrup (1844-1935) overtog Paludan-Müllers plads ved Københavns Universitet som professor Rostgardianus i 1882, hvor han blandt andet forelæste over historisk metode og teori. Politisk var Steenstrup konservativ som sin forgænger og kollegaen Edvard Holm (1796-1879) – i modsætning til Kr. Erslev, som var radikal.¹²¹

Steenstrup var som Paludan-Müller inspireret af den tyske historisme, her især Barthold Georg Niebuhr (1776-1831) og Ranke, i det han oftere henviser til førstnævnte end til sidstnævnte.¹²² Bemærkelsesværdigt i denne sammenhæng er, at han tilsyneladende helt undgår at henvise til Paludan-Müller, hvis videnskabssyn han i det store hele deler. Det på trods af, at han, som beskrevet var bekendt med Paludan-Müllers synspunkter, da han forsvarede dem mod Erslevs kritik. Når Steenstrup i stedet henviste til historismens tyske fædre og ikke Paludan-Müller, var det derfor sandsynligvis ikke, fordi de ikke var enige – men nok nærmere på grund af deres anspændte forhold, som beskrevet i det tidligere afsnit.¹²³

Steenstrups hovedværk inden for historiografi og historieteori var bogen *Historieskrivningen – dens udvikling gennem tiderne, dens væsen og dens formaal*, som blev udgivet i 1915. Den udgør den vigtigste kilde til Steenstrups videnskabssyn, sammen med en række avisartikler fra 1890'erne, hvor han og Erslev offentligt diskuterede historieteoretiske spørgsmål.

¹²¹ Ilsøe & Hørby 1980, s. 446

¹²² Iggers 1968, s. 62

¹²³ Mordhorst & Møller 2005, s. 310-311

Endelig er Steenstrups tilbageblik over sit virke med titlen *Nogle Omrids af min Virksomhed som Universitetslærer* (1934), en central kilde i denne sammenhæng.

3.1 Historiesyn

I Steenstrups vurdering af, hvilke kræfter der er afgørende i de historiske forløb, peger han på de historiske: ”... *Handlinger, Begivenheder og Personer* ...”¹²⁴ Han er således på linje med Paludan-Müller og de tyske historikere, når han påpeger, at: ”*Vi har i Historien at gøre med et Stof af en helt anden Art end hvad der ellers omgiver os i Naturens Verden, levende eller livløst. Vi staar overfor Individualiteter, saaledes som de fremtræder i Folkeslags, Samfunds eller Personligheders Skikkelse.*”¹²⁵ Som hos Paludan-Müller er der skelnen mellem naturen og den sociale sfære, mens han - i lighed med de tyske historikere understreger, at historikeren skal beskæftige sig med individualiteterne, som kan være enkelte personer, et folkeslag eller et samfund. At historikeren skal koncentrere sig om individualiteterne, betyder ifølge Steenstrup, at det ikke er: ”... *muligt at paavise Love i Historien og i Reglen heller ikke at godtgøre, hvad der er almindeligt gældende for mange Tider og Samfund.*”¹²⁶ I begrænset omfang kan der dog opstilles regler, som er bygget på: ”... *Slutninger, uddragne af Paralleller og gennem Analogi, men ... [de] vil aldrig kunne faa Karakter af egentlig lov.*”¹²⁷ hvilket gør de historiske individualiteter til det vigtigste genstandsfelt, da: ”*Vi have næsten altid med det enkelte Tilfælde at gøre, og ved dette kunne særegne eller tilfældige Forhold have grebet ind.*”¹²⁸

Steenstrup adskiller sig imidlertid fra Paludan-Müller, ved at påpege materialistiske og idéers betydning for historiens gang. Førstnævnte fremgår af, at Steenstrup om indførslen af enevælden i 1660'erne udtaler, at det ikke er nok at se på: ”... *det psykologiske Grundlag for hvad der skete* ...”¹²⁹ Det vil sige de store personligheders motiver og handlinger, hvilket han begrundes med, at der herudover fandtes en række forudsætninger og årsager, som historikeren også må inddrage. Herunder at:

”... *mange Lande i Europa delvis eller helt havde faaet en Statsform, som tillagde Kongen ubunden Magt ... [samt] den ændrede Krigsforfatning med de staaende Hære, den merkantilistiske, af Staten ledede økonomiske Ordning, den af Hoffene baarne finere Kultur.*”¹³⁰

Steenstrup understreger derfor nok individualiteterne og de store personligheder, men mener samtidig at andre faktorer skal inddrages. Som det fremgår, er der ikke kun tale om de økono-

¹²⁴ Steenstrup 1915, s. 232

¹²⁵ Ibid., s. 337

¹²⁶ Ibid., s. 185

¹²⁷ Ibid., s. 185

¹²⁸ Ibid., s. 185

¹²⁹ Ibid., s. 233

¹³⁰ Ibid., s. 233

miske forhold, men også den finere kultur, som han ligeledes påpeger et andet sted, hvor han udtaler at historikeren skal inddrage: ”... en hel Tidsalders sjælelige Karakter og dybeste Indhold ... [hvilket vil sige] Tidens Aand og de bærende og ledende Idéer ...”¹³¹ Han advarer dog imod, at disse andre faktorer bliver sat som sidste årsag, som tilfældet er: ”... naar der i Historien i stadig større Grad ... [bliver] set bort fra Konger, Regenter og i det Hele Personer ... [så] Hovedvægten blev lagt paa Masserne, saa at endog til sidst Individerne syntes slugte af dem, var der herved sket en Overdrivelse, som maatte have Indsigelse og Kritik til Følge.”¹³² Altså en fastholdelse af personlighedernes handlinger, som den vigtigste individualitet, når den historiske udvikling skal forklares.

3.2 Erkendelse

Steenstrup har en aktiv hermeneutisk opfattelse af erkendelsen, hvilket både fremgår af hans syn på heuristikken og hans syn på den erkendelse, historikeren opnår på baggrund af det historiske materiale. Om heuristikken udtaler han, at det for historikeren: ”... gælder om ... at gøre Sind og Sans saa redbon og modtagelig, at man lydhør kan iagttage og ivrig kan spørge.”¹³³ Mens den aktive opfattelse af erkendelsen i øvrigt kommer til udtryk, når Steenstrup giver udtryk for at én objektiv sandhed ikke findes, da: ”... mange forskellige Opfattelser af den samme Række Begivenheder [i historien kan] være mulige og maaske alle indeholde Sandheden, hver fra sit Standpunkt.”¹³⁴ hvilket ifølge Steenstrup skyldes, at historikeren ikke: ”... som Forskeren paa Naturvidenskabens Omraade, [kan] fremsætte en Slutning, som hviler paa Nøvendighedens Grund og med tvingende Baand sammenkæder Aarsag og Følge.”¹³⁵ Det anser han imidlertid ikke for problematisk – da dét historievidenskaben: ”... maa undvære i Tankestrenghed, opvejes af, hvad den ejer i Mangesidighed af Synspunkter og i Kravet til Forskeren om at bøje og omforme sig.”¹³⁶ Steenstrup udbreder således i forhold til Paludan-Müller den aktive erkendelse, til både at gælde den almindelige og højere kritik, hvilket samtidig ifølge Steenstrup medfører, at historikeren ikke kan:

”... naa til en Opfattelse af en Begivenhed, ved hvilken Eftertiden fuldt vil blive staaende ... [da] hver Tid ... kun [kan] naa til en Erkendelse, som tilfredsstiller dens egne Krav; den kan ikke vente, at en følgende Tid ikke skulde bringe Ændringer ind i Betragtningensmaaden og ikke fremdrage nye Standpunkter, som hver Tids Egenart naturligen vil aabne Øjet for.”¹³⁷

Som Paludan-Müller påpeger han ligeledes de farer, som er forbundet med, at historikeren er aktiv i erkendelsen af det historiske materiale. Han er imidlertid ikke entydig i sine udtalelser

¹³¹ Steenstrup 1915, s. 227

¹³² Ibid., s. 226

¹³³ Ibid., s. 177

¹³⁴ Ibid., s. 184

¹³⁵ Ibid., s. 232

¹³⁶ Ibid., s. 184

¹³⁷ Ibid., s. 232

på dette punkt. På den ene side gør han som Paludan-Müller opmærksom på, at faren består i at: ”... *Historikeren ... [lægger] en anden Aand og andre Tanker ind i den undersøgte Tidsalders Forhold, end dem, der virkelig boede i dem.*”¹³⁸ På den anden side gør han gældende, at risikoen for at historikeren påvirker det historiske materiale på en uhensigtsmæssig måde ikke er særlig stor:

”... *om da virkelig hin Alder var i den Grad blottet for historisk Syn, at den blindt iklædte Fortidens Minder sin Samtids Dragt, eller om det ikke snarere er en videnskabelig Opfattelse, som tilfældig er raadende ved det 20. Aarhundredes Begyndelse, der afspejler sig i denne Antagelse.*”¹³⁹

Han har således stor tiltror til, at historikeren kan yde det historiske materiale retfærdighed – også selvom han selv udvælger det, og aktivt bearbejder det. At nogle mener der kan være farer forbundet hermed, skyldes ifølge Steenstrup den herskende videnskabelige opfattelse i hans egen tid – snarere end at historikere rent faktisk læser nutiden ind i fortiden. Han anser det således ikke selv for problematisk, at historikeren er aktiv i erkendelsen – og påpeger samtidig, at vurderingen nok ville være en anden, hvis den kom fra en positivistisk orienteret historiker.

3.3 Metode

Om sin metode udtaler Steenstrup selv, at han altid havde fulgt: ”... *de Regler, som Kildekritikken vilde kræve iagttaget, hvilket Erslev fuldt ud erkendte.*”¹⁴⁰ Han skelner således som Erslev mellem beretning og levning, hvor førstnævnte er alt: ”... *hvad der er blevet til med det Formaal at tale til Fremtiden og oplyse den om Datiden, derfor har ogsaa den berettedes Opfattelse af Tiden og dens Begivenheder sat sit præg derpaa.*”¹⁴¹ Mens en levning er: ”... *hvad der er bleven tilbage af Fortidens Mennesker selv eller som Bestanddel af deres Virksomhed...*”¹⁴² Steenstrup mener imidlertid til forskel fra Erslev ikke, at det er muligt at: ”... *drage nogen skarp Grænse mellem den ene og den anden Art af Kilder.*”¹⁴³ hvilket ifølge Steenstrup for levningens vedkommende eksempelvis kan være når:

”... *et Selskab udgiver sin Aarsberetning ... til praktisk Vejledning for at tjene Selskabets Virksomhed, men der kan ikke tillægges dets offentliggjorte Tilbageblik paa en 25 Aars Virksomhed en herfra forskellig karakter, saaledes at Levningen nu skulde være bleven en Beretning.*”¹⁴⁴

Dette gør sig også gældende den anden vej omkring, da: ”... *enhver Beretning [jo] ... nødvendigvis tillige [er] en Levning, som fremgaaet af en dalevendes Virksomhed og vidende om denne paa mange Maader.*”¹⁴⁵ Han benytter sig således af Erslevs kildekritiske begrebsappa-

¹³⁸ Steenstrup 1915, s. 228

¹³⁹ Ibid., s. 228

¹⁴⁰ Steenstrup 1934, s. 330

¹⁴¹ Steenstrup 1915, s. 213-214

¹⁴² Ibid., s. 213

¹⁴³ Ibid., s. 214

¹⁴⁴ Ibid., s. 214

¹⁴⁵ Ibid., s. 214

rat, men mener ikke, man kan tale om subjektive beretninger overfor objektive levninger – hvilket også fremgik af hans aktive forståelse af erkendelsen.

I sin kildekritik skelner Steenstrup mellem en ydre og indre kritik af kilderne. Formålet med begge er at vurdere kildens ægthed og fastlægge, hvilken kilde(r) der ligger originalen nærmest. Det vil sige, både vurdere hvilke beretninger der er mest troværdige – og hvilke der er sekundære og primære. Da det ifølge Steenstrup gælder om at: ”... udskille, hvad man har kaldt de sekundære Beretninger, fra dem, der for os er primære.”¹⁴⁶ fordi historikeren med hensyn til den efterfølgende fortolkning: ”... som oftest helt [kan] se væk fra den sekundære Beretning.”¹⁴⁷ Han pointerer dog, at: ”... de samtidige Kilder ... [er] gode Hjælpere, men det er farligt at lade Fortællerens mindre eller større Afstand i Tid fra Begivenheden veje for stærkt ved Bedømmelsen af Beretningens Værdi.”¹⁴⁸ hvilket skyldes, at en: ”En eftertidig Meddeler kan støtte sig til en sikker Erindring eller til Oplysninger fra kyndige Hjemmelsmænd, en samtidig kan have været en skødesløs Betragter.”¹⁴⁹

I den ydre kritik skal historikeren ifølge Steenstrup starte med at klarlægge om: ”... Kilden virkelig er, hvad den udtrykkelig udgiver sig for at være eller dog ved sin hele Fremtræden lader sig formode.”¹⁵⁰ hvilket gøres ved at behandle kilden ad: ”... diplomatisk, filologisk, hermeneutisk Vej.”¹⁵¹ Kildens ”fremtræden” har ifølge Steenstrup at gøre med om dens: ”... indre Form og Bygning, altsaa ved Sprog, Stil, anvendte Formler, Udfærdigelsesmaade, Bevidnelse og Datering svarer til, hvad der var i Brug.”¹⁵² Ved denne kildekritiske prøvelse, kan historikeren ved beretninger nå frem til: ”... hvilket af de foreliggende Haandskrifter der er det bedste og staar Originalen nærmest.”¹⁵³

Efter at have prøvet de ydre kendetegn ved kilden, skal dens ægthed undersøges med udgangspunkt i indholdet i forhold til: ”... Helhed og Enkeltheder angaar ... [hvor] Kildens Enkeltheder [undersøges] for at faa Oplysning om dens Helhed, idet vi saa atter ud fra Opfattelsen af Helheden blive i Stand til at vurdere den omspurgte Enkelthed.”¹⁵⁴ Hvor spørgsmålet især går på om den: ”Person eller den Institution og Myndighed, som siges at have forfattet denne Kilde ... virkelig kan have haft Kundskab om disse Forhold eller have haft Synspunkter, som de her fremsatte.”¹⁵⁵ Herefter skal historikeren ifølge Steenstrup vurdere kildens evne til at meddele det rigtige, hvor det skal klarlægges om kilden: ”... i det Hele meddeler, hvad

¹⁴⁶ Steenstrup 1915, s. 213

¹⁴⁷ Ibid., s. 213

¹⁴⁸ Steenstrup 1934, s. 343

¹⁴⁹ Steenstrup 1915, s. 203

¹⁵⁰ Ibid., s. 195

¹⁵¹ Ibid., s. 203

¹⁵² Ibid., s. 195

¹⁵³ Ibid., s. 196

¹⁵⁴ Ibid., s. 197

¹⁵⁵ Ibid., s. 197

der er sandt.”¹⁵⁶ Dette gøres ved at undersøge forholdet mellem beretteren og begivenheden med hensyn til mellemlid og tid imellem de to. Endelig skal eventuelle tendenser i beretterens meddelelse undersøges ved at klarlægge dennes forhold til den omtalte sag, da beretterens: ”... *Opdragelse og Uddannelse, sin Omgangskreds eller sit Parti, sine Lidenskaber ... [og] sine Interesser ... [kan spille ind]*”.¹⁵⁷ Først efter den ydre og indre kritik kan historikeren svare på, hvilke beretninger der er mest troværdige – og hvilke der er sekundære og primære.

Efter kildekritikken starter det: ”... *egentlige historie arbejde ved Hjælp af dem at opbygge og genskabe. [Hvor] man skal ... indleve sig i Fortiden, som om man var samtidig, men Vejen derhen gaar alene gennem Kilderne.*”¹⁵⁸ En indlevelse, som Steenstrup mener er nødvendig, for at samle de ofte spredte kilder – da: ”... *vort Syn og vor Fremstilling Tiden skal fremstaa som et sammenhængende Hele.*”¹⁵⁹ Opgaven er også her ifølge Steenstrup at fortolke forfatterens hensigt ved at undersøge, hvem modtageren er, og om forfatteren forsøger at påvirke denne og hvordan.¹⁶⁰ Han mener ligeledes, det kan være nødvendigt at foretage en indskrænkende fortolkning af forfatterens ordvalg, da denne: ”... *aldrig har kunnet ville give Ord saa vid en Udstrækning, der til Eks. vilde komme i Strid med, hvad han netop sigter imod, eller med hans Udtalelser andetsteds.*”¹⁶¹ Eller en udvidende fortolkning af ordvalget, så: ”... *det rummer mere, end hvad Ordene direkte indeholde, saaledes naar Skaane ofte forstaas som indbefattende Halland og Bleking ...*”¹⁶² Hertil kan forudsætningsfortolkningen lægges, hvor historikeren i nogle tilfælde kan: ”... *have Ret til at udlede mere, end Udtrykkene indeholde, fordi det nødvendigt maa være indbefattet i Tanken.*”¹⁶³ Endelig er der den såkaldte slutning fra stilhed eller slutning *e silentio* – som ifølge Steenstrup har sin berettigelse når:

”... *det vilde være uforstaaeligt, at en virkelig tilstedeværende Kendsgerning var bleven uomtalt ... [eller når] der foreligger saa mange og fra alle Sider belysende Kilder om et Forhold, at det bliver uforklarligt, at et eller andet særligt Punkt ikke skulde være omtalt.*”¹⁶⁴

Efter kildekritikken og fortolkningen skal historikeren udfærdige fremstillingen, som ifølge Steenstrup gøres ved at fremstille: ”... *Begivenheden i hele dens ydre Forløb og dens Sammenhøren med Omgivelserne i Rum og Tid, Skildringen af Tilstanden efter alle dens materielle og aandelige Vilkaar og Betingelser.*”¹⁶⁵ For at gøre dette, kræves det ifølge Steenstrup, at historikeren besidder: ”... *Fantasi, Evne til at leve sig ind i Tiden, saa at man føler sig midt i den og ser den i alle dens Forhold. Vi skulle efter Rankes og Niebuhrs Fordring vinde en*

¹⁵⁶ Steenstrup 1915, s. 203

¹⁵⁷ Ibid., s. 206-207

¹⁵⁸ Ibid., s. 218

¹⁵⁹ Ibid., s. 218

¹⁶⁰ Ibid., s. 218

¹⁶¹ Ibid., s. 219

¹⁶² Ibid., s. 220

¹⁶³ Ibid., s. 220

¹⁶⁴ Ibid., s. 220

¹⁶⁵ Ibid., s. 221

*Indsigt, som var vi samtidige...*¹⁶⁶ hvilket han uddyber andetsteds, hvor han skriver at det som:

*”Niebuhr saavel som Ranke [har] fremhævet, at det gjaldt om at føle sig som samtidig med Begivenheden, at se Folket og de optrædende Personligheder i de Omgivelser, som Landets og Stedets Natur gav dem, at opfatte Samfundets og de enkelte Mænds Egenart, at have Sans for Tidsalderens Aand og dens Strømninger, samt Paavirkningen deraf paa den enkelte – det var med andre Ord stillet Fordringer af overordentlig Vidde til den forskendes Kundskaber, hans Evner og hans Indsigt.”*¹⁶⁷

Hvor den første forudsætning for indlevelsen i tiden ifølge Steenstrup er kendskab til de geografiske eller fysiske omgivelser som begivenheden tog sig ud i.¹⁶⁸ Herefter påpeger han ligeledes vigtigheden i, at historikeren opnår viden om: *”... Tidssammenhængen ... [hvor] han maa se, om ikke samtidige Bevægelser i andre Lande førte til lignende Tilstande ... [og om der] i Indland eller Udland umiddelbart forinden eller samtidig fremstod [begivenheder] ... som maatte sætte sin Frugt i den Udvikling, som fremkom.”*¹⁶⁹ Hvor Steenstrup som eksempel nævner: *”... økonomiske Forhold af samme Art, Prisers Stigning og Fald, Misvækst og Dyrtid ...”*¹⁷⁰ Om sammenligningen siger Steenstrup, at han: *”... stadigt [har] stræbt efter at sammenholde det behandlede Emne med Forholdene i Udlandet ... [og understreger at] for at få det rette Udbytte af en Sammenligning kan naas, er det nødvendigt, at der raader en vis Ensartethed i de sammenlignede Led.”*¹⁷¹

For det andet påpeger Steenstrup, at forudsætningen for at indleve sig i de store personligheders handlinger er, at historikeren har: *”... Indsigt i Menneskets Sjæleliv i alle dets Former og Afskygninger ... [Da han] uden psykologisk Evne ... aldrig [vil] faa Syn for det ejendommelige i Personers Handlemaade, i Motiverne og Maalet for deres Gerning eller trænge ind i Begivenhedernes Sammenhæng.”*¹⁷² For at gøre dette, skal historikeren ikke kun indleve sig i den enkeltes psykologiske tilstand – men også: *”... det skildrede Tidspunkts sjælelige Tilstand ... [da individets] Sinds Beskaffenhed, deres Tankegang og Følemaade kunde være anderledes formet og give sig andre Udslag ... [end i] Nutidens psykiske Liv.”*¹⁷³ Dette anser Steenstrup for altafgørende, da den historiker, som undlader at søge indsigt i de store personligheders handlinger: *”... forsømmer at tage Hensyn til det, der til enhver Tid har været mest indgribende i Forholdet mellem Mennesker ...”*¹⁷⁴ At søge indsigt i de store personligheders motiver og tidens sjælelige tilstand, er ifølge Steenstrup imidlertid en af de vanskeligste opgaver historikeren står overfor – da det: *”Ofte ... kun [er de] ydre Tegn og Former, der er bevaret*

¹⁶⁶ Steenstrup 1915, s. 221

¹⁶⁷ Steenstrup 1934, s. 330

¹⁶⁸ Steenstrup 1915, s. 222-223

¹⁶⁹ Ibid., s. 223-224

¹⁷⁰ Ibid., s. 224

¹⁷¹ Steenstrup 1934, s. 340-341

¹⁷² Steenstrup 1915, s. 224

¹⁷³ Ibid., s. 224

¹⁷⁴ Ibid., s. 224

til Eftertiden og hvoraf man maa drage Slutninger ... om de Motiver, der ledede den enkelte Individualitet, eller at finde den rette Forstaaelse af et Samfunds aandelige Syn eller religiøse Tro.”¹⁷⁵ Den fortolkende indsats kan ifølge Steenstrup gøres lettere ved, at historikeren søger at: ”... underkaste de fortalte Begivenheder eller forefundne Tilstande en Prøvelse ved at tænke sig dem indtrufne hos andre Folkeslag eller til anden Tid, saaledes i vor egen.”¹⁷⁶ Han understreger dog i den forbindelse, at dette gøres med den største følsomhed overfor materialet og den behandlede historiske tid.¹⁷⁷

3.4 Samtiden og Steenstrup

I 1883, året efter Steenstrup overtog Paludan-Müllers professorat, overtog Kr. Erslev professoratet efter Frederik Schiern (1816-1882). Både Erslev og Steenstrup forelæste over historisk metode og teori, men de havde forskellige tilgange til emnet og undervisningen. En forskel som i store træk minder om den mellem Paludan-Müller og Erslev, blot med den forskel, at Steenstrup havde overtaget Erslevs kildekritiske begrebsapparat. Steenstrup havde som Paludan-Müller tidens moderne gennembrud, radikalisme og positivistiske videnskabsideal mod sig som konservativ med et hermeneutisk-historisk videnskabssyn. Sagen var en anden med Erslev, som var radikal og succesfuldt indoptog det positivistiske videnskabsideal, som blev normen med professionaliseringen af historievidenskaben. Forskellen mellem de to var derfor ikke så meget i forhold til den almindelige kritik eller kildekritikken, hvor Erslev havde kritiseret Paludan-Müller, men i forhold til vægtningen af kildekritikken men hensyn til den efterfølgende fortolkende fase eller realkritik. Overordnet var Erslev af den opfattelse, at kildekritikken var fagets metode *par excellence* – mens Steenstrup mente den efterfølgende fase skulle vægtes ligeså højt som kildekritikken.

Erslevs store fokus på kildekritikken ses af, at han lancerede øvelser eller seminarer efter tysk forbillede, hvor de studerende skulle blive fortrolige med kildekritikken. I den forbindelse udgav han *Grundsætninger for historisk Kildekritik* (1892), som skulle supplere øvelserne, og som dannede grundlaget for den senere *Historisk Teknik* (1911/1926).¹⁷⁸ I *Grundsætninger* gav Erslev udtryk for et såkaldt materielt kildesyn – det vil sige, at det var kildens art, som var afgørende for, om der var tale om en objektiv levning, eller en subjektiv beretning.¹⁷⁹ Heraf følger, at historikeren i videst muligt omfang, skal søge at basere sine undersøgelser på de objektive levninger. Mens det for beretningernes vedkommende gjaldt om, at: ”... udsønde de sekundære Beretninger ... [og] ... værdsætte de primære ved at bestemme Beretterens

¹⁷⁵ Steenstrup 1934, s. 337

¹⁷⁶ Ibid., s. 339

¹⁷⁷ Steenstrup 1934, s. 339

¹⁷⁸ Ilsøe & Hørby 1980, s. 429-430

¹⁷⁹ Erslev 1892, s. 5

*subjektive Del.*¹⁸⁰ En position som han senere revurderede i *Historisk Teknik* (1911/1926). Heraf fremgår det, at han sætter afgørende spørgsmålstejn ved sin tidligere inddeling af kilderne i de objektive levninger og de subjektive beretninger – da:

*”Denne Tvedeling ... ikke [kan] stå for en nærmere Prøvelse. Det er klart, at hver eneste Beretning tillige er en Lævning; hvad Sakse fortæller om de Danskes Bedrifter, er Beretninger, men selve hans Værk er en Lævning fra Valdemarstiden. Hermed falder allerede Tvedelingen til Jorden, og tænker man Sagen ret igennem, viser det sig, at den hele Sondring egentlig ikke ligger i selve Kilderne; det er Historikeren, der snart bruger kilden som Beretning, snart udnytter den som Lævning eller rettere Frembringelse ...”*¹⁸¹

Det vil sige et skifte fra et materielt kildebegreb i 1892, hvor det var en egenskab ved kilden selv som afgjorde dens status, til et såkaldt funktionelt kildebegreb i 1911, hvor det afgørende er, hvordan historikeren udnytter kilden. Han foretager med andre ord en beretnings- eller levningsslutning på baggrund af kilden.

Steenstrup var bekymret over Erslevs materielle kildebegreb, da han mente det medførte at kildekritikken ville komme til at stå som den eneste historiske metode, hvilket ville føre til en nedprioritering af den efterfølgende fortolkende og syntetiserende fase.¹⁸² En fase som ifølge Steenstrup skulle tildeles en større og mere ligeværdig plads i undervisningen og historievitenskaben, end tilfældet var.¹⁸³ I et forsøg på at rette op på dette misforhold, afholdt Steenstrup øvelser over denne del omhandlende:

*”... indføling og umiddelbar iagttagelse såvel af nutidslivet som af de skriftlige og ikke-skriftlige historiske levninger ... [for derigennem at understrege, at] der også var andre veje for forskningen end den så stærkt fremdragne litterære beretningskritik.”*¹⁸⁴

Forskellen mellem Steenstrups og Erslevs videnskabssyn kom til udtryk i en offentlig debat i Dagbladet i 1891, som startede med, at Steenstrup anonymt anmeldte Erslevs *Erik Ploppennings Strid med Abel* i artiklen *Hjemlige Studie. Fri Forskning og Skole*. I Dagbladet var det kutyme at anmelde anonymt, men Erslev var godt klar over, at det var Steenstrup som stod bag anmeldelsen. Striden omhandlede i mindre grad brugen af beretninger og levninger, og i højere grad vægningen af kildekritikken på den ene side – og heuristikken og den fortolkende indlevelse på den anden side. Hvor Steenstrup dels talte for beretningernes og fremstillingerernes værdi som kilder, dels for at heuristikken og den fortolkende indlevelse skulle vægtes lige så højt som kildekritikken.¹⁸⁵

I anmeldelsen *Hjemlige Studie. Fri Forskning og Skole*, spørger Steenstrup om ikke: *”... Erslev tildeler den nyere Kildekritik altfor store Fortjenester?”*¹⁸⁶ Med hentydning til Erslevs

¹⁸⁰ Erslev 1892, s. 7

¹⁸¹ Erslev 1926, s. 5

¹⁸² Ilsø & Hørby 1980, s. 441

¹⁸³ Ibid., s. 442-444

¹⁸⁴ Tiemroth m.fl. 1992, s. 275

¹⁸⁵ Gissel 2006, s. 34

¹⁸⁶ Steenstrup 1891a, s. 50

store vægt på levninger, og tendens til at forkaste beretningerne. Han er dog enig med Erslev i at det bør: ”... være en Hovedsætning ... At man i første Linie skal fordre samtidige Kilder ...”¹⁸⁷ en mener ligeledes, at beretningerne eller de historiske fremstillinger kan være frugtbare kilder – da der:” ... vitterlig er mangfoldige historiske Begivenheder fuldstændig beviste gennem sene Kilder.”¹⁸⁸ Erslevs store fokus på levnene udgør ifølge Steenstrup et problem, som skyldes Erslevs påvirkning fra den tyske generation af historikere, der efterfulgte Ranke:

*”Hvad Niebuhr og Ranke have udrettet, er uvurderligt, men desværre må man sige, at den nyere tyske Kildekritik er slaaet ind paa Veje, der ikke ret ere prægede af disse Mestres Aand og have ført til et mekanisk, stundom aandsløst Studium.”*¹⁸⁹

Dette havde for Tysklands vedkommende ifølge Steenstrup medvirket til et for stort fokus på: ”... Kildernes Genealogi, med Kildekritikkens Haandværk og Teknik.”¹⁹⁰ hvilket for det første ifølge Steenstrup havde medført en underprioritering af heuristikken, som:

*”... som man saa ofte opfatter blot som en Evne til at ransage i Arkiverne, medens den i Virkeligheden lige saa meget har til Maal at opdage Evner til at kunne belyse og skaffe Beviser paa Maader og ved Metoder, som hidtil have været forsømte.”*¹⁹¹

Samt for det andet, at indlevelsen og syntesedannelsen blev overset – hvilket:

*”... Niebuhr saa stærkt betonedede, nemlig Kunsten at kunne leve sig inden i den skildrede Tid, saa at man stod lige overfor den som en samtidig, Kunsten af dybtgaaende Indsigt i egen Samtid eller i parallelle Tider og Tilstande at danne sig et Synspunkt for det behandlede Tidsrum – den er bleven i mærkelig Grad tilsidesat ...”*¹⁹²

Steenstrup kritiserede således det ensidige fokus på kildekritikken, for dels at ophæve levninger til de eneste rigtige kilder, dels for at de andre dele i forskningsprocessen blev underprioriteret, hvilket drejer sig om henholdsvis heuristikken indlevelsen og syntesedannelsen. Steenstrup kan derfor ikke sidde denne, ifølge ham uheldige tendens overhørig, da: ”Prof. Erslevs Afhandling kunde ... give Læserne den Antagelse, at Kildekritik er den eneste Vej til Fremskridt i Historien, og maaske har Forfatteren ikke selv ret seet de Farer, som den ensidige Anvendelse af den har havt i Tyskland.”¹⁹³

Erslev svarede på Steenstrups anmeldelse i Dagbladet, og udtaler omkring Steenstrups beretningerne, at arbejdet ikke var ovre når de: ”... senere ”uægte” Kilder vare udsondrede ...”¹⁹⁴ Da det kun er første skridt i kildekritikken:

¹⁸⁷ Ibid., s. 50

¹⁸⁸ Ibid., s. 51

¹⁸⁹ Ibid., s. 51

¹⁹⁰ Ibid., s. 51

¹⁹¹ Ibid., s. 52

¹⁹² Ibid., s. 51

¹⁹³ Ibid., s. 52

¹⁹⁴ Erslev 1891, s. 55

”... Kildekritikkens Hovedopgave ... [er] at værdsætte Kildens Autoritet, prøve Vidnets Troværdighed, Forfatterens Kundskab, Aktstykkets Beviskraft, og saa følger Realkritikken, Forsøgene paa ad de forskjellige Veje at konstruere Billedet af den historiske Situation eller Personlighed.”¹⁹⁵

Med det skal vel forstås, at beretningerne ifølge Erslev er lige så gyldige kilder som levningerne, hvis de blot har undergået den rette kritik. Desuden fremhæver han også realkritikkens betydning som det naturlige led efter kildekritikken. Ikke desto mindre giver Erslev altså Steenstrup ret i, at kildekritikken ikke kan stå alene, og at heuristikken såvel som indlevelsen er vigtige. Som han udtaler, så hører: ”... der til en Historiker ... Mere end Kildekritik ...”¹⁹⁶ At han alligevel har fokuseret meget på kildekritikken og de kildekritiske øvelser, forklarer Erslev selv med, at den:

”... danner Begyndelsen til historisk Granskning ... [og derfor er] mere usammensat og stringent end de senere og finere Former for Behandlingen af det historiske Stof; derfor er den lettere at lære og kan bedre tilegnes rent skolemæssigt.”¹⁹⁷

Det store fokus på kildekritikken forklares altså dels med, at kildekritikken var den første fase i forskningsprocessen, og dels at den var lettere for de studerende at tilegne sig, end de senere faser. Erslev fremhæver desuden en række fremtrædende tyske historikere fra generationen efter Ranke, som bevis for, at kildekritikken ikke har voldt nogle problemer.¹⁹⁸

I Steenstrups svar, medgiver han, at Erslev ofte bevæger sig ud over kildekritikken i andre værker, men fastholder at han i *Kong Erik Plovpenning og Abel* giver udtryk for at: ”... Kilden, dens Udgivelse og dens Tolkning kunde være den historiske Forsker ligesaa kjær som det historiske Endemaal, Begivenheden ...”¹⁹⁹ Han understreger ligeledes, at han ikke har noget at udsætte på Erslevs undervisning i kildekritik, men udelukkende heuristikken og indlevelsens manglende plads: ”... kildekritisk Methode kan læres gennem Skole, staar os fuldt ud klart; vi have kun anket imod, at Forskningen i det Hele blev skolemæssig ...”²⁰⁰ Steenstrup mener derfor: ”... at det indenlunde er det væsentlig forskjellige Standpunkt, men kun Spørgsmålet om et Mere eller et Mindre ... [som] skiller hans Opfattelse fra vor.”²⁰¹ Altså det ensidige fokus på kildekritikken, som i sig selv: ”... er ypperlig nok; det Uheldige ligger kun i, at vore sydlige Naboer have ladet denne Methode faae en overvættets stor Rolle.”²⁰² Mens kildekritikken egner sig fremragende til middelalderstudier, så mener Steenstrup at den øvrige viden- skab: ”... nu engang ikke .. [kan] drives med een Methode; man maa binde an med Stoffet fra

¹⁹⁵ Ibid., s. 56

¹⁹⁶ Ibid., s. 56

¹⁹⁷ Ibid., s. 57

¹⁹⁸ Ibid., s. 57

¹⁹⁹ Steenstrup 1891b, s. 60

²⁰⁰ Ibid., s. 60

²⁰¹ Ibid., s. 63

²⁰² Steenstrup 1891b, s. 61

alle Kanter.”²⁰³ Det er således ifølge Steenstrup: ”... *det Ensidige, som udtørre ... [og] et Lands Forskning bør have alle et Fags videnskabelige Sider for Øje, da man ikke uhævnnet kan lade enkelte Synsmaader være raadende.*”²⁰⁴

Erslev svarede ikke igen på Steenstrups sidste indlæg. Han udtaler sig dog om deres forhold på et senere tidspunkt, hvor han skriver at de var: ”... *lykkeligt enige i Hovedmaalene for Forskning og Undervisning ... [og at det kun var] sjældent, at vi var i nogen væsentlig Grad uenige i Bedømmelsen af de Studerendes Arbejder, Værdien af deres Eksamensopgaver, Prisaafhandlinger eller Disputatser for Doktorgraden.*”²⁰⁵

De studerende, som havde både Erslev og Steenstrup, synes at have taget Erslevs parti. Det fremgår af indledningen til hans rektortale *Vort Slægtleds Arbejde i Dansk Historie*, som var forfattet af Steenstrup og hans elever. Her står der om Erslev, at:

”Et Slægtleds Arbejde i dansk Historie er præget af de Tanker, vi nemmede hos Dem. Klarere end nogen anden i Deres Samtid har De givet moderne Historie-forsknings Principper og Metoder Udtryk, og i banebrydende Værker har Deres Forskergerning sat sig uforgængelige Spor i den danske historiske Litteratur.”²⁰⁶

Her skal en af disse elever fremhæves, nemlig Aage Friis (1870-1949), som vil blive behandlet i næste afsnit. Han udtalte om sine to lærer, at:

”Vi fandt det, som Erslev lærte os, ganske uundværligt ... men vi lærte også at sætte pris på den mening til alsidighed og den advarsel mod at lade sig indsnævre eller begrænse sin undersøgelse, som Johs. Steenstrup havde givet udtryk for ... det var subjektiviteten i al historieforskning, der her mødte os.”²⁰⁷

I 1923 skrev Friis ligeledes en fødselsdagsartikel til Erslev, hvor han nævnte debatten i Dagbladet i 1891, og erklærede sig på Erslev side. Han siger her, at de andre historiestuderende og han selv fulgte debatten med stor interesse, og at den generelle holdning var, at de: ”... *forstod Steenstrups Standpunkt, men ... gav Erslev Ret.*”²⁰⁸ Friis skrev også mindeordene over Steenstrups i Videnskabernes Selskab efter hans død den 3. august 1935. Om debatten skrev han, at: ”*Hans metodiske Forbehold i hin Diskussion, hvor Erslev utvivlsomt i det væsentlige havde Ret, var skarperne formuleret end hans egen Arbejdspraksis begrundede ...*”²⁰⁹ Han påstår således, at Steenstrup ikke selv benyttede sig af sin heuristik og indlevelse i sit arbejde. Et synspunkt, der ifølge Jon A.P. Gissel, der indgående har behandlet Steenstrups forfatterskab, ikke findes noget belæg for.²¹⁰ Endelig siger Friis om striden, at:

²⁰³ Ibid., s. 61

²⁰⁴ Ibid., s. 62

²⁰⁵ Steenstrup 1934, s. 345

²⁰⁶ Erslev 1922, s. 8

²⁰⁷ Citeret efter: Lønhart 1980, s. 90

²⁰⁸ Citeret efter: Gissel 2006, s. 38

²⁰⁹ Citeret efter: Ibid., s. 39

²¹⁰ Jon 2006, s. 39

*"At Eleverne af "Kr. Erslevs Skole", - den eneste Skole, der vel kan siges at have eksisteret i dansk Historieforskning ... har spredt sig til de mest forskelligartede Emner og Opgaver ... [hvilket] vidne[r] om denne "Skole's" Frihed, og har gjort Ængstelsen for, at systematisk historisk Uddannelse kunde indsnævre den danske Historieforsknings Frihed, til Skamme."*²¹¹

Friis' stillingtagen i striden mellem Erslev og Steenstrup skifter således fra at være neutral beskrivende til, at han giver udtryk for at være på Erslevs side. Hvilket kan synes underligt, da han selv havde et hermeneutisk-historisk videnskabssyn. Det giver mere mening, hvis man tager i betragtning, at han selv var politisk var radikal som Erslev. Hvis Friis' stillingtagen ses i lyset af hans virke ved universitetet, så stod han over for at skulle trække sig tilbage, hvilket meget vel kan have gjort, at han ønskede at lægge låg på striden med Erik Arup, som ligeledes var professor, ved at understrege at han var enig med Erslev, når det kom til vægtningen af beretninger og levninger. Udtalelserne kan altså ses som et forsøg på udglatning fra Friis' side.

3.5 Sammenfatning

Steenstrup understregede som Paludan-Müller de store personligheders afgørende betydning for den historiske udvikling. Han mente at historikeren skulle rette opmærksomheden mod det psykologiske hos de store personligheder, i forsøget på at klarlægge motiverne bag deres handlinger. Udover de store personligheder, adskiller Steenstrup sig fra Paludan-Müller, ved ligeledes at påpege økonomiske og kulturelle forholds betydning for den historiske udvikling. Han holder dog fast i, at de store personligheder og deres handlinger er den mest betydningsfulde drivkraft i historien.

Steenstrup har til forskel fra Paludan-Müller ikke en kombineret opfattelse af erkendelsen, men udelukkende en aktiv hermeneutisk opfattelse. Med hensyn til heuristikken påpeger han nemlig historikerens aktive rolle, i forhold til at spørge ind til materialet. Han gør ligeledes gældende, at der kan findes flere forskellige opfattelser og fremstillinger af de samme begivenheder, som hver især kan indeholde sandheden, fra hvert deres standpunkt. Hvilket han mener fører til, at hver tid kommer frem til den erkendelse, som stemmer overens med dens behov. Begge eksempler på at Steenstrup mener, at historikeren spiller en aktiv rolle i erkendelsen. I den forbindelse påpeger han fare for, at historikeren læser sin egen tid ind i materialet. Men han mener dog samtidig, at denne ikke er særlig stor.

Steenstrup benyttede sig af Erslevs kildekritik, og skelnede derfor mellem levning og beretning. Han mente dog ikke som den yngre Erslev, at der var et afgørende skel mellem levninger og beretninger. Steenstrups kildekritik består af en ydre og indre kritik af kilderne, hvor formålet dels var at vurdere kildens ægthed, og dels at fastlægge hvilken kilde(r) som lå originalen nærmest. Historikeren skal således ifølge Steenstrup vurdere hvilke beretninger der er

²¹¹ Friis 1918-1920a, s. 94-95

mest troværdige, og hvilke der er sekundære og primære. En kritik som Steenstrup mener, skal efterfølges af en fortolkende fase, hvor historikeren skal indleve sig i fortiden, og skabe et sammenhængende hele i sin fremstilling, som derved minder om Paludan-Müllers højere kritik. Han mener ligeledes, at den fortolkende fase kræver, at historikeren besidder de rette forudsætninger, i form af fantasi og evnen til at indleve sig i fortiden. Hvor indlevelsen herudover kræver, at historikeren har kendskab til de geografiske og fysiske omgivelser for det historiske fænomen, den tid som det fandt sted i – samt at historikeren besidder psykologisk indsigt.

Steenstrups historieteoretiske synspunkter fik ikke nær samme indflydelse i sam- og eftertiden, som kollegaen Kr. Erslevs. På den måde minder hans situation om den læreren Paludan-Müller stod i. Ikke set i forhold til manglende institutionelle rammer eller at hans arbejde ikke blev udgivet – men med hensyn til, at hans videnskabssyn stod i modsætning til både Erslev og det kritiske gennembruds positivistiske grundlag. På trods af, at Steenstrup havde overtaget Erslevs kildekritiske begrebsapparat, var de to uenige om vægtningen af kildekritikken kontra heuristikken og fortolkningen. Hvor Erslev synes at anse kildekritikken for fagets metode *par excellence* – mente Steenstrup, at både heuristikken og den efterfølgende fortolkende syntetiserende fase skulle vægtes ligeså højt. Steenstrup var i den forbindelse bekymret for, at kildekritikken skulle blive den altdominerende historiske metode. Et synspunkt han offentligt, om end anonymt, gjorde opmærksom på.

4. Aage Friis

Aage Friis blev udnævnt til professor ved Københavns Universitet i 1913 efter J.A. Fridericia (1849-1912), og virkede fra 1917-1935 som professor Rostgardianus.²¹² Han havde Erslev, Steenstrup og Edvard Holm (1833-1915) som lærere på universitet. Han fulgte de to sidstnævnte i sit videnskabssyn, og Erslev med hensyn til den politiske radikalisme. Manniche har som tidligere nævnt gjort opmærksom på, at Friis afveg fra normalen ved at forbinde en hermeneutisk-historisk videnskabsteori med en radikal ideologi.²¹³ Et forhold, som Holm var overbærende overfor, da: ”... ville være næsten underligt, om han ikke var radikal, thi jeg tror, man skulle lede med en Lygte hernede for i hans Slægtled af yngre Videnskabsmænd at finde nogen, som ikke er radikal ... det kan være lidt trist for mig og Johannes Steenstrup at se, at vi, hvad Livsanskuelse angaar, ikke har haft en Gnist af Indflydelse paa det yngre Slægtled af Historikere.”²¹⁴ Holm mente dog ikke, det var en livsanskuelse og en politisk overbevisning som skinnede igennem i Friis’ arbejde. Om *Bernstofferne og Danmark* skrev Holm således at: ”Ingen skulde mistænke Bogens Forfatter for Radikalisme.”²¹⁵

²¹² Den store danske - Gyldendals åbne encyklopædi: J.A. Fridericia.

²¹³ Manniche 1981, s. 38

²¹⁴ Jørgensen 1976, s. 54

²¹⁵ Ibid., s. 54

Friis udgav ikke på samme måde som de øvrige her behandlede historikere ét samlet historieteoretisk værk, hvilket ifølge Eric Jensen var kendetegnende for hele generationen efter Steenstrup og Erslev, da den erslevske kildekritik synes at have medvirket til et manglende behov for at diskutere historisk metode og teori.²¹⁶ Friis' videnskabssyn skal derfor i stedet stykkes sammen af spredte udtalelser i forskellige skrifter, hvoraf diskussionen omkring metode med Erik Arup i *Historisk Tidsskrift* og *Scandia* fra 1919-20 og 1928-30 er en værdifuld kilde til hans videnskabssyn.²¹⁷ Herudover har Ole Lønharts *Aage Friis – En historiografisk analyse* været til særdeles stor hjælp som kilde til hans videnskabssyn – og ikke mindst til at skabe overblik i det meget spredte og til tider sparsomme kildemateriale.

4.1 Historiesyn

Friis tillægger de store personligheder den største vægt, når den historiske udvikling skal forklares men mener dog også, at historikeren skal beskæftige sig med økonomiske og sociale forhold. Det fremgår, når Friis om Bismarck og Tysklands samling skrev, at det skete: ”... som det skete ... skyldtes en enkelt mands enestående individuelle egenskaber, en mand, der i sig selv genialt optog tidens splittende politiske tanker og bestræbelser og med vidunderlig dristighed omsatte dem i handling.”²¹⁸ Samme sted giver han ligeledes udtryk for, hvordan den fremragende skikkelse kan: ”... præge udviklingen med sin særegne individualitet, der til syvende og sidst bunder i de uforklarede kræfter, vi kalder ånd.”²¹⁹ hvilket også kommer til udtryk i en anmeldelse, hvor han skriver, at historieskrivningen ikke skulle beskæftige sig med: ”... Abstraktioner, -ismer eller Ideer ... men derimod [med] i Mennesker; den bør gøre Mennesket, Personligheden til Udgangspunkt, Gennemgangspunkt og Endepunkt.”²²⁰ Han mener derfor også det er rigtigt, når forfatteren: ”... grupperer sin Fremstilling af Handels- og Finanshistorie omkring en Række Personer. Det giver hans Bog forøget Interesse og Værdi.”²²¹ Men Friis mener ikke, at historikeren udelukkende skal beskæftige sig med personlighederne, da politisk historie i hans tid til forskel fra tidligere: ”... utvivlsomt opfatte[s] ... adskillig rummeligere og kræve[r] flere Momenter af økonomisk og social Historie samt af Aandshistorien inddraget.”²²² De store personligheder kan således ikke stå alene, men de er det vigtigste i den historiske undersøgelse. Friis er derfor også imod, at historikerstanden: ”... ofte under indflydelse af den moderne sociale udvikling fristes til at glemme individet for

²¹⁶ Jensen 2000, s. 288

²¹⁷ Lønhart 1980, s. 70

²¹⁸ Friis 1909, s. 2

²¹⁹ Ibid., s. 2

²²⁰ Friis 1900, s. 533

²²¹ Friis 1900, s. 534

²²² Friis 1918-1920a, s. 125

*mængden, tæt op ad os et mægtigt eksempel på den enkeltes selvstændige værdi, på det store menneskes indgriben i historien.*²²³

4.2 Erkendelse

Friis bekendte sig til en aktiv hermeneutisk opfattelse af erkendelsen. Han er dog klar over, at der i historievidenskaben er et krav om: ”... en objektiv, tendensfri historieskrivning ... [men mener aldrig dette ideal kan nås] ... dertil er historie en for subjektivt præget videnskab.”²²⁴ Friis havde et ambivalent forhold til den aktive erkendelse og deraf følgende subjektive element, da han dels mente, den var en forudsætning for den gode fremstilling, og dels at der var store farer forbundet med den: ”At en Bog er baaren af en stærk Subjektivitet, er et stort Gode; men naar Subjektivitetens Luner og Indfald er saa lidet taktfuldt beherskede ... er det højst uheldigt.”²²⁵ Han anså ikke historievidenskaben som en ringere videnskab på grund af subjektiviteten, men følgende tyder på, at han har gjort sig overvejelser i den retning:

*”Man bør af det subjektive element i al historie ikke lade sig forlede til at benægte, at historie er en videnskab; det er den utvivlsomt i samme forstand som en række ikke eksakte videnskaber er det.”*²²⁶

At Friis tilsluttede sig Erslev i konflikten mellem ham og Steenstrup, betød ikke, at han blot fulgte ham i alle sager. Han synes rent faktisk at stå ved, at kildekritikken ikke var den eneste rigtige tilgang i historievidenskaben. Derfor rettede han i 1922 en kritik mod Erslevs skelnen mellem historieskrivning og historievidenskaben. Ifølge Friis gav denne skelnen nemlig det indtryk, at objektiviteten i historieforskningen var en given ting så længe man benyttede de kildekritiske principper. Dette var han ikke enig i, da objektiviteten såvel i historieskrivningen som historieforskningen var et ideal, som historikeren måtte tilstræbe. Et mål, som kun de bedste kunne nå – og som færre og færre nåede – hvilket gjorde, at: ”... det subjektive moment i historieforskningen er ... øget og har gjort denne videnskab endnu vanskeligere at mestre.”²²⁷

4.3 Metode

Friis udgav som nævnt ikke et samlet teoretisk skrift, og hans metode må derfor udledes af spredte artikler. Af disse fremgår det, at han metodisk ligger tæt op ad Steenstrup. Det vil sige, at han tilsluttede sig Erslevs kildekritik, som på dette tidspunkt udgjorde normen inden for historievidenskaben. Som Steenstrup understregede han dog, dels beretningernes værd som kilder, og dels at kildekritikken hverken kunne eller skulle stå alene, da den skulle efterfølges af indlevelse og syntesedannelse. Friis’ videnskabssyn stod i skarp kontrast til den senere

²²³ Friis 1909, s. 5-6

²²⁴ Friis 1929a, s. 33

²²⁵ Friis 1900, s. 550-551

²²⁶ Citeret efter: Lønhart 1980, s. 96

²²⁷ Citeret efter: Ibid., s. 80

kollega Erik Arup (1876-1951), som afviste Steenstrup og udelukkende tog Erslevs materielle kildebegreb til sig, som det var formuleret i *Grundsætninger*. Mens den ældre Erslev i *Historisk Teknik* som beskrevet, havde talt for et funktionelt kildebegreb, så afviste Arup al snak om dette, og insisterede på inddelingen i de subjektive beretninger overfor de objektive levninger. I forhold til den yngre Erslev gik Arup så at sige skridtet videre, da han i lighed med Comtes positivisme ifølge Eric Jensen søgte at nå frem til: ”... *almene lovmæssigheder for, hvordan samfund fungerer og omdannes.*”²²⁸ Som tidligere nævnt blev dette afvist af både Langlois og Seignobos – og Erslev. Der var således en klar modsætning mellem Friis og Arup, hvilket kom til udtryk i en strid mellem de to, som vil blive beskrevet her. Den er nemlig en kilde til henholdsvis Friis’ syn på den historiske metode, og ligeledes til de interne modsætninger i historievidenskaben på dette tidspunkt.

Striden mellem Friis og Arup blev ført over en årrække i *Historisk Tidsskrift* og *Scandia*, fra 1919-20 og igen fra 1928-30.²²⁹ Arup var middelalderhistoriker og startede striden mellem de to, ved at rette en kritik mod de såkaldte nytidshistorikere og deres: ”... *skønsmæssige anslaaen af de forskellige beretteres vidneværdi ...*”²³⁰ Selvom han ikke nævnte Friis ved navn, såede han derved tvivl om Friis’ fastsættelse af Bernstorffs vidneværdi.²³¹ Selvom Arup startede ud med at sige, at: ”... *korrespondancen mellem Johan Hartvig Ernst og Andreas Peter Bernstorff har en meget høj kildeværdi.*”²³² Så skriver han efterfølgende, at han: ”... *ikke [kan] erkende, at vort foreløbige almindelige indtryk af en bestemt brevskrivers person og karakter afgiver noget som helst holdepunkt for en kollektiv vurdering af hans breve.*”²³³ I stedet mente Arup, at der skulle foretages en: ”... *[vurdering] af hvert enkelt dokument, hvert enkelt brev for sig ... paany ... [da man først efter] en række undersøgelser af denne art kan ... naa frem til en samlet dom over den enkelte brevskrivers værdi som sandhedsvidne.*”²³⁴ Det var næppe en tilfældighed, at Arup netop valgte Bernstorfferne, som Friis havde beskæftiget sig indgående med, som eksempel. At kritikken var rettet mod Friis, var ikke til at tage fejl af, da han netop havde foretaget en sådan samlet vurdering af de selvsamme korrespondancer – og vurderet sandhedsværdien til at være høj.²³⁵

Friis svarede indirekte på Arups kritik ved at kritisere hans synspunkter i en artikel, som var blevet udgivet i et festskrift til Edvard Holm tilbage i 1913. I denne havde Arup givet udtryk for, at forholdet mellem A.G. Moltke og J.H.E. Bernstorff ikke altid havde været godt og gnidningsløst, og han skrev blandt andet, at Bernstorff: ”*Saa fuldstændigt og hovedkuls kast-*

²²⁸ Jensen 2006, s. 130

²²⁹ Lønhart 1980, s. 70

²³⁰ Arup 1918-1920, s. 130

²³¹ Friis var forfatter til *Bernstorfferne og Danmark I-II (1903-1920)*, som Arup henviser til.

²³² Arup 1918-1920, s. 137

²³³ Ibid., s. 138

²³⁴ Ibid., s. 138

²³⁵ Lønhart 1980, s. 71

ede ... sig af Frygt for Moltke og Rantzau i Armene paa Saldern.”²³⁶ Det er denne artikel Friis retter sit svar til, fordi han mener, at hvis den: ”... fremførte Paastand om en alvorlig Modsætning mellem Bernstorff og Moltke blev opretholdt, maatte den nødvendigvis ændre Opfattelsen af de to Mænds hele Forhold.”²³⁷ her kommer han frem til, at Arups behandling bunder i en uheldig: ”... Hypotese om, at der har eksisteret en dybtgaaende Modsætning mellem Moltke og Bernstorff, at Moltke er gaaet udenom Bernstorff, at Bernstorff har følt en alvorlig Ængstelse ...”²³⁸ Han retter især kritikken imod, at Arup har:

”... fremstille[t] en Episode som den her behandlede ganske isoleret, uden Tanke paa, at de paagældende Personers Handling og Motiver dog maa ses som Led i deres hele, klart belyste, indbyrdes Forhold. Det gaar efter min Mening ikke an uden meget tvingende Grunde at opstille en Hypotese, der strider saa absolut og iøjnefaldende mod alt, hvad der ellers vides om de to Mænds Forhold.”²³⁹

Han ser det ligeledes som unødvendigt at opstille hypoteser, da:

”Historikere, der behandler Emner fra 18. Aarh. ... ofte [har] rige Kilder og behøver da ikke at bygge Bro eller søge Forklaring ved Hjælp af Hypoteser; de kan tilvejebringe en pragmatisk Fremstilling ved omhyggelig Udtømmning af Stoffet og en kritisk Vurdering af dette.”²⁴⁰

Ved brugen af dette materiale mener han derfor, at man skal være:

”... forsigtig med at opstille Hypoteser og i alt Fald sikre sig, at de ikke omstødes alene ved en udtømmende Bearbejdelse af det foreliggende Kildemateriale. Denne bør utvivlsomt foretages med samme Nøjagtighed og Grundighed som ved Kilder til ældre Tidens Historie.”²⁴¹

I sit svar skriv Arup med henvisning til Friis’ henvisning til de tidligere fremstillinger, at der er tale om:

”... et typisk eksempel paa den historieskrivningens legendedannelse, som er os saa velkendt fra middelalderens naive munkehistorikere, og som den nyeste kritik ogsaa har paavist hos nutidens lærde historikere ...”²⁴²

Han henviser således til Friis’ brug af tidligere fremstillinger og beretninger, og at han ifølge Arup har: ”... fjerne[r] endog den lille disharmoni, som endnu Holm havde ladet blive staaende, [og derved] fuldender legenden om det ubrydeligt harmoniske forhold mellem Moltke og Bernstorff.”²⁴³ Arup mener i stedet, at det er en historikers opgave, at:

²³⁶ Arup 1912-1913, s. 15

²³⁷ Friis 1918-1920b, s. 321

²³⁸ Ibid., s. 353

²³⁹ Ibid., s. 353

²⁴⁰ Ibid., s. 353

²⁴¹ Ibid., s. 353-354

²⁴² Arup 1921-1923, s. 119

²⁴³ Ibid.

”... uddrage alle kendsgerninger [af teksterne] og derefter give en forklaring af disse kendsgerningers indbyrdes forhold og sammenhæng ... [som] indoptager og dækker alle af teksterne uddragne og i dem af hjemlede kendsgerninger.”²⁴⁴

Arup mener altså, at historikeren udelukkende skal basere sin fremstilling på de uddragede kendsgerninger – og helst undgå andres fremstillinger over samme. Friis svarede ikke tilbage og diskussionen lå derfor stille, indtil Arup i 1928 behandlede Davids dagbogsoptegnelser fra 1863 i tidsskriftet *Scandia*. Heri opstillede han atter en hypotese, som han baserede på levns-slutninger over enkelte kilder.²⁴⁵ Det er i øvrigt også i denne artikel, hvor Arup første gang nævner modsætningen mellem den såkaldte ældre tysk-kritiske retning og en nyere fransk-kri-tisk retning, hvor han placerer Friis inden for den ældre, og sig selv inden for den nyere ret-ning. En modsætning, som ifølge Arup består i, at den ældre retning:

”... som grundlag for sin opfattelse altid maa have et samtidigt eller dog primært kildested, hvor netop denne bestemt udtales; quod non est in actis, non est in mundo.”²⁴⁶ Den nyere retning mener, at dette ikke er nødvendigt, fordi historikerens arbejde gaar ud paa af de samtidige eller dog primære kilder gennem kildekritik at udsondre sikre kendsgerninger, ud fra hvilke han skriver sin skildring og danner sig sin op-fattelse af begivenheder og personer ...”²⁴⁷

Friis kommenterede ikke Arups inddeling af retningerne, men kritiserede hans synspunkt i *Historisk Tidsskrift*, da han mente, at Arup i:

”... Afhandling[en] [havde] udtalt sig med meget stor Sikkerhed om de Davidske Beretningers Værdi og givet en Vurdering af Davids Motiver til Affattelsen, der i saa høj Grad strider imod alt, hvad der ellers foreligger om Davids Personlighed og offentlige Virksomhed ...”²⁴⁸

Friis påpeger igen, hvordan Arup gør sig skyldig i at fremføre: ”... Hypoteser, [som] byggede paa en subjektiv Opfattelse af nogle spredte Bemærkninger, der giver et ganske ufuldstændigt Indtryk af Halls Tankegang.”²⁴⁹ Han mente derimod, at:

”Alt, hvad vi i øvrigt ved om Halls Personlighed og Politik, taler imod, at han pludselig i Løbet af Okto-ber-November 1863 skulde have udviklet sig til Bærer af en Kraftpolitik af en diabolisk-udspekuleret Art ...”²⁵⁰

Friis tilslutter sig ligeledes Knud Fabricius’ kritik af Arup, som går på at han ikke: ”... have forsøgt at indleve sig i hele den Tid, indenfor hvilken han behandler et enkelt Punkt. Der maa i hans Sjæl være bundfældet et vist almindeligt Indtryk, hvortil det enkelte Resultat ikke maa

²⁴⁴ Arup 1921-1923, s. 113

²⁴⁵ Lønhart 1980, s. 74

²⁴⁶ Som oversat fra latin betyder: ”Hvad, der ikke står i dokumenterne, eksisterer ikke”. Kilde: Den store danske - Gyldendals åbne encyklopædi.

²⁴⁷ Arup 1930, s. 48

²⁴⁸ Friis 1929b, s. 134

²⁴⁹ Ibid., s. 225

²⁵⁰ Ibid., s. 225

staa i Modsætning”²⁵¹ Kernen i diskussionen er således spørgsmålet om, hvornår der skal bruges henholdsvis beretnings- eller levnsslutninger – og hvilken vægt de skal tildeles. Rime-ligheden i Arups inddeling er senere blevet diskuteret, og synes ikke at kunne lade sig opret-holde, da både han og Friis benyttede sig af begge typer af slutninger. Dog synes Arup at be-nytte sig af levnsslutninger i større omfang end Friis, og dermed diskussionen.²⁵² En forskel som ifølge Lønhart kan kædes sammen med de tos opfattelse af erkendelsen, hvor Friis start-ede ud som kendsgerningspositivist og endte med en relativistisk opfattelse – mens Arup var positivist. Metodisk adskilte de to sig også med hensyn til realkritikken, da Friis efter kends-gerningsetableringen søgte at indleve sig i personer og forstå dem, mens Arup snarere søgte at forklare historiens udvikling med henvisning til almene lovmæssigheder, som tilfældet var hos Comte.²⁵³

4.4 Samtiden og Friis

Forløbet omkring udnævnelsen af Aage Friis til professor er udførligt behandlet af Ole Løn-hart, ud fra Erslev og Steenstrups arkiver. Et forløb, der i denne sammenhæng kan være med til at give indblik i, hvordan de videnskabsinterne faktorer spiller ind på historievidenskabens såvel som den historiske traditions udvikling. I dette tilfælde nærmere bestemt, hvilken be-tydning den videnskabelige elites sammensætning og modsætninger, med Erslev og Steen-strup, kan have på tildelelsen af professorater. Hertil kommer modsætningen og striden i den efterfølgende generation mellem Friis og Erik Arup, da de begge var kandidater til det pro-fessoratet, som Friis endte med at få.²⁵⁴

I Erslevs arkiv findes et omslag med titlen *Professorat 1913*, som blandt andet indeholder korrespondancer mellem Erslev, Steenstrup, Friis og Arup – som sammen med Erslevs og Steenstrups noter fra møderne vedrørende professoratet, giver et unikt indblik i forløbet for-inden Friis’ udnævnelse. Heraf fremgår det, at mens Steenstrup var for at kandidaterne til pro-fessoratet skulle konkurrere, mente Erslev at Friis var den bedst egnede kandidat.²⁵⁵ Da de på den baggrund ikke kunne blive enige, blev der afholdt yderligere møder, hvor andre professo-rer også deltog. Her fik Erslev nødtvungent sin vilje, mens flere stemte for Arup. Der hersk-ede imidlertid enighed om, at Arup var den næste i rækken – efter Friis. I et brev fra Erslev til Steenstrup fremgår det, at Erslev mente, at Friis var en anelse mere kompetent end de øvrige kandidater. Mens det fremgår af Steenstrups noter fra det nævnte møde, at Erslev ligeledes ville sikre sig, at Friis fik en fremtid inden for universitet, da Erslev frygtede, at Friis ellers ville vælge en anden løbebane. Til forskel fra Arup, som virkede mere opsat på en fremtid

²⁵¹ Friis 1929b, s. 226

²⁵² Lønhart 1980, s. 74-75

²⁵³ Ibid., s. 76-77

²⁵⁴ Ibid., s. 86

²⁵⁵ Ibid., s. 86

inden for universitet.²⁵⁶ Endelig fremgår det af Erslevs kladde til fakultetets indstilling til ministeriet, at han anså alle ansøgere for kvalificerede, og han fremhæver herudover Friis, som:

”... ikke blot har givet den smukke skildring af den unge Bismarck, men i første bind af sit hovedværk om Bernstorfferne helt igennem bevæger sig på europæisk grund. Hvor meget man end således må anerkende alle ansøgerne, synes det dog ikke tvivlsomt, at Åge Friis står noget over sine ganske vist yngre medansøgere.”²⁵⁷

Mere opsigtsvækkende synes det imidlertid, at Erslev samme sted i forbindelse med Friis’ værk om Bernstorfferne, udtaler at:

”Medens alle ansøgerne har vist fortrinlige evner som historiske forskere, foreligger her fra Friis’ side en virkelig udmærket historieskrivning ... [og at det må] anerkendes, at værket allerede nu står som det betydeligste arbejde, som det yngre slægtled af danske historikere har frembragt.”²⁵⁸

Dette skal ses i lyset af, at Erslev i sin rektortale ét år tidligere til slut havde givet udtryk for, at han selv i mindre grad var historieskriver, og derfor følte sig forpligtet på at: *”... bryde en lanse for historieskrivningens frihed.”²⁵⁹* At Erslev på den ene side betonedede at Friis beherskede historieskrivningen som en væsentligt grund til udnævnelsen, og på den anden side gav Arup udsigt til en lignende udnævnelse, tyder på, at han forsøgte at tilgodese både historieforskningen og historieskrivningen ved universitet.

Erslev ville derfor også gerne have Arup tilknyttet universitetsgerningen, hvilket han gav udtryk for i et brev til ham, hvor han skrev, at:

”De var den næstnærmeste og havde manges stemmer for, at De allerede nu skulle drages helt forrest. Det betyder dog i sig selv såre meget og tillader et ret sikkert håb for næste gang, som efter mine tanker vil komme ret snart.”²⁶⁰

Arup synes imidlertid at være alt andet end tilfreds med udfaldet, da han i et brev til Erslev skrev, at historien kan være: *”... en tumbleplads for slette digteres og dårligere psykologers eksperimenter.”²⁶¹* hvilket vel ikke kan tolkes som andet, end en slet skjult henvisning til Friis og hans arbejde.

4.5 Sammenfatning

Friis tillægger de store personligheder den største vægt, når den historiske udvikling skal forklares. Men er enig med Steenstrup i, at historikeren ligeledes skal inddrage økonomiske, sociale og kulturelle forhold i de historiske undersøgelser.

²⁵⁶ Lønhart 1980, s. 87

²⁵⁷ Citeret efter: Lønhart 1980, s. 89-90

²⁵⁸ Citeret efter: Ibid., s. 90

²⁵⁹ Citeret efter: Ibid., s. 91

²⁶⁰ Citeret efter: Ibid., s. 88

²⁶¹ Citeret efter: Ibid., s. 88

Ifølge Lønhart startede Friis ud med at have en kendsgerningspositivistisk opfattelse af erkendelsen, og endte med en aktiv hermeneutisk opfattelse. Det gennemgående billede her, synes dog ensidigt at pege i retning af, at han havde en aktiv hermeneutisk opfattelse. Friis giver udtryk for, at han mener at al historieforskning er subjektiv. Et forhold som tydeligvis er gået ham mere på, end tilfældet er hos Paludan-Müller og Steenstrup. Det ses af, at han på den ene side giver udtryk for, at en objektiv forskning er et ideal, som historikeren må tilstræbe. Mens han på den anden side beskriver, hvordan forskningen opfattes som værende objektiv. Billedet bliver ikke mindre kompliceret af, at han heroveni mente at subjektiviteten og den aktive erkendelse ofte var forudsætningen for en god fremstilling. Han påpeger i den forbindelse, at det subjektive element ikke er uden farer, hvis historikeren ikke behersker det. På trods af Friis' stillingtagen til fordel for Erslev i diskussionen med Steenstrup, gav han udtryk for, at han ikke var enig i Erslevs inddeling i den subjektive historieskrivning og den objektive historieforskning. Han mente nemlig som nævnt, at objektiviteten var et ideal der skulle efterstræbes. Derfor gik det ham imod, når Erslev med sin inddeling gav det indtryk, at historieforskningen var objektiv.

Friis tilsluttede sig Erslevs kildekritiske begreber, men mente ikke der kunne skelnes mellem hverken subjektive beretninger overfor objektive levninger. Friis mente som Paludan-Müller og Steenstrup, at kildekritikken skulle efterfølges af indlevelse og fortolkning. I modsætning til kollegaen Erik Arup, som var klassisk positivist og søgte at forklare kendsgerningerne med henvisning til lovmæssigheder. Hvilket metodisk gav sig udslag i, at Friis både benyttede sig af beretnings- som levningsslutninger – mens Arup foretrak levningsslutninger.

Forløbet omkring Friis' udnævnelse til professor, gav dels indblik i hvilke forhold Steenstrup og Erslev lagde til grund for udnævnelsen, og en mulig forklaring på forholdet mellem Friis og Arup. Hvor det var bemærkelsesværdigt, at Erslev foretrak Friis frem for Arup. Især i lyset af, at Erslevs begrundelse var, at Friis bedrev en udmærket historieskrivning. Da Erslev netop havde draget et skel mellem historieskrivning og historieforskning to år tidligere i *Historieskrivning* (1911). Næsten ligeså bemærkelsesværdigt er det, at Steenstrup ikke synes at foretrække Friis, da der som vist er store overensstemmelser i deres videnskabssyn. Forholdet mellem Friis og hans lærere var således tvetydigt, da han på den ene side gav udtryk for at tilslutte sig Erslev, og på den anden side lå tættest på Steenstrup med hensyn til videnskabssyn.

5. Povl Bagge

Povl Bagge (1902-1991) blev professor på Københavns Universitet fra 1951-1973, efter at have virket som arkivar fra 1937 – og fra 1946 som landsarkivar for Fyn.²⁶² I forhold til den tidligere generation er han blevet karakteriseret som elev af Aage Friis' – og den mest selv-

²⁶² Den store danske - Gyldendals åbne encyklopædi: Povl Bagge.

stændige af disse.²⁶³ Af politisk overbevisning var Bagge radikal, som Friis. Bagge beskæftigede sig med historieteori og Danmarks historie i det 19. århundrede, og forelæste især i de senere år i stigende grad over historieteoretiske emner.²⁶⁴ En interesse for historiens teori, som førte til talrige skrifter om emnet, hvoraf de mest centrale kilder til hans videnskabssyn er vurderet til at være afhandlingen *Om Historieforskningens videnskabelige Karakter. Nogle bemærkninger i anledning af Kr. Erslevs skrift "Historieskrivning"* (1940); bidraget *Historiesyn og historieforskning* i antologien *Mennesket i Tiden* (1952) og artiklen *Historien og de andre samfundsvidenskaber* (1969).²⁶⁵

5.1 Historiesyn

Bagge tillægger især de store personligheder stor vægt, når den historiske udvikling skal forklares, men påpeger ligeledes hvordan andre historiske individualiteter kan have betydning for historiens udvikling. Han mener nemlig, at den fortidige virkelighed skal forstås som summen af: ”... *kompliserede tids- og stedsbetingede, indbydes forskellige enheder eller helheder, hvoraf hver er forbunden med utallige andre og ændrer sig under en stadig vekselvirkning med dem ...*”²⁶⁶ hvorfor det er historikerens opgave, at: ”... *beskrive tids- og stedbundne samfundstilstande, begivenheder og mennesker og så vidt muligt forklare, hvorfor de har artet sig sådan og ikke anderledes.*”²⁶⁷ Historievidenskaben er med andre ord ifølge Bagge: ”... *en individualiserende videnskab ... [hvor historikeren skal søge] at forstå den historiske virkelighed som noget konkret og individuelt.*”²⁶⁸ Genstandsfeltet for historievidenskaben, er således de individuelle historiske fænomener, hvor historikeren: ”... *for at forstå dem i deres sammenhæng ... overalt må "søge det individuelle".*”²⁶⁹ Derfor kan og skal historikeren ifølge Bagge heller ikke søge efter generelle historiske fænomener – da:

*”Historieforskeren kan udtynde sine slutninger så vidt for indhold, at de kan siges at gælde om mange enheder og om lange tidsrum [men] almengyldige i tid og rum bliver de dog ikke, eller i hvert fald kun så yderst sjældent, at det er uden betydning for fagets almindelige karakter; de kan ikke med tryghed anvendes på andet historisk stof end det, af hvilket de er udledet.”*²⁷⁰

Årsagen til at de historiske fænomener er individuelle, skal ifølge Bagge findes i det forhold, at: ”... *mennesket som villende personlighed overalt indgår som dominerende led i den historiske årsagskæde ...*”²⁷¹ hvilket ifølge Bagge gør:

²⁶³ Ilsø & Hørby 1980, s. 498

²⁶⁴ Ibid., s. 502

²⁶⁵ Ilsø & Hørby 1980, s. 498-503

²⁶⁶ Bagge 1952, s. 81

²⁶⁷ Ibid., s. 62-63

²⁶⁸ Ibid., s. 63

²⁶⁹ Bagge 1940, s. 378

²⁷⁰ Ibid., s. 378

²⁷¹ Ibid., s. 378

*”... de historiske Fænomener [er] saa komplicerede, Uberegneligheden af Menneskets Indgriben i Begivenhedsforløbet saa stor, at Historien i sin traditionelle Form aldrig kan faa samme eksakte Karakter som andre Forskningsgrene.”*²⁷²

De historiske individualiteter kan ifølge Bagge bestå af: *”... menneskets sociale, økonomiske, politiske og åndelige liv i samfundet ...”*²⁷³ Bagge anser, som beskrevet, den villende personlighed som afgørende for den historiske udvikling – det vil sige: *”... de store personligheder, genierne, de skabende eller ødelæggende ånder ...”*²⁷⁴ hvilket ifølge Bagge gør, at deres: *”... gerning bør regnes til historieforskningens genstand ...”*²⁷⁵ Han understreger som det tidligere er beskrevet samtidig, at de store personligheder skal ses i sammenhæng med deres samtid, der er med til at forme dem og sætte rammerne for deres handlemuligheder: *”Enhver sammenfattende Skildring af en Periodes Historie, maa foruden den politiske historie tillige behandle hele den aandelige og materielle Kulturs Udvikling i Perioden.”*²⁷⁶

I forhold til de store personligheders handlemuligheder og rammerne herfor, taler Bagge om nødvendigheden overfor tilfældighederne, hvor nødvendigheden udgøres af de mere stabile langtidsfaktorer, som er: *”... miljø i snævrere men også videre forstand, af de økonomiske og sociale forhold, af den almindelige tænke måde i hans kreds eller i tiden ...”*²⁷⁷ Dette kan eksempelvis ifølge Bagge være kristendommen som religiøs strømning, en rodfæstet udenrigspolitisk linje, industrialiseringen som økonomisk faktor eller en stats geografiske eller sociale struktur.²⁷⁸

Mens tilfældighederne dels har at gøre med det enkelte menneske, og dels dets omgivelser. Med hensyn til det enkelte menneske, drejer det sig ifølge Bagge eksempelvis om personens fødsel på en bestemt tid i historien og de uforudsete virkninger, personens handlinger kan få. Han betoner imidlertid især de tilfældigheder, som sker i det omgivende samfund – og som står i modsætning til de tidligere nævnte økonomiske, sociale og idémæssige langtidsfaktorer. Tilfældighederne på samfundsniveau udgøres ifølge Bagge af alt som: *”... ikke udspringer af en almen, overvældende nødvendighed, men af en akut og forbigående, uventet indgriben af en fremmedartet faktor i det historiske forløb ... [hvilket Bagge mener udgøres af] naturkræfterne som jordskælv og andre naturkatastrofer, eller biologiske indgreb som de store epidemier ...”*²⁷⁹

Samlet mener Bagge således nok, at den store personlighed udgør den mest betydningsfulde faktor for historiens udvikling – men betoner herudover, at både de ikke-tilfældige stabile

²⁷² Bagge 1950, s. 242

²⁷³ Bagge 1964, s. 13

²⁷⁴ Ibid., s. 13

²⁷⁵ Ibid., s. 15

²⁷⁶ Bagge 1950, s. 240

²⁷⁷ Bagge 1964, s. 15

²⁷⁸ Ibid., s. 17

²⁷⁹ Ibid., s. 12-13

langtidsfaktorer og tilfældighederne skal inddrages i den historiske fremstilling. Da de alle enten kan hjælpe: ”... *ham frem, som han kan bruge eller som yder modstand.*”²⁸⁰ Bagge giver selv udtryk for, at han tilskriver de tilfældige faktorer relativ større betydning end andre historikere:

*”Nogle og deriblandt jeg vil mene at tilfældigheder kan spille en relativ stor rolle og undertiden blive den første spire til en langtidsfaktor, andre ser dem blot som krusninger på overfladen ...”*²⁸¹

Mens de stabile langtidsfaktorer således har stor indvirkning i kraft af deres vedvarende status, mener han således, at de tilfældige faktorer kan få betydning på både kort og længere sigt. Bagge anerkender derfor de mere strukturelle perspektiver som kan anlægges på samfundslivet, og at der er: ”... *en voksende forståelse for den meget komplicerede vekselvirkning mellem materielle og åndelige faktorer i historien ...*”²⁸² Han skelner dog i den forbindelse klart mellem de historiske individualiteter, som historiens på den ene side skal beskæftige sig med, og på den anden side de generelle sociale fænomener, som samfundsvidenskaberne beskæftiger sig med.²⁸³ Bagges behov for en klar stillingtagen til denne problematik, skal ses i lyset af den diskussion, som var blusset op inden for historievidenskaben på denne tid, vedrørende forholdet mellem historievidenskaben og de andre samfundsvidenskaber. En diskussion hvor Bagge gør klart, at han er imod, at historievidenskaben skal overtage samfundsvidenskabernes generaliserende tilgang. Hvilket han som vist overordnet begrundet med, at der ikke eksisterer lovmæssigheder i historien, hvorfor dens genstand må være de historiske individualiteter.

5.2 Erkendelse

Bagge har en aktiv hermeneutisk opfattelse af erkendelsen. En opfattelse, som han inden for historievidenskaben sporer tilbage til da: ”*En generaliserende betragtningsmåde afløstes ... af en individualiserende ... [hvilket medførte] at den historiske relativitetssans hos romantikkens historikere trængte igennem ... [dvs. den retning som betegnes] historismen.*”²⁸⁴ Han mener ligeledes at historismen i 1950'erne stadig gjorde sig gældende – og at: ”*Hvor historismen trænger frem, finder man også den historiske relativisme.*”²⁸⁵ hvilket ifølge Bagge ikke bare er et vilkår for hele historievidenskaben, da: ”... *erkendelsen er skabende ... [og] historieforskningens vilkår ... [derfor] må blive relativismen.*”²⁸⁶ Et forhold, som han illustrerer med

²⁸⁰ Bagge 1964, s. 15

²⁸¹ Ibid., s. 18

²⁸² Bagge 1966-1967, s. 159

²⁸³ Rüdiger 1984, s. 132

²⁸⁴ Bagge 1952, s. 81

²⁸⁵ Ibid., s. 82

²⁸⁶ Ibid., s. 84-85

et rammende citat fra den franske historiker Lucien Febre, som lyder: ”*Historien eksisterer ikke, der eksisterer kun historikere.*”²⁸⁷

Årsagen til relativismen, er ifølge Bagge: ”... *den omstændighed at etableringen af en mere kompliceret teori og navnlig en egentlig syntese åbner et vidt felt for den enkelte historikers kvalitative skøn, hans vurdering og valg, og dermed for virkningen af hans personlige forudsætninger.*”²⁸⁸ Alternativet er ifølge Bagge, at historikere holder sig til kildenære detailstudier – hvilket dog ville betyde, at de ville: ”... *afskære sig fra at sætte det [historiske fænomen] ind i en sammenhæng ... [med den konsekvens], at enhver historisk syntese måtte opgives eller dog støde på næsten uoverkommelige vanskeligheder.*”²⁸⁹ Et alternativ som ifølge Bagge ikke er ønskeligt, da det netop er de:

”... *indviklede historiske fænomener, som ... er dem, hvis årsagsforhold det fortrinsvis har praktisk værdi at kende – revolutioners og kriges opståen ...[og her] vil den moderne historiker føle sig tvunget til at regne med en lang række mulige årsager, et årsagskompleks ... [hvor det ikke lader sig gøre at] isolere den enkelte mulige årsag og undersøge dens virkning for sig.*”²⁹⁰

På grund af kompleksiteten i den moderne forskning, mener Bagge således, at det bliver stadig vanskeligere at: ”... *komme bort fra det gammeldags skøn over den historiske årsagssammenhæng og dermed fra historiesynets afgørende betydning for de historiske forklaringer.*”²⁹¹

Bagge mener altså, at hvis historikeren vil behandle de spørgsmål, som er vigtige at få svar på, så følger relativismen med. Et vilkår, Bagge mener, historieforskningen må leve med, da den har et samfundsmæssigt ansvar i forhold til at popularisere historieforskningen, så den kan nå et bredere publikum. Herigennem kan den nemlig være med til at vise:

”... *hvor kompliceret fortidens samfundsliv var, ved at gøre det klart, hvor mange nuancer der, også i de handlende personer, fandtes mellem sort og hvidt ... [da historieforskningen her over] sin vigtigste, indirekte opdragende indflydelse i samfundet, som en svag, men stadigt virkende modgift mod ensidighed og snæversyn.*”²⁹²

For at blive i terminologien fra tidligere, så mener Bagge at relativiteten opstår, når historikeren foretager synteser, hvorved historikerens virkelighedssyn gør sig gældende i forhold til historiesynet – og således også i forhold til valg af genstandsfeltet og fortolkninger. Om historikerens virkelighedssyn og genstandsfeltet udtaler Bagge, at:

”... *historieforskningen som helhed må beskæftige sig med alle de fænomener, der falder indenfor dens område, men for det første kan dette alene af praktiske grunde ikke gælde de på et givet tidspunkt virkende forskere, og for det andet vælger enhver historiker, der dur til noget, sit forskningsobjekt, den*

²⁸⁷ Bagge 1952, s. 85

²⁸⁸ Bagge 1966-1967, s. 157

²⁸⁹ Bagge 1952, s. 77

²⁹⁰ Ibid., s. 83

²⁹¹ Ibid., s. 83

²⁹² Ibid., s. 84

periode eller den side af fortidens liv, han vil studere, efter sine personlige forudsætninger, og disse er foruden af hans anlæg bestemt af hans åndelige milieu i vid forstand, som igen er tidspræget.”²⁹³

Altså en påpegning af sammenhængen mellem virkelighedssynet – historikerens anlæg og miljø – på den ene side, og genstandsfeltet på den anden side. Det samme er ifølge Bagge tilfældet med historiesynet og historikerens fortolkninger, da:

”... anlæg, og miljø [og derved hans] bestemte forudsætninger ... påvirker[r] hans ”forklaringer”, hans ”hvorfor” – altså f.eks. hans valg mellem flere motiver, der ikke entydigt kan bestemmes, som formodet drivkraft for de historiske personer – og hans beskrivelser, hans ”hvad” eller ”hvorledes”, altså f.eks. hvad han finder værd at fremhæve af den historiske mangfoldighed, som ingen beskrivelse kan udtømme.”²⁹⁴

Det vil sige, at historikerens personlige forudsætninger er afgørende for, hvordan hun svarer på spørgsmål som: *”Hvad er et menneske, hvilke faktorer bestemmer dets adfærd, hvor stor indflydelse kan den enkeltes handlinger have på det historiske forløb?”*²⁹⁵ Svarene på disse spørgsmål, kan ifølge Bagge være udtryk for: *”... en sammenhængende filosofi ... [en] verdensanskuelse eller ... løsere meninger og holdninger.*”²⁹⁶ Relativismen er således ifølge Bagge et vilkår, som historievidenskaben må leve med på godt og ondt. Et vilkår, som betyder at historiske fremstillinger der behandler det samme begivenhedsforløb, kan afvige: *”... fra Historiker til Historiker efter Indstilling og Livssyn, saaledes at hver Tids Historieforskning giver en Række indbyrdes stærkt afvigende Billeder af Fortiden.*”²⁹⁷

Bagge ser både positive og negative konsekvenser af subjektiviteten og relativismen i historieforskningen. Hvor han mener det faktisk kan være en positiv egenskab, da: *”Ingen vil benægte, at den vidtdrevne subjektivitet, der karakteriserer nogle af de betydeligste historikers arbejde, kan være frugtbar i rent videnskabelig henseende.*”²⁹⁸ Selvom der findes afvigende resultater, er Bagge nemlig af den opfattelse, at: *”Vidt forskellige former for historiesyn har vist sig at kunne forenes med en redelig forskning og med den stræben efter objektivitet, som er en forudsætning for alt videnskabeligt arbejde.*”²⁹⁹ Hertil skal lægges, at de forskellige perspektiver på fortiden ifølge Bagge ligefrem kan være med til at give den: *”... dens rigdom og stimulere forskningen.*”³⁰⁰ Da han mener, at: *”... de afvigende beskrivelser af samme historiske fænomen eller fænomenkompleks kan supplere hinanden, selv hvor de synes uforenelige ...*”³⁰¹ For den enkelte historiker betyder det således ifølge Bagge, at han skal søge: *”... en*

²⁹³ Bagge 1940, s. 359

²⁹⁴ Bagge 1952, s. 63

²⁹⁵ Bagge 1966-1967, s. 158

²⁹⁶ Ibid., s. 158

²⁹⁷ Bagge 1950, s. 242

²⁹⁸ Bagge 1940, s. 359

²⁹⁹ Bagge 1952, s. 65

³⁰⁰ Bagge 1966-1967, s. 158

³⁰¹ Bagge 1952, s. 66-67

*Side af Sandheden om den Fortid, han studerer ... [for] mere kan han ikke give.*³⁰² Samlet set mener Bagge ikke, at subjektiviteten og relativismen udgør et problem for historiefagets karakter af videnskab – da man derved også skulle opgive naturvidenskaberne – hvor ethvert: ”... *fysisk Fænomen er afhængigt af Iagttagers Standpunkt og hvert Forsøgsresultat knyttet til en bestemt Situation, hvor Maaleredskaberne vekselvirker med Objekterne.*”³⁰³ Han påpeger dog, at relativismen stiller krav til historikeren, hvor det vigtigste består i, at historikeren ikke:

”... fremhæver de åndelige eller materielle faktorer, der spiller en hovedrolle i hans samtid eller særligt interesserer denne (som i dette tilfælde i reglen er ensbetydende med: ham selv), på en sådan måde i sin skildring af fortiden, at proportionerne i helhedsbilledet af denne bliver væsentlig urigtige, målt med forskningens øjeblikkelige standpunkt.”³⁰⁴

At forskningens karakter afhænger af historikerens forudsætninger, gør ifølge Bagge på den ene side historikeren i stand til at forstå fortiden – mens det på anden også kan være problematisk. At Bagge mener, at historikerens anlæg er forudsætningen for forståelse af fortiden, fremgår af følgende, hvor han udtaler, at: ”... *hans private forudsætninger i videste betydning, hans livserfaring og indfølelse ...[er] ham en uvurderlig hjælp.*”³⁰⁵ Mens Bagge på den anden side understreger, at den: ”... *enkelte historikers forudsætninger [kan være] begrænsede, og [at] begrænsningen kan hindre ham i at trænge ind i vigtige sider af hans emne, som en anden historiker med andre forudsætninger bedre forstår.*”³⁰⁶ For at undgå disse farer, skal historikeren søge at gøre sig klart:

”... hvilke væsentlige fejlkilder der ligger i hans private forudsætninger, hvordan f.eks. hans temperament, hans sociale miljø, hans politiske eller religiøse overbevisning kan farve hans indstilling til emnet ... [og derved stadig] drive den rationelle forskning, hvor logik og argumenter gælder, så langt det er muligt.”³⁰⁷

På trods af farerne ved relativiteten, mener Bagge, at den viden, som skabes, er videnskabelig grundet den intersubjektive kontrol, som findes historieforskere imellem, hvor den: ”... *subjektive*” *forskers resultaters videnskabelige værdi afhænger af, om de kan stå for en ”objektiv” prøvelse.*”³⁰⁸

Bagges aktive opfattelse af erkendelsen, fik ham til at rette en kritik mod Erslevs synspunkter i skriftet *Historieskrivning* (1911), hvor Erslev adskilte den ifølge ham subjektive syntetiserende historieskrivning, fra den kildenære objektive historieforskning, hvilket Erslev argu-

³⁰² Bagge 1950, s. 242

³⁰³ Ibid., s. 242

³⁰⁴ Bagge 1940, s. 360

³⁰⁵ Bagge 1952, s. 66

³⁰⁶ Ibid., s. 66

³⁰⁷ Ibid., s. 73-74

³⁰⁸ Bagge 1940, s. 359

menterer for, da han ikke mener historieskrivningen er bundet af kilderne på samme måde som historieforskningen. Dette skyldes, at der foretages en udvælgelse af kilderne, hvorved historieskrivningen fjerner sig fra virkeligheden.³⁰⁹ En inddeling som Bagge mener Erslev foretager på grund af den fremherskende arbejds måde på sin tid – hvor:

”... samvittighedsfulde historikere ... selv måtte gå til kilderne, uden hensyn til tidligere behandlinger, fordi man ikke kunde have fuld tillid til disses udnyttelse af kildestoffet. [Hvilket ifølge Bagge som] ... arbejdsprincip, i hvert fald indenfor perioder med mere omfattende kildestof ... i længden [er] umulig.”³¹⁰

Bagge mener ikke desto mindre, at Erslevs karakteristik af historieskrivningen ligeledes passer på historieforskningen, da: *”... selve iagttagelsen fjerner sig ... fra virkeligheden ... [da] ingen nok så nøjagtig beskrivelse helt kan udtømme sin genstands egenskaber.”³¹¹* Derfor mener Bagge, at Erslevs karakteristik ligeledes gælder for historieforskningen: *”... ja den empiriske videnskab overhovedet.”³¹²* Han medgiver dog Erslev, at der i en emnemæssigt afgrænset undersøgelse kan gives en mere fuldstændig bevisførelse – men mener ikke som Erslev, at denne nogensinde kan blive fuldstændig. Derfor mener han også, at det er:

”... umuligt at skelne skarpt mellem to arter af historiske fremstillinger; der kan højst være tale om en gradsforskel. Et historisk arbejdes videnskabelige karakter afhænger af, i hvor høj grad iagttagelserne er rigtige, bearbejdelsen logisk og begge eller en af delene original, ikke af den skriftlige bevisførelses større eller mindre fuldstændighed.”³¹³

Et andet punkt Bagge tager op, er Erslevs opfattelse af fantasiens rolle i historieskrivningen og historieforskningen – især i forhold til menneskeskildringen, hvor Erslev mener, at historieskriveren uden videre kan sammenlignes med kunstneren, mens Bagge gør gældende, at mens kunstneren fokuserer på de følelsesmæssige aspekter – er historieskriveren bundet op på materialet.³¹⁴ Bagge mener således der er stor forskel på de to, men mener desuden der findes en stor lighed mellem dem, som gør sig gældende i al:

”... empirisk videnskabeligt arbejde, [nemlig] at forskeren af de enkelte iagttagne kendsgerninger med fantasiens hjælp skaber en helhed, den sammenhæng, som aldrig kan iagttages umiddelbart. [Hvilket ifølge Bagge] ... gælder ligesåvel for det, Erslev kalder historieforskning, som for det, han kalder historieskrivning.”³¹⁵

Samlet set mener Bagge således ikke, at Erslev inddeling lader sig opretholde. Han mener nemlig, at relativiteten er et vilkår i både det, Erslev kalder for historieskrivning og i historieforskning.

³⁰⁹ Bagge 1940, s. 369

³¹⁰ Ibid., s. 366

³¹¹ Ibid., s. 369

³¹² Ibid., s. 365

³¹³ Ibid., s. 367

³¹⁴ Ibid., s. 373-374

³¹⁵ Ibid., s. 374-375

5.3 Metode

Bagge har et funktionelt kildebegreb, hvilket fremgår af, at han mener at: ”... *forskningsprocessen logisk begynder med en problemstilling.*”³¹⁶ Det vil sige, at det ikke er kildematerialets omfang og art, men historikerens egen problemformulering, som skal være styrende for den historiske undersøgelse. Bagge undsiger derfor også det materielle kildebegreb, og inddelingen af kilder i beretninger og levninger. Det kommer blandt til udtryk i hans anmeldelse af H.P. Clausens *Hvad er historie?*, hvor han giver udtryk for, at historikere i praksis udnytter kilderne som både levninger og beretninger.³¹⁷ Et forhold, som han begrundede med, at hvis kilden udnyttes som beretning, medfører det en vurdering af troværdighed og tendens, som forudsætter, at man forholder sig til kildens ophavsmand og dermed også ophavssituationen.³¹⁸ Mens en udnyttelse af kilden som levning, ligeledes forudsætter, at historikeren læser levningen, og derved selv bliver et mellemliggende fortolkende subjekt.³¹⁹ Samlet fandt Bagge derfor at:

*”... få og meget rummelige definitioner passer bedst til de glidende overgange mellem kildetyperne og i vor brug af dem. Jeg vilde derfor hellere sige at enhver meddelelse om noget materielt eller immaterielt indenfor historieforskningens område kan bruges både som levning og beretning. Derved mister det sidste ord ganske vist resten af sin allerede stærkt udvandede oprindelige betydning af fortælling og kunde passende udgå som terminus technicus. Da alle kilder er levninger, og da det er så svært at finde en tilfredsstillende definition på en særlig ”brug af kilden som levning”, er også dette sidste, i gåseøjne satte begreb til meget besvær og kunde måske ligeledes uden skade forsvinde.”*³²⁰

Bagge mener således, at man uden besvær helt kunne ophæve skellet mellem levninger og beretninger, da sidstnævnte altid er en levning. Han mener derfor heller ikke, det giver mening at tale om levninger, da alle kilder derved er levninger. I stedet gjorde han gældende, at det essentielle ved udnyttelsen af kilderne i stedet var, om der foretages slutninger på baggrund af tilsigtede eller utilsigtede oplysninger.³²¹ Bagge mener derfor også i modsætning til den yngre Erslev, at der ikke er noget problematisk i at bygge en fremstilling op omkring: ”... *andres detailresultater, ... [og udnytte] dem [til] selvstændigt ... at drage nye videnskabelige slutninger af mere vidtrækkende betydning ...*”³²²

I forhold til metode, mener Bagge som tidligere beskrevet, at: ”... *mennesket som villende personlighed overalt indgår som dominerende led i den historiske årsagskæde ...*”³²³ Dette går igen i hans syn på metoden, hvor undersøgelsen af motivforklaringer står centralt. Han

³¹⁶ Bagge 1966-1967, s. 148

³¹⁷ Nevers 2005, s. 148-159

³¹⁸ Ibid., s. 88

³¹⁹ Ibid., s. 88

³²⁰ Bagge 1966-1967, s. 148-159

³²¹ Nevers 2005, s. 88

³²² Bagge 1940, s. 365

³²³ Ibid., s. 378

skelner mellem årsagsforklaringer og motivforklaringer, hvor førstnævnte især har at gøre med massefænomener, hvor:

”... det praktisk [er] umuligt at gå i detaljer, men netop fordi de enkelte handlinger var rettet mod noget andet, er en henvisning til deres motiver i en eller anden form nødvendig hvis krisen skal gøres forståelig.”³²⁴

Så selvom der er tale om massefænomener, er de enkelte menneskers motiv ifølge Bagge i sidste instans den afgørende årsag – da de indgår: *”... som led i den kausale sammenhæng og må underforstås i forklaringen.”³²⁵* Han mener derfor det er historikerens vigtigste opgave at beskrive årsagsforklaringer og motivforklaringer – det vil sige:

”... ”årsager” i sædvanlig forstand og af meget andet, af menneskelige motiver, af disses udformning gennem anlæg og milieu i videste forstand, åndelig og materielt, samt af de øvrige åndelige og materielle faktorer, som betinger og begrænser menneskelige handlinger.”³²⁶

De historiske aktørers motiver er ifølge Bagge ofte svære at få hold på, da aktørerne ofte selv synes at være: *”... uvidende om deres egne – for ikke at tale om andres – virkelige motiver ... [og det] hænder vel også, at de overfor andre pynter på de motiver, som de er sig bevidst.”³²⁷* Derfor skal historikeren ikke blot finde de bedste kilder – hun må ifølge Bagge også: *”... søge at komme bag om kildernes oplysninger, og denne realkritik spiller en stadig større rolle i forskernes arbejde.”³²⁸* Bagge mener således, at der hersker en vis enighed blandt moderne historikere, om at:

”Når det gælder om at få kendskab til motiver og andre sjælelige forhold ... [så er det] hvor det muligt, vistnok i det hele at foretrække at slutte fra kendsgerninger frem for at bygge på de pågældendes egne, muligvis farvede forklaringer.”³²⁹

Sprogbrugen bærer tydeligvis præg af, at vi her har at gøre med en yngre Bagge. Hvis det citerede skal oversættes til den senere Bagges sprogbrug, så er der tale om at foretrække udnyttelsen af utilsigtede frem for tilsigtede oplysninger. Historikeren skal således ifølge Bagge: *”... søge at skønne over både motiverne art og hvad der har formet dem ... [dvs.] hvad han hos sig selv og andre mener at have erfaret om, hvad der bestemmer menneskets handlinger.”³³⁰* hvor han pointerer, at der er en direkte sammenhæng mellem usikkerheden af motivforklaringerne og historiesynets indvirkning, da: *”... historikernes årsagsforklaringer ... principielt altid [er] fortolkninger og dermed knyttet til et subjektivt farvet historiesyn, hvis betydning for tolkningen vokser med dennes usikkerhed.”³³¹*

³²⁴ Bagge 1966-1967, s. 156

³²⁵ Ibid.

³²⁶ Bagge 1952, s. 71

³²⁷ Ibid.

³²⁸ Ibid.

³²⁹ Ibid.

³³⁰ Bagge 1952, s. 73

³³¹ Ibid., s. 72-73

5.4 Samtiden og Bagge

Som tidligere nævnt, er Bagge i forhold til den tidligere generation blevet karakteriseret som Friis' mest selvstændige elev.³³² Bagge stod imidlertid ikke i først række til at overtage Friis' embede efter hans afgang som Professor Rostgardianus i 1935. I stedet overtog Arup embedet, og et nyt professorat blev opslået. Bagge havde på dette tidspunkt lige fået godtaget sin disputats, og var én af de seks ansøgere til det nye professorat. Bedømmelsesudvalget bestod af henholdsvis Friis, Arup og Knud Fabricius (1875-1967), dette var ikke med Arups gode vilje, hvilket fremgår af, at han havde forsøgt at få Friis udelukket fra bedømmelsesudvalget. Begrundelsen var, at udvalget først blev nedsat efter hans afgang, men Fakultetet var ikke på hans side, og Friis forblev i udvalget. Arups forsøg på at udelukke Friis, kan dels forklares som et forsinket udtryk for den beskrevne strid mellem de to. Men havde nok i højere grad at gøre med, at Arup udmærket var klar over, at han og Friis var uenige om, hvilke af kandidaterne til professoratet, som var at foretrække. Det skulle vise sig, at udvalget var uenigt, da Friis' og Fabricius mente der skulle udskrives en konkurrence blandt ansøgerne – mens Arup i stedet indstillede Albert Olsen (1890-1949) til embedet.³³³ Hvis Arup rent faktisk havde haft anelser om, at Friis og han ville være uenige, så blev de nu bekræftet, da Friis var imod udnævnelsen af Olsen. Da der ikke kunne opnås enighed, fulgte Fakultet flertallet og udskrev en konkurrence i 1936. En konkurrence, som Bagge straks trak sig fra – og som Albert Olsen endte med at vinde.³³⁴ Bagge fik således ikke et professorat i første omgang, men måtte vente til 1951, hvor Olsens tog sin afsked.³³⁵

Bagge søgte muligvis i sin tidlige karriere at slå bro mellem Friis' og Arups videnskabelige positioner, hvilket ifølge Ilsøe og Hørby kan ses hans tiltrædelsesforelæsning i 1951 med titlen *Akademikere i dansk politik i det 19. århundrede*, hvor målet var at beskrive det åndelige, kulturelle og politiske niveau, ved hjælp af en statistisk metode.³³⁶ Som tidligere vist, synes der gennem hans karriere imidlertid ikke at herske tvivl om, at han lå Friis' nærmest. Han virkede imidlertid i 1960'erne, hvor samfundsvidenskaberne havde deres store fremstød, og han tog derfor klar stilling til forholdet mellem historievidenskaben og de andre samfundsvidenskaber. En stillingtagen som er kendetegnet ved, at han overordnet taler for, at historievidenskabens genstand gør, at den ikke skal forsøge at imitere de andre samfundsvidenskaber.

Han var dog ikke afvisende overfor, at historikere kunne inddrage begreber og modeller, som udgangspunkt for de historiske undersøgelser – da de: ”... *andre samfundsvidenskaber kan hjælpe historieforskningen på flere måder: de kan låne den begreber som social rolle*

³³² Ilsøe & Hørby 1980, s. 498

³³³ Ibid., s. 479

³³⁴ Ibid., s. 480

³³⁵ Ibid., s. 492

³³⁶ Ibid., s. 498

eller modeller ... der kan gøre historikeren opmærksom på faktorer han ellers vilde have overset; deres typer kan bruges til foreløbige historiske arbejdshypoteser ...”³³⁷ Dog med det forbehold, at nyere begreber og modellers anvendelse: ”... som helhed aftager når man bevæger sig bagud i historien.”³³⁸ Historievidenskaben og samfundsvidenskaberne kan ifølge Bagge også samarbejde, når det kommer til de mere stabile sociale fænomener, da: ”... historikere og andre samfundsforskere har lettest ved at mødes og forstå hinanden ... [når det drejer sig om] massefænomenerne, typerne, institutionerne, strukturerne ...”³³⁹

Bagge gør dog også opmærksom på, hvor han ikke mener de to kan samarbejde. I forbindelse med forholdet til samfundsvidenskaberne, karakteriserer Bagge nemlig historievidenskaben som en disciplin, der selvom den: ”... holder sig til det individuelle tids- og stedbundne ... [ikke glemmer] de anonyme masser for de enkelte individer, eller det typiske for det særegne. De ustandselt skiftende historiske begivenheder får den heller ikke til at forsømme det mere stabile, institutionerne eller strukturerne.”³⁴⁰ Samfundsvidenskaberne og historievidenskaben har således ifølge Bagge flere fællestræk – men adskiller sig især med hensyn til historiens individualiserende karakter, hvor historikere for det første søger at: ”... beskrive og så vidt muligt forklare menneskers liv i samfundet gennem tiden med alle de nuancer og modsigelser og tilfældigheder som de andre samfundsvidenskaber net i almindelighed er for stormasket til at fange.”³⁴¹ Dette betyder derfor, at historien skal vedblive med at være en individualiserende videnskab, med fokus på de enkelte menneskes handlinger – da: ”Sådanne handlinger eller begivenheder er ... et aspekt af hele menneskehedens fortid og [ikke] lader sig ... reducere til eller forklare alene ved sociale eller økonomiske forhold.”³⁴² Mens han for det andet understreger, at der i historien eksisterer: ”... tilfældigheder som hører med til historiens område, og som ingen samfundsvidenskabelig teori kan forklare – naturkatastrofer, biologiske tilfældigheder som den sorte død, eller et genis fødsel.”³⁴³ Samfundsvidenskaberne og historievidenskaben kan ifølge Bagge samarbejde i en vis grad, hvor han for historievidenskabens vedkommende nævner brugen af samfundsvidenskabelige begreber og de mere stabile sociale fænomener. Han pointerer ligeledes, at historievidenskaben aldrig kan blive en generaliserende videnskab, da dens genstand er de tidsbundne individualiteter, som ikke kan tilnærmes via teori.

³³⁷ Bagge 1968-1969, s. 462

³³⁸ Ibid., s. 464

³³⁹ Ibid., s. 467

³⁴⁰ Ibid., s. 467

³⁴¹ Ibid., s. 466

³⁴² Ibid., s. 465

³⁴³ Ibid., s. 466

5.5 Sammenfatning

Bagge mener at genstandsfeltet for historievitenskaben udgøres af historiske individualiteter, som består i menneskets sociale, økonomiske, politiske og åndelige liv. Han tillægger de store personligheder stor betydning for den historiske udvikling – men mener også at andre historiske individualiteter kan have betydning for historiens udvikling. Han skelner i den forbindelse klart mellem de historiske individualiteter, som historien skal beskæftige sig med på den ene side – og de generelle sociale fænomener på den anden, som samfundsvidenskaberne beskæftiger sig med, på den anden. Bagge benytter sig af begreberne nødvendigheden og tilfældighederne, til at klarlægge henholdsvis muligheder og forhindringer for de store personligheder. Hvor nødvendigheden udgøres af de mere stabile langtidsfaktorer, mens tilfældighederne dels har at gøre med det enkelte menneske, og dels dets omgivelser, som eksempelvis naturkatastrofer.

Bagge har en aktiv hermeneutisk opfattelse af erkendelsen, og påpeger, at relativismen er et uundgåeligt vilkår i historieforskningen. Et forhold han begrundet med, at fjerner historikeren fjerner sig fra materialet, når der dannes synteser. Hvilket åbner op for historikerens egne skøn og vurderinger, som afhænger af hans forudsætninger. Bagge påpeger imidlertid, at netop subjektiviteten er forudsætningen for en god fremstilling. Han mener dog også, at begrænsninger i historikerens forudsætninger kan føre til mindre hensigtsmæssige fremstillinger. Som Friis før ham, kritiserede Bagge også Erslevs inddeling i historieskrivning og historieforskning, da han mente, at subjektiviteten både gælder for historieskrivningen og historieforskningen.

Bagge har et funktionelt kildebegreb, og påpeger derfor problemstillingens styrende funktion i den historiske undersøgelse. Han mener at inddelingen af kilderne i beretninger og levninger helt kunne opgives, da det vigtige ikke er deres objektive karakter, men hvorvidt historikeren foretager slutninger på baggrund af tilsigtede eller utilsigtede oplysninger. Bagges påpegning af mennesket som dominerende led i den historiske årsagskæde, gør ligeledes, at han påpeger vigtigheden i motivforklaringer.

Selvom striden og modsætningen mellem Friis og Arup stadig eksisterede, fik den som beskrevet ikke betydning for Bagges udnævnelse til professor. Uenigheden gjorde som beskrevet, at der blev udskrevet en konkurrence, som Bagge trak sig fra. Til forskel fra Arup og Olsen skal det dog bemærkes, at Friis ikke gjorde sin indflydelse gældende med hensyn til Bagge. Hans samtid bar i øvrigt præg af samfundsvidenskabernes fremstød, hvorfor Bagge tog stilling til forholdet mellem historievitenskaben og de andre samfundsvidenskaber. Her var hans overordnede synspunkt, at historievitenskabens genstandsfelt medvirker, at den ikke skal søge at nærme sig de andre samfundsvidenskaber.

6. Bernard Eric Jensen

Bernard Eric Jensen (f. 1943) blev lektor på Københavns Universitet i 1972, og siden 1984 været ansat ved Danmarks Lærerhøjskole, som i 2000 blev til Danmarks Pædagogiske Universitet. Igennem hele hans virke har han beskæftiget sig indgående med historiefagets teori og metode, og var i sin tid ved Københavns Universitet sammen med Karsten Thorborg med til at omlægge metodeundervisningen, fra en af Erslev inspireret positivistisk erkendelses- og videnskabsteori – til et hermeneutisk grundlag.³⁴⁴

Eric Jensen har forfattet talrige skrifter, hvoriblandt de to væsentligste kilder til hans videnskabssyn her vurderes at være henholdsvis tidsskriftsartiklen *Et bidrag til revisionen af metodelærens grundlag*, som blev bragt i *Historisk Tidsskrift* i 1976 – og bogen *Historie – livsverden og fag* (2003). Hertil kan en række mindre centrale tidsskriftsartikler føjes, som ligeledes har fungeret som kilde til Eric Jensens videnskabssyn, det drejer sig om *Faghistorikeres historiebegreb*, *Et utidssvarende historiebegreb* og endelig *Et funktionelt kildebegreb – erkendelsesfremskridt eller faglig deroute?* De følgende afsnit er således altovervejende baseret på de to centrale udgivelser, som enkelte steder vil blive suppleret med de øvrige tidsskriftsartikler.

6.1 Historiesyn

Overordnet giver Eric Jensen selv udtryk for, at hans videnskabssyn eller historiebegreb: ”... teorihistorisk [hører] hjemme inden for rammerne af, hvad der i dag kendes som den kulturelle vending ...”³⁴⁵ I sit historiesyn mener Eric Jensen, at den historiske udvikling bedst kan forklares med henvisning til de store personligheder, en han understreger samtidig, er at de ikke eksisterer i et tomrum, og derfor også er et produkt af deres tid. Han giver selv udtryk for, at han i sit historiesyn har søgt at kombinere forskellige perspektiver – både i forhold til aktørniveauet og strukturniveauet, som overordnet drejer sig om et antropologisk-samfundsteoretisk historiebegreb, hvor mennesker ses som historiefrembringende såvel som historiefrembragte. Dette vil ifølge Eric Jensen sige, at de på den ene side er i stand til at forandre deres omgivelser, mens omgivelserne på den anden side, også indvirker på dem. En position, som Eric Jensen kalder for metodologisk relationisme eller en holistisk individualisme, hvor sammenhængen mellem det kollektive og det individuelle fremhæves, til forskel fra en metodologisk individualisme og en metodologisk holisme. Fortalere for en metodologisk individualisme mener, at kollektivfænomener skal forklares med henvisning til enkelte aktørers interesser og handlinger, mens fortalere for en metodologisk holisme mener, at sociale fænomener eller samfund udgør en helhed, som ikke lader sig forklare ud fra dens delelementer.³⁴⁶

³⁴⁴ Jensen 2006, s. 389

³⁴⁵ Ibid., s. 253

³⁴⁶ Ibid., s. 212

Med hensyn til genstandsfelt, så taler Eric Jensen ikke om historiens udvikling eller historiske processer, men om historisk-socialt processer, da han forsøger at understrege: ”... *at såvel tids- som rumdimensionen må indtænkes i en historiefaglig forskning og fremstilling.*”³⁴⁷

Med hensyn til mennesket som historiefrembringende, så har Eric Jensen for det første et handlingsteoretisk perspektiv, hvor drivkraften bag historisk-socialt processer ses som summen af de processer som mennesker frembringer: ”... *gennem deres projekter og de utilsigtede virkninger, som disse projekter har.*”³⁴⁸ Det vil sige, at: ”... *historisk-socialt processer til dels har projektkarakter, dvs. er en virkeliggørelse af mål, mennesker har sat sig.*”³⁴⁹ Når historikeren vil forklare de historisk-socialt processer, skal det derfor ifølge Eric Jensen gøres ved at: ”... *inddrage og henvise til de projekter, de pågældende mennesker har arbejdet med.*”³⁵⁰ Som nævnt tidligere og i forlængelse heraf, hvordan: ”... *menneskers projekter kan have og ofte har utilsigtede konsekvenser, dvs. virkninger, som ikke var indkalkuleret af de handlende, da projektet blev iværksat og gennemført.*”³⁵¹ Projekterne definerer Eric Jensen som handlinger, hvor: ”... *den handlende tilskriver sine aktiviteter en betydning ...*”³⁵² For at forstå et projekt og det sæt handlinger, som det består af, skal historikeren derfor ifølge Eric Jensen: ”... *søge indsigt i de(t) formål og de(n) betydning(er), som var indlejret i projektet.*”³⁵³ Ifølge Eric Jensen kan projekterne inddeles på en skala, hvor man: ”... *i den ene ende har de rutineprægede og rekurrerende handlemønstre og i den anden de usædvanlige og grænseoverskridende projekter.*”³⁵⁴

I forhold til mennesket som historiefrembringende, mener Eric Jensen for det andet, at et narrativt historiebegreb, kan være med til at forklare menneskets projekter, da historie her: ”... *forstås som det at fortælle og leve historier ... [altså] en realistisk-socialkonstruktivistisk udlægning af det narrative historiebegreb ... [hvor] historisk-socialt processor ... [opfattes som til dels] virkninger af levede historier ...*”³⁵⁵

I forbindelse med at mennesker er frembringende, benytter Eric Jensen sig også af begrebet historicitet, som betegnelse for menneskets leven med tid, hvor: ”... *såvel mennesker selv som de sociale sammenhænge, hvori de interagerer, kan forandres i tidernes løb.*”³⁵⁶ Begrebet historicitet blev ifølge Eric Jensen først beskrevet af Wilhelm Dilthey (1833-1911), og senere af Reinhart Koselleck (1923-2006). Dilthey diskuterer blandt andet menneskets historicitet, i forhold til hvordan de tillægger deres omgivelser betydning:

³⁴⁷ Jensen 2006, s. 233

³⁴⁸ Ibid., s. 378

³⁴⁹ Ibid., s. 202

³⁵⁰ Ibid., s. 203

³⁵¹ Ibid., s. 205

³⁵² Ibid., s. 209

³⁵³ Ibid., s. 209

³⁵⁴ Ibid., s. 352

³⁵⁵ Ibid., s. 378

³⁵⁶ Ibid., s. 236

”Betydning er den [mest] omfattende kategori, hvorigennem livet bliver tolkeligt ... kun i livet er det sådan, at nutiden indbefatter forestillinger om fremtiden i fantasien, og her gennemgås de foreliggende muligheder, og der opstilles mål blandt disse muligheder. Således er nutiden fyldt med fortider og bærer fremtiden i sig ... Beständig veksler vor opfattelse af livets betydning. Enhver livsplan udgør en konstatering af livets betydning. Hvad vi sætter som mål for vor fremtid, har følger for bestemmelsen af betydningen af det forgangne.”³⁵⁷

Menneskers historicitet betyder altså, at den betydning, de tilskriver deres omgivelser og begivenheder, varierer på grund af deres forskellige erindringer og forventninger, hvilket dels betyder, at forskellige mennesker på samme tidspunkt i tiden kan tillægge den samme begivenhed forskellig betydning – og dels at det samme menneske kan tillægge den samme begivenhed en anderledes betydning end tidligere på et senere tidspunkt. Begge dele en konsekvens af det forhold, at menneskets erindringer og forventninger ændres.³⁵⁸ Koselleck søgte ligeledes ifølge Eric Jensen at beskrive menneskets historicitet med sit begrebspar *erfaringsrum* og *forventningshorisont*, som begge udgør en bestanddel i historisk-sociale processer, da.³⁵⁹

””Erfaringsrum” ... [er] den ”nærværende fortid”, hvilket vil sige den måde, hvorpå fortid er nærværende og virksom i en nutid, og ”forventningshorisont” den ”forestillede fremtid”, hvilket vil sige den måde, hvorpå fremtid er nærværende og virksom i en nutid.”³⁶⁰

Eric Jensen mener, at menneskets historicitet gør, at historie som levet proces skal forklares og forstås ved at undersøge, hvordan: *”... mennesker forholder sig til og gør brug af fortid, nutid og fremtid i deres historiefrembringende virksomhed.”³⁶¹*

Menneskets historicitet kan ifølge Eric Jensen kædes sammen med et narrativt historiebegreb, da: *”En fortælling, en fortalt historie er en af de måder, hvorpå mennesker kan etablere en sammenhæng mellem en fortid, en nutid og en fremtid.”³⁶²* Fortællingen eller historierne som findes i en given kultur, som mennesker tilegner sig, kan således både være med til at de: *”... retter blikket bagud for at fortolke fortidige forløb ... [og ligeledes til at] give form og indhold til menneskers fremadrettede projekter og dermed de levede historier, der bliver søgt virkeliggjort ...”³⁶³* Et kulturelt repertoire af historier, som kan ændre sig, da det er præget af menneskets og samfundets historicitet.³⁶⁴

Mens det, at mennesker er historiefrembragte, ifølge Eric Jensen betyder, at de bliver handlingsduelige personer og gruppemedlemmer ved at bearbejde deres krop og tilegne sig en kul-

³⁵⁷ Citeret efter: Jensen 2006, s. 379

³⁵⁸ Jensen 2006, s. 380

³⁵⁹ Ibid., s. 384

³⁶⁰ Ibid., s. 239-240

³⁶¹ Ibid., s. 349

³⁶² Ibid., s. 349

³⁶³ Ibid., s. 349

³⁶⁴ Ibid., s. 349

tur. Da det først er herigennem, at de bliver i stand til enkeltvis eller i grupper at opstille og gennemføre projekter.³⁶⁵ En bearbejdelse, der i starten foregår med hjælp fra andre mennesker, som tilfældet er under opdragelsen – men som ifølge Eric Jensen efter nogen tid skifter til, at barnet eller den unge selv bliver i stand til at påvirke deres egen kropsbearbejdning og kulturtilegnelse.³⁶⁶ I forbindelse med at mennesket er historiefrembragte, benytter Eric Jensen begrebet socialitet i et forsøg: ”... på at få hold på det sagforhold, at mennesker har en delvis formbar natur, hvilket gør, at de præges af de sociale rum og af de tider, hvori de lever og virker.”³⁶⁷

Med socialitet mener han: ”... det forhold, at de objektive samfundsstrukturer (= social væren) grundlæggende præger (= bestemmer) menneskers handlinger, tanker og holdninger (= menneskers bevidsthedsliv) ...”³⁶⁸ Her skelner han mellem Karl Marx’ definition af socialitet på den ene side, og Charles Taylors på den anden – og tilslutter sig sidstnævntes, hvor: ”... menneskers socialitet ... [forstås] som et produkt af deres interaktion, dvs. de bliver socialt fungerende individer ved kommunikativt at interagere med andre mennesker.”³⁶⁹ hvilket ifølge Eric Jensen vil sige, at:

”... menneskers læring og brug af sprog – i bred forstand – udgør en forudsætning for, at de bliver handlingsduelige personer, og at der i de lærte sprog vil være indlejret henvisninger til de kulturfællesskaber, de er en del af.”³⁷⁰

Det betyder samtidig, at mennesker har historisk natur, hvor en del af deres natur er bestemt af kulturen, da: ”De formes af de betydningsdannede praksisser, de lærer gennem deres samvær med andre mennesker, og dermed bliver dele af de(n) foreliggende kultur(er) en mere eller mindre integreret del af deres identitet(er).”³⁷¹ Eric Jensen sætter, som citatet viser, ligeledes menneskets socialitet i forbindelse med dets *identitet*. Begrebet identitet, mener han, har den fordel, at det både kan bruges om individuelle fænomener og kollektive fænomener – det vil sige om en personlig identitet såvel som en kollektiv identitet. Hvorved der gøres op med den – ifølge ham – ikke så hensigtsmæssige individ-samfund dikotomi. En anden fordel ved identitet, mener han ligeledes er, at det derved påpeges at mennesker kan have flere identiteter, som enten kan understøtte eller være i modstrid med hinanden.³⁷²

Eric Jensen gør som beskrevet gældende, at mennesker både er historiefrembringende og historiefrembragte. I forhold til mennesket som historiefrembringende, mener han at historikeren i lyset af, at nutid og fremtid er kendetegn ved den menneskelige bevidsthed, skal:

³⁶⁵ Jensen 2006, s. 235

³⁶⁶ Ibid., s. 236

³⁶⁷ Ibid., s. 236

³⁶⁸ Ibid., s. 233

³⁶⁹ Ibid., s. 234

³⁷⁰ Ibid., s. 234

³⁷¹ Ibid., s. 249

³⁷² Ibid., s. 234-235

”... *anskue de fortidige processer under synsvinklen ”forgangen fremtid”, dvs. som delvis åbne processer, hvori der indgår en erindret fortid og en forventet fremtid.*”³⁷³ Herudover mener han, at historikeren skal forklare historisk-socialle processer ved at undersøge:

”... menneskers socialisation og identitetsdannelse, fordi de udgør en central forklaringsvariabel, når handlemønstre skal forklares ... [og] der må ligeledes ses på selve situationskomplekset, hvori mennesker handler, herunder hvordan handlerummet tager sig ud fra forskellige aktørers synspunkt, og hvordan fordelingen af resurser og magt er i den pågældende sammenhæng ... Endelig udgør menneskers faktiske valg og handlinger en vigtig forklaringsvariabel, men de må igen forstås i lyset af deres socialisation og identitetsdannelse.”³⁷⁴

Et sidste forhold skal nævnes i forbindelse med Eric Jensens historiesyn., nemlig, at hans fokus på historie som fortid, nutid og fremtid gør at han afviser det, han kalder for et fortidsfikseret historiebegreb, hvor historie sættes lig med fortiden. Et historiebegreb, som han mener, har været fremherskende i den danske historievidenskab fra 1870’erne til i dag, og som kommer til udtryk hos blandt andet Caspar Paludan-Müller, Johs. Steenstrup og Kr. Erslev. Derfor mener han også, at den danske historikerstand med få undtagelser siden da, har sat lighedstegn mellem historie og fortiden.³⁷⁵ Han mener imidlertid ikke, der er ført afgørende bevis for det hensigtsmæssige i denne opfattelse. Udbredelsen af det fortidsfikserede historiebegreb, sætter han derfor i forbindelse med, at det under og efter professionaliseringen har tjent en legitimerende funktion i forhold til historievidenskabens særegenhed og berettigelse som videnskab.³⁷⁶ En opfattelse, Eric Jensen som nævnt forsøger at gøre op med, da han er af den opfattelse, at: ”... *såvel en fortids- som en nutids- som en fremtidsdimension må indgå i et begreb om historie.*”³⁷⁷ Et opgør, som han for det første begrundet med, at det fortidsfikserede historiebegreb er inkompatibelt med en handlingsteoretisk position, da resultatet bliver, at aktøren kun kan: ”... *frembringe fortid(en).*”³⁷⁸ Ifølge Eric Jensen giver det mere mening, hvis mennesker kan frembringe noget uafhængigt af en tidsbestemmelse, så det kan: ”... *bruges om en fortidig, en nutidig og en fremtidig proces.*”³⁷⁹ For det andet begrundet han opgøret med, at det fortidsfikserede historiebegreb ikke er kompatibelt med et antropologisk-samfundsteoretisk historiebegreb, hvor historie forstås som det at være historie. Dette hænger sammen med, at man ikke på samme tid kan have et historiebegreb hvor historie er lig med fortiden – og et historiebegreb hvor menneskets historicitet tænkes med, da sidstnævnte betegner det forhold, at mennesket både bærer det fortidige, nutidige og fremtidige i sig.³⁸⁰ Derfor mener Eric Jensen, at begrebet fortid udelukkende skal: ”... *bruges til at indplacere noget*

³⁷³ Jensen 2006, s. 59

³⁷⁴ Ibid., s. 245-246

³⁷⁵ Jensen 2004b, s. 180-195

³⁷⁶ Ibid., s. 196

³⁷⁷ Ibid., s. 205

³⁷⁸ Jensen 2004a, s. 409

³⁷⁹ Ibid.

³⁸⁰ Ibid.

på en tidsakse ... [mens historie] derimod er et procesbegreb, dvs. en betegnelse for det at leve i og med tid ... [en proces som] omfatter en fortid, nutid og fremtid.”³⁸¹

6.2 Erkendelse

Eric Jensen har en aktiv hermeneutisk opfattelse af erkendelse, som han med sine egne ord karakteriserer som: ”... en konstruktivistisk-realistisk erkendelsesteori, hvilket vil sige ... at det er muligt for mennesker – under gunstige forhold – at nå frem til en rimelig velbegrundet og gyldig erkendelse af verden omkring dem ...”³⁸² Siden midt 1970’erne har han derfor søgt at gøre op med den ifølge ham fremherskende positivistiske opfattelse af erkendelsen i dansk historievitenskaber, da han mener, den overså: ”... de metode- og teoriproblemer, der vedrører tolkning af kulturprodukter ... [hvilket førte til, at man] negligerede ... de hermeneutiske problemstillinger ...”³⁸³ Et synspunkt, som han først gav udtryk for i artiklen *Et bidrag til revisionen af metodelærens grundlag* (1975).³⁸⁴

Eric Jensen mener, at den ledende positivistiske retning inden for den danske historievitenskaber medførte et fokus på: ”... metodelæren og videnskabsteorien. [Hvorimod] ... den egentlige erkendelsesteori, dvs. analysen af erkendelsens mulighedsbetingelser og konstitutive kognitive aktiviteter ... [blev] forbigået eller bevidst opgivet.”³⁸⁵ Han mener derimod: ”... at metodelæren må beskæftige sig med denne tankerække, dens elementer, struktur og forudsætninger.”³⁸⁶

Dette vil ifølge Eric Jensen sige et brud med et materielt kildebegreb, hvor: ”... kilder betragtes som genstande med bestemte egenskaber ...”³⁸⁷ Han mener nemlig, at det var denne, som havde ført til den opfattelse af erkendelsen, som han betegner som: ”... ”scissors-and-paste history” ... [hvor] historikerens rolle ikke forstås som konstruktiv, men primært som negativ og kritisk, nemlig udskillelsen af de troværdige fra de utroværdige udsagn i kilde-materialet, hvor kombinationen af førstnævnte så udgør den historiske erkendelse.”³⁸⁸ Hvilket er det, Eric Jensen betegner som en passiv opfattelse af erkendelsen, hvor erkendelse: ”... primært forstås som fordomsfri, passiv iagttagelse og logiske slutninger, og det erkendende subjekt primært opfattes som fejlkilde i erkendelsesprocessen, altså som kilden til subjektivitet.”³⁸⁹ Et materielt kildebegreb og en passiv opfattelse af erkendelsen, som han mener, kræ-

³⁸¹ Jensen 2006, s. 339

³⁸² Ibid., s. 254

³⁸³ Ibid., s. 389

³⁸⁴ Ibid., s. 389

³⁸⁵ Jensen 1976, s. 117

³⁸⁶ Ibid., s. 118

³⁸⁷ Ibid., s. 118

³⁸⁸ Ibid., s. 119

³⁸⁹ Ibid., s. 120

er et brud med en: ”... kildepositivistisk tankegang og en ligeså klar fremhævelse af forskerens aktive rolle i forskningsprocessen.”³⁹⁰

Dette indebærer for det første et brud med det materielle kildebegreb, til fordel for et funktionelt kildebegreb med fokus på: ”... problemstillingen, dvs. [hvor det er] forskerens problemstillende bevidsthed, der definerer, hvad der er kilder, og hvordan de udnyttes.”³⁹¹ Samt for det andet en understregning af forskerens aktive rolle i erkendelsen, hvor:

”... forskerens spørgsmålsformulerende bevidsthed ... [ses som] konstitutiv med hensyn til den historiske erkendelse, for uden en problemstilling kan kildematerialet hverken afgrænses eller dets udnyttelsesmåde og værdi bestemmes. Dette implicerer, at spørgsmålet udgør en mulighedsbetingelse for den historiske erkendelse, og dette må følgelig betragtes som een af erkendelsens konstitutive aktiviteter.”³⁹²

I den aktive forståelse af erkendelsen, mener Eric Jensen ikke, at det erkendende subjekt er en kilde til subjektivitet i den negative betydning af ordet, men snarere skal ses som: ”... kilden til erkendelse og det erkendende subjekts aktiviteter som konstitutive for erkendelsen ... [hvilket gør erkendelse til] en produktiv og kreativ aktivitet.”³⁹³ Hvis det gøres, bliver det ifølge Eric Jensen ligeledes en opgave for den historiske metodelære, at: ”... afdække og analysere denne aktivitet, dens elementer, struktur og forudsætninger.”³⁹⁴

Forudsætningen for at kunne gøre op med den passive forståelse af erkendelse, er ifølge Eric Jensen et opgør med den udbredte opfattelse, at: ”... subjektivitet skal forstås som værende identisk med erkendelsens subjektbetingethed ... [det vil sige, at] subjektivitet og egentlig objektivitet er polære begreber.”³⁹⁵ I den passive opfattelse af erkendelse er svaret ja til begge dele, hvilket ifølge Eric Jensen skyldes: ”... den implicite eller eksplicite accept af denne [polære] dikotomi ...”³⁹⁶ som han mener, har været udbredt med den såkaldte kendsgerningspositivisme, der er karakteriseret ved:

”(a) en subjekt-objekt dikotomi som grundlag for erkendelsesopfattelsen; (b) at observation forstås som det centrale erkendelsesparadigme og tillægges følgelig speciel erkendelsesteoretisk status; (c) en eller anden form for atomistisk kendsgerningsopfattelse; og (d) det metodiske korrelat bliver en principiel metodisk skelnen mellem erkendelsen af historiske kendsgerninger og erkendelsen af de historiske sammenhænge.”³⁹⁷

Dette, mener Eric Jensen, er problematisk, da denne opfattelse af erkendelsen overser det såkaldte selvreferenceproblem, som består i:

³⁹⁰ Jensen 1976, s. 118-119

³⁹¹ Ibid., s. 118

³⁹² Ibid., s. 120

³⁹³ Ibid.

³⁹⁴ Ibid.

³⁹⁵ Ibid., s. 123

³⁹⁶ Ibid., s. 124

³⁹⁷ Ibid., s. 131-132

*”... at tesen om subjektivitet i al erkendelse ... også må gælde den erkendelse, der begrundes. Det vil sige, at den erkendelse, der skulle begrunde tilstedeværelsen af et subjektivt element i al erkendelse, som sin forudsætning må have et subjektivt element.”*³⁹⁸

I stedet for at anvende subjekt-objekt dikotomien, hvor: *”... termen subjekt [er] det erkendende subjekt og termen objekt betyder den af ting bestående verden, om hvilken erkendelse søges.”*³⁹⁹ foreslår Eric Jensen at forstå erkendelsen og forholdet mellem subjekt og objekt som en spørgsmål-svar proces, hvor: *”... indholdet af termen subjekt refererer til den, der spørger, og indholdet af termen objekt refererer til det, der spørges om, altså indholdet af svaret.”*⁴⁰⁰ Dette betyder dels, at man styrer fri af selvreferenceproblemet, og dels sikrer det erkendende subjekt sin retmæssige plads i erkendelsen.

Hvis det erkendende subjekt anerkendes, så bliver det ifølge Eric Jensen vigtigt, at: *”... af-dække og klarlægge de aktiviteter og nonner, der indgår i og gælder for dette at stille spørgsmål og finde og begrunde svar.”*⁴⁰¹ hvilket han gør et forsøg på, ved at etablere en sammenhængende opfattelse af erkendelsen, som bygger på: *”... den strukturelle sammenhæng mellem spørgsmålets konstitutive funktion, erkendelsens empiriske element, hypotesedannelses- og verifikationsproblemet ...”*⁴⁰² Hertil skal begrebet indsigt ifølge Eric Jensen tilføjes, som betegnelse for den proces som går fra: *”... situationen hvor man tumler med et problem til situationen, hvor man har opdaget en løsning ...”*⁴⁰³ som han mener indebærer: *”... at erkende, hvad (historisk) erkendelse er ... [ved at undersøge] det erkendende subjekts/historikere ns aktiviteter.”*⁴⁰⁴

Indsigt indfinder sig ifølge Eric Jensen imidlertid ikke af sig selv, da forudsætningen for at opnå indsigt er undren, da man: *”Uden undren, uden at stille spørgsmål [ikke] får ... indsigter.”*⁴⁰⁵ Spørgsmålet er derved konstitutiv for erkendelsen i dobbelt forstand, dels fordi: *”... problemstillingen har en overordnet og styrende funktion i forskningsprocessen, [fordi] uden denne kan ... hverken kildematerialet afgrænses eller dets udnyttelsesmåde bestemmes.”*⁴⁰⁶ Og dels fordi spørgsmålet er forudsætningen for indsigten, der: *”... opnås som et kreativt og produktivt ”respons” på menneskets erkendelsessøgen.”*⁴⁰⁷

Eric Jensen skelner mellem to former for indsigt, henholdsvis den direkte og den reflektive indsigt.⁴⁰⁸ Hvor den direkte indsigt er den forståelse som opstår, når løsningen eller svaret findes på spørgsmålet omkring undersøgelsesobjektet. Den direkte indsigt kan imidlertid kun

³⁹⁸ Jensen 1976, s. 123

³⁹⁹ Ibid., s. 124

⁴⁰⁰ Ibid., s. 125

⁴⁰¹ Ibid.

⁴⁰² Ibid., s. 134

⁴⁰³ Ibid., s. 136

⁴⁰⁴ Ibid., s. 135

⁴⁰⁵ Ibid., s. 137

⁴⁰⁶ Ibid.

⁴⁰⁷ Ibid.

⁴⁰⁸ Ibid., s. 136

opfattes som en hypotese, som efterfølgende kan prøves gennem forskellige procedurer. Hvis det bliver gjort, bliver indsigten refleksiv, da der er blevet taget stilling til den indledende hypotese eller: ”... forståelsens korrekthed eller sandsynlighed.”⁴⁰⁹

Konsekvensen af denne opfattelse er ifølge Eric Jensen en ophævelse af det metodiske skel, som findes i den kendsgerningspositivistiske opfattelse, hvor der skelnes mellem etableringen af kendsgerninger og sammenhænge. Med andre ord en vej ud af den relativitet, som er blevet forbundet med etableringen af sammenhænge i syntesedannelsen. Altså den opfattelse som følger med kendsgerningspositivismen, hvor: ”... kendsgerninger etableres ved hjælp af observationer, [hvilket medførte en] ... atomistisk kendsgerningsopfattelse, ... [hvor] det kun er muligt at observere det konkrete og partikulære.”⁴¹⁰ Dette medvirker samtidig til, at sammenhængen eller syntesen ikke kunne erkendes gennem observation, og derfor adskilte sig fra observationen og etableringen af kendsgerningerne.⁴¹¹ Med spørgsmål-svar modellen for erkendelse er erkendelsen af sammenhænge derimod ikke problematisk, da:

”... forskellen mellem partikulær og syntetisk historisk erkendelse er en forskel i erkendelsestype eller kompleksitet, hvor den ene forudsætter den anden, men der fremkommer ikke et principielt metodisk skel.”⁴¹²

Dette skyldes, at: ”... termen kendsgerning [her] refererer til korrekte svar på et sæt af spørgsmål, ... [hvorved] denne metodiske spaltning ikke [fremkommer].”⁴¹³ hvorved den refleksive indsigt som omhandler sammenhænge eller synteser også kommer til at være erkendelse af kendsgerninger.

6.3 Metode

Eric Jensen har, som beskrevet, været aktiv i opgøret med det materielle kildebegreb, og promovningen af det funktionelle kildebegreb. Det vil sige, han afviser det materielle kildebegreb, hvor: ”... kilder betragtes som genstande med bestemte egenskaber ...”⁴¹⁴ hvilket samtidig medfører en opdeling af kilderne: ”... i de subjektive (beretninger) og de objektive (levninger, herunder dokumenter).”⁴¹⁵ Til fordel for det funktionelle kildebegreb, hvor det i stedet er: ”... historikeren, der formulerer problemstillinger og hypoteser, udvælger det relevante kildemateriale, tolker dets meningsindhold, anvender delresultaterne i en større sammenhæng ...”⁴¹⁶ Det væsentlige ved kildematerialet er derfor ifølge Eric Jensen, hvorvidt det kan bidrage til at: ”... begrunde og sandsynliggøre de svar, som historikeren giver på de(n)

⁴⁰⁹ Jensen 1976, s. 137

⁴¹⁰ Ibid., s. 139

⁴¹¹ Ibid.

⁴¹² Ibid.

⁴¹³ Ibid.

⁴¹⁴ Ibid., s. 118

⁴¹⁵ Jensen 2006, s. 140

⁴¹⁶ Jensen 1976, s. 119

*opstillede problemstilling(er).*⁴¹⁷ Derfor mener han også, at det: ”... *kvalitetsangivende adjektiv ikke ... [skal knyttes] til kildematerialet, men derimod til den måde, historikeren bruger det ...*”⁴¹⁸

Ikke desto mindre skelner han mellem levninger og beretninger, men mener som sagt ikke, at den ene er subjektiv og den anden objektiv. Om kildernes type mener han, at: ”*Enhver beretning vil være en levning, dvs. en menneskelig frembringelse (= artefakt), men ikke enhver levning vil være en beretning – fx er en stenøkse eller et søm en levning, men ikke en beretning.*”⁴¹⁹ I forhold til Erslev bruger han levning i en udvidet betydning, så det udover levning og frembringelse også indbefatter materielle spor af en frembringelse – som f.eks. spor i jorden efter vikingebebyggelse.⁴²⁰ Det vigtige er imidlertid, ifølge Eric Jensen, at skelne mellem levningsslutninger og beretningsslutninger, hvor en levningsslutning er karakteriseret ved at være det som kan kaldes en:

”... ”*retrospektiv profeti*”, dvs. at forskeren søger at slutte fra en virkning (frembringelse, spor, mønstre m.m.) tilbage til den eller de årsager (projekt, frembringende proces), der vil kunne forklare den i dag foreliggende virkning.”⁴²¹

En slutning som ifølge Eric Jensen forudsætter, at historikeren: ”... *oparbejde[r] en sagkundskab om de emner og problemstillinger ... [han/hun] udforske[r].*”⁴²² Da det er denne indsigt der henvises til, når der foretages levningsslutninger. Mens beretningsslutninger ikke overraskende ifølge Eric Jensen vedrører slutninger fra de frembringelser: ”... *som mennesker kommunikerer med, dvs. meddeler sig ved.*”⁴²³ Beretningsslutninger er derfor karakteriseret ved at: ”... *historikeren udnytte[r] andre menneskers oplevelse/erkendelse som led i en faglig bevisførelse.*”⁴²⁴ Derfor indebærer en beretningsslutning også: ”... *en troværdighedsanalyse og -vurdering af den ... [berettende] person ...*”⁴²⁵ Der kan dog også foretages levningsslutninger på baggrund af beretninger, hvor fortolkningen indtager en central plads, da erkendelsen i hans konstruktivistisk-realistiske udlægning er: ”... *frembragt af mennesker ... [hvilket gør at] enhver meddelelse om en opnået indsigt vil gøre brug og være præget af de(n) pågældende kultur(er) – inklusive de(t) sprog, der benyttes.*”⁴²⁶ Kulturen er således central, da den forbinder tegn og betydning, og indsigt i den udgør derfor en forudsætning for at kunne

⁴¹⁷ Jensen 2006, s. 189

⁴¹⁸ Ibid., s. 190

⁴¹⁹ Ibid., s. 193

⁴²⁰ Ibid.

⁴²¹ Ibid.

⁴²² Ibid., s. 173

⁴²³ Ibid., s. 194

⁴²⁴ Ibid.

⁴²⁵ Ibid.

⁴²⁶ Ibid., s. 197

tolke og forstå en meddelelse.⁴²⁷ Når historikeren fortolker på baggrund af en beretning, er der ifølge Eric Jensen tale om:

*”... en levningsslutning, idet der sluttes fra foreliggende tegn tilbage til de betydninger, som disse har for andre personer, og grundlaget for disse slutninger er en oparbejdet indsigt i de koder, der fungerer i den pågældende kultur, dvs. et kulturspecifikt videnslager.”*⁴²⁸

Eric Jensen gør desuden opmærksom på, at fortolkning udover hele tekststykker også kan omhandle enkelte tegn i form af begreber – samt andre kulturprodukter, såsom billeder.⁴²⁹

6.4 Samtiden og Eric Jensen

Eric Jensen har til forskel fra de tidligere behandlede historikere virket i en tid, hvor historievitenskaben i højere grad end tidligere, har forgrenet sig i delområder. Karsten Thorborg og han var således ikke de eneste som havde et bud på, hvilken vej historievitenskaben skulle, da de i 1976 søgte at:

*”... criticize the empirist or positivist elements in the Erslev legacy from a realist and constructivist position, while at the same time trying to incorporate a more hermenetic approach into the axioms and principles of historical method ...”*⁴³⁰

Han beskriver selv samme sted, hvordan der fra især fra 1970'erne og frem opstod talrige retninger, som ligeledes søgte at forny historievitenskaben på andre grundlag. Hvor den mindst radikale udgjordes af dem, som blot søgte at forny kildekritikken. Det var også tiden, hvor der opstod en materialistisk eller marxistisk retning, hvor han blandt andre nævner Uffe Østergaard (f. 1945) og Søren Mørch (f. 1933). I 1990'erne kom der ligeledes i forbindelse med den sproglige vending dels de, der som eksempelvis Jan Ifversen (f. 1955) og Dorthe Gert Simonsen (f.1968), talte for en poststrukturalistisk tekst- og diskursanalyse – og dels de, der som John Christensen (f. 1948) og Henrik Stevnsborg (f. 1948) talte for helt at ophæve skellet mellem litterære fremstillinger og historieforskningen.⁴³¹ Hertil kan mange andre retninger sikkert føjes til, og Eric Jensens videnskabssyn vil adskille sig på forskellige måder fra dem og de nævnte tilgange. Herudover kan indvindingerne mod hans eget standpunkt tilføjes. Historievitenskaben af i dag er en mangfoldig størrelse, og en fuldstændig opregning af forskelle og ligheder mellem samtlige nævnte retninger og Eric Jensens videnskabssyn, kan derfor af pladsmæssige hensyn ikke lade sig gøre i denne sammenhæng. Et par eksempler er dog på sin plads.

⁴²⁷ Jensen 2006, s. 197

⁴²⁸ Ibid.

⁴²⁹ Ibid., s. 199

⁴³⁰ Jensen 2000, s. 290

⁴³¹ Ibid., s. 291-299

For det første adskiller Eric Jensens position sig fra dem, som videreførte det materielle kildebegreb og en positivistisk passiv opfattelse af erkendelsen – da han selv er fortæller for et funktionelt kildebegreb, og en hermeneutisk og aktiv opfattelse af erkendelsen.

For det andet adskiller hans position sig fra den materialistiske eller marxistiske tradition, som i Mørchs udlægning tager: ”... en nærmest konsekvent strukturdeterministisk position ... [hvor danskerne kun betragtes som] historiefrembragte, ikke som historiefrembringende.”⁴³² En tilgang som ifølge Eric Jensen bundet i det dogme, at: ”... menneskers sociale væren bestemmer deres bevidsthed ...”⁴³³ hvilket selvsagt strider imod hans standpunkt, da hele det historiefrembringende aspekt ved mennesket negligeres, og individet ikke levnes nogen handlefrihed.

For det tredje tager han afstand fra begge de postmodernistiske tilgange, som med afsæt i den sproglige vending har søgt at problematisere historievidenskabens ontologiske realisme, da de står i modsætning til hans konstruktivistisk-realistiske erkendelsesteori, hvor: ”... det er muligt for mennesker – under gunstige forhold – at nå frem til en rimelig velbegrundet gyldig erkendelse af verden omkring dem ...”⁴³⁴ På den baggrund er han uenig med Christensen og Stevnsborg, da de i modsætning til ham mener: ”... at en konstruktivistisk tilgang er uforenelig med en realistisk tilgang ... [og derfor helt vil] ophæve skellet mellem fag- og fiktionslitteratur ... [hvorved de] bliver fortællere for en gennemført dekonstruktivistisk og relativistisk tankegang.”⁴³⁵ Mens problemet med de diskursanalytiske tilgange ifølge Eric Jensen ofte er, at de ikke er i stand til at: ”... forklare menneskets mangfoldige former for natur- og kulturbeherskelse uden at arbejde med afsæt i en erkendelsesrealisme.”⁴³⁶

Endelig er Eric Jensens egen position og hans promovering af det funktionelle kildebegreb tilbage i 1970'erne blevet mødt kritik fra René Mejlby Jensen. En kritik som bestod i, at Mejlby Jensen påpegede, at:

”... det funktionelle kildebegrebs implementering i historisk forskning teoretisk har resulteret i tabet af ... den ontologiske realisme, dvs. det synspunkt at der findes og fandtes en uafhængig af menneskers sproglige, bevidsthedsmæssige og kulturelle erkendelseskonstruktioner eksisterende fortid ... [og derved også] historikernes reale incitament for overhovedet at praktisere historisk forskning ...”⁴³⁷

Dette begrundes Mejlby Jensen med det forhold, at: ”... det med en subjektivistisk erkendelseslære er umuligt at drage et erkendelsesteoretisk skel mellem sansning og bevidsthed på noget

⁴³² Jensen 2006, s. 169

⁴³³ Ibid., s. 178

⁴³⁴ Ibid., s. 254

⁴³⁵ Ibid., s. 145

⁴³⁶ Ibid., s. 254

⁴³⁷ Jensen 2008, s. 111. Mejlby Jensens problematisering af det funktionelle kildebegreb kom første gang til udtryk i det upublicerede speciale med titlen *Tabet af den ontologiske realisme – Om fortidens virkelighed i virkelighedens fortid ved det funktionelle kildebegreb*, Aalborg 2005 – som var afsættet for nærværende artikel.

sted i den historiske forskningsproces inklusive kildeidentifikationen.”⁴³⁸ Som videre ifølge Mejlby Jensen betyder, at med:

”... det funktionelle kildebegreb kan kildernes eksistens jo først fastlægges (identificeres) – herunder også i tid og rum, dvs. fra fortidens virkelighed – efter historikeren har undret sig over sanseindtryk, hvilket imidlertid allerede er en del af en bevidsthedsmæssig helhed ... [dvs.] virkelighedens fortid ... [ikke er] uafhængig af historikerens erkendelseskonstruktioner ... [og] den ontologiske realisme må anses for at være gået tabt ...”⁴³⁹

En kritik, som Eric Jensen afviser med den begrundelse, at han ikke mener: ”... det skulle være muligt at adskille iagttagelse og bevidsthed ... [da] enhver iagttagelse gøres af en iagttagere, og det implicerer, at der foreligger et iagttagende subjekt – altså en specifik krop med bevidsthed.”⁴⁴⁰ På denne baggrund afviser han Mejlby Jensens kritik, og fastholder samtidig, hans konstruktivistisk-realistiske erkendelsesteori og den ontologiske realisme.

6.5 Sammenfatning

Eric Jensen mener, at den historiske udvikling bedst kan forklares med henvisning til de store personligheder – men understreger samtidig, at de skal ses som et produkt af deres tid. Et forhold som han betegner som det, at mennesket både er historiefrembringende og historiefrembragte. Hvor han med det historiefrembringende for det første mener, at menneskers handlinger skal ses som projekter, som ofte kan have utilsigtede virkninger. Ligeledes mener han, at projekterne kan forstås som det at fortælle og leve historier. Endelig påpeger han, at menneskets forhold til tid er en væsentlig faktor i deres historiefrembringende virksomhed. Det vil sige hvordan fortiden såvel som fremtiden er virksom i nutiden – samt hvordan det at fortælle og leve historier er én af de måder, hvorpå mennesker kan skabe sammenhæng mellem fortid, nutid og fremtid. Menneskets historiefrembragte karakter har ifølge Eric Jensen for det første at gøre med det forhold, at mennesker tilegner sig en kultur, og herigennem bliver handlingsduelige og derved kan opstille og gennemføre projekter. Hvor Eric Jensen især peger på menneskets socialitet som forudsætning for at de bliver handlingsduelige. Nærmere bestemt læring og brug af sprog, som gør dem socialt velfungerende og fortrolige med den kultur de er en del af. Samlet får det Eric Jensen til at påpege, at historikeren skal fæstne opmærksomheden ved menneskets projekter og det handlerum som de har haft, samt de eventuelle utilsigtede virkninger projekter kan have fået. Herunder også hvordan fortiden og fremtiden har betydning for nutiden, og hvordan historier kan være med til at skabe sammenhæng imellem dem. Endelig påpeger han også, at menneskets identitet(er) udgør en væsentlig forklaringsfaktor med hensyn til deres valg og handlinger. Mange af de nævnte forhold er i øvrigt medvirkende

⁴³⁸ Jensen 2008, s. 107

⁴³⁹ Jensen 2008, s. 108

⁴⁴⁰ Jensen 2009, s. 94

til, at Eric Jensen søger et opgør med det et såkaldt fortidsfikseret historiebegreb, hvor historie sættes lig med fortiden.

Eric Jensen har en aktiv hermeneutisk opfattelse af erkendelsen. Han mener, at det under gunstige forhold er muligt at opnå gyldig erkendelse om virkeligheden, og betegner derfor sin position som konstruktivistisk-realistisk. En opfattelse som strider imod den kendsgerningspositivistiske opfattelse af erkendelsen, som han derfor søger at gøre op med. Han mener at problemet med den kendsgerningspositivistiske opfattelse er, at erkendelsen bliver set som en passiv observation af kendsgerningerne. Hvilket igen betød, at erkendelsen af sammenhænge blev anset for subjektiv, da sammenhænge ikke umiddelbart kan observeres, og at historikeren derfor udgør en fejlkilde. Heroverfor mener Eric Jensen at historikeren er aktiv i erkendelsen, da der ikke er tale om en passiv observation af kendsgerningerne, men at man aktiv spørger ind materialet. Han mener derfor også, at kendsgerningerne ikke udgøres af det som umiddelbart kan observeres – men af de rigtige svar på disse spørgsmål. Skellet mellem erkendelsen af kendsgerninger og sammenhænge kan derved ifølge Eric Jensen ophæves, da der i begge tilfælde er tale om, at kendsgerningerne udgøres af de rigtige svar, på de spørgsmål som historikeren stiller. Konsekvensen af den aktive opfattelse af erkendelsen, mener han bliver, at metodelæren skal søge at klarlægge forudsætningerne for denne spørgsmål-svar proces. En proces som indbefatter undren samt direkte og reflektiv indsigt. Hvor den direkte indsigt er det svar som opnås på baggrund af et spørgsmål, og som har karakter af en hypotese – mens den reflektive indsigt opstår, hvis denne hypotese bliver bekræftet.

Eric Jensen har et funktionelt kildebegreb, og afviser derfor et materielt kildebegreb, og inddelingen af kilderne i subjektive beretninger og objektive levninger. I stedet mener han at problemstillingen skal være styrende for den historiske undersøgelse. Mens valget af kilde-materialet skal foretages på baggrund af, hvorvidt det kan bidrage til at begrunde og sandsynliggøre historikerens problemstillinger. Han skelner stadig mellem levninger og beretninger, men mener det væsentligste er at skelne mellem hvorvidt historikeren foretager levningsslutninger eller beretningsslutninger. Hvor han mener en levningsslutning har karakter af en såkaldt retrospektiv profeti, da historikeren søger at slutte fra en virkning eller frembringelse, tilbage til den eller de årsager som kan forklare virkningen. Derfor er det i forbindelse med levningsslutninger vigtigt, at historikeren har sagkundskab om de emner eller problemstillinger som der arbejdes med, da det er denne indsigt som der henvises til. Mens beretningsslutninger er karakteriseret ved at være slutninger fra de frembringelser som mennesker kommunikerer med. Her benytter historikeren ifølge Eric Jensen sig af andre menneskers erkendelse som led i deres egen faglige bevisførelse, og skal derfor underkaste den berettende person en troværdighedsanalyse.

Når de tidligere behandlede historikere skulle placeres i forhold til deres samtid, har det været i forhold til den radikal-positivistiske tradition, og repræsentanter for denne. Billedet er

et imidlertid et andet med Eric Jensen, da der fra 1970'erne og fremefter opstod nye retninger inden for historievitenskaben. Eric Jensens videnskabsyn blev derfor kun sat i forhold til nogle af disse – som drejer sig om de med et materielt kildebegreb, en materialistisk eller marxistisk retning, de som tog afsæt i postmodernismen og endelig kritikken af hans egen hermeneutisk-socialkonstruktivistiske position. I forhold til de med et materielt kildebegreb, så adskiller Eric Jensen sig som tidligere beskrevet, ved at have et funktionelt kildebegreb. Mens han med hensyn til de materialistiske eller marxistiske retninger mener, at det er problematisk, at de har en tendens til kun at se mennesket som historiefrembragte, og ikke historiefrembringende. I forhold til de som tog afsæt i den sproglige vending, så er Eric Jensen uenig i deres radikale konstruktivisme, og fastholder den ontologiske realisme. Det samme er tilfældet med hensyn til Mejlby Jensens problematisering af det funktionelle kildebegreb, som Eric Jensen afviser, da han ikke er enig i, at det indebærer opgivelsen af en ontologisk realisme.

7. Konklusion

Målet med dette speciale, har været at undersøge hvordan og hvorfor den danske hermeneutisk-historistiske historikertradition har udviklet sig som den har, fra omkring midten af det 19. århundrede til i dag. Hvor hvordan har at gøre med den videnskabsinterne udvikling i traditionen, og hvorfor med de interne såvel som eksterne årsager til denne udvikling.

Paludan-Müller mente, at historikeren skulle beskæftige sig med de begivenheder, som knytter sig til statens udvikling og udgøres af de store personligheders handlinger. Han inddelte metoden i henholdsvis heuristikken, den almindelige kritik og den højere kritik. I den almindelige kritik havde han en kendsgerningspositivistisk opfattelse af erkendelsen, da han mente, at resultaterne herfra kunne fremstilles i en objektiv historisk-kritisk afhandling. Han mente imidlertid, at historikeren skulle gå videre med den højere kritik, hvor enkelthederne samles til helheder og det væsentlige fremdrages for læseren, ved at skære det forstyrrende væk. I forhold til den højere kritik, kan Paludan-Müller således snarere siges at have et funktionelt kildebegreb, og en aktiv hermeneutisk opfattelse af erkendelsen, da historikeren skal foretage valg ud fra sin hensigt. Han havde således et blandet videnskabssyn, hvor han på den ene side mente, det var muligt at nå frem til en objektiv erkendelse gennem den almindelige kritik – og på den anden side anså den højere kritik for at være subjektiv, da den afhang af historikerens forudsætninger. Allerede med Paludan-Müller og hans højere kritik, er der således tendenser til et funktionelt kildebegreb i dansk historievidenskab. Paludan-Müllers betragtninger fik af flere grunde dog ikke en større udbredelse. For det første var historiefaget kun i sin vorden, og for det andet blev hans teoretiske arbejde først publiceret i nyere tid. De ledende strømninger i tiden var ligeledes imod ham, da det moderne gennembrud, den borgerlige radikalisme og positivismen stod i modsætning til hans konservatisme og hermeneutisk-historistiske videnskabssyn. En positivismen som Erslev tog til sig, og herudfra rettede en kritik mod Paludan-Müller, som synes at have haft en vis betydning for eftertidens vurdering af ham. Steenstrup delte i det store hele Paludan-Müllers historiesyn, men mente at det økonomiske og kulturelle i højere grad skulle inddrages i den historiske undersøgelse. Metodisk tog han Erslevs kildekritik til sig, men mente ikke som Erslev, at der kunne skelnes mellem de objektive levninger og subjektive beretninger. Steenstrup adskilte sig også fra Paludan-Müller med hensyn til erkendelsen, da han havde aktiv hermeneutisk opfattelse af både den kildekritiske og efterfølgende fortolkende del – hvilket lå tæt på Paludan-Müllers højere kritik. Steenstrups historieteoretiske betragtninger fik ikke nær samme indflydelse i sam- og eftertiden, som Erslevs. Hans situation minder derfor om Paludan-Müllers, da hans videnskabssyn stod i modsætning til både Erslev og det kritiske gennembruds positivistiske grundlag. Friis havde omtrent samme historiesyn som Steenstrup, og var ligeledes tvivlende overfor skellet mellem beretninger og levninger. Han mente, som både Paludan-Müller og Steenstrup også,

at kildekritikken skulle efterfølges af indlevelse og fortolkning. I forhold til erkendelsen mener Lønhart, at han startede ud med en kendsgerningspositivistisk opfattelse og endte med en aktiv hermeneutisk opfattelse. Det gennemgående billede her synes dog at være, at han havde en aktiv hermeneutisk opfattelse af erkendelsen, hvilket fremgår af, at Friis påpegede al historieforsknings subjektive karakter, og at objektiviteten var et ideal som historikeren skulle efterstræbe. Bagge er i sit historiesyn på linje med Steenstrup og Friis, da han blandt andet tillagde de store personligheder stor betydning for den historiske udvikling, og også påpegede, at andre historiske individualiteter kunne have betydning for historiens udvikling. Bagge havde som Steenstrup og Friis en aktiv hermeneutisk opfattelse af erkendelsen, og påpegede, at subjektivismen og relativismen er uundgåelige vilkår i historieforskningen. Hvilket skyldes, at historikeren fjerner sig fra materialet, når der dannes synteser. Han havde et funktionelt kildebegreb, og mente at problemstillingen havde en styrende funktion i den historiske undersøgelse. Han mente også at inddelingen af kilderne i beretninger og levninger helt kunne opgives, da det vigtige ikke er deres objektive karakter, men hvorvidt historikeren foretager slutninger på baggrund af tilsigtede eller utilsigtede oplysninger. Endelig er der Eric Jensen, som med hensyn til historiesynet, påpeger at mennesket både er historiefrembringende og historiefrembragte. Han har som de øvrige en aktiv hermeneutisk opfattelse af erkendelsen, og mener at problemstillingen skal være styrende for den historiske undersøgelse. Han skelner mellem levninger og beretninger, men mener den vigtigste skelnen er mellem levningsslutninger og beretningsslutninger.

Samlet set vil min påstand være, at udviklingen i den hermeneutisk-historistiske historikertradition er præget af en vis kontinuitet. Der skete ganske vist ændringer i historiesynet, kildekritikkens udformning og opfattelsen af hvorvidt den var subjektiv eller ej fra Paludan-Müller til Steenstrup – men ellers synes det at være lighederne snarere end forskellene, der er fremtrædende. Sagen er en anden i forhold til vurderingen af, hvad der på givet tidspunkt opfattes som det rette videnskabssyn, hvilket blot understreger det forhold, at historievidenskaben som alle andre dele af samfundet, er et barn af dens tid på godt og ondt.

8. Litteratur

- Arup**, Erik (1912-1913): Rantzau-Aseheberg, i: Historisk Tidsskrift, Bind 8. række 4, 2
- Arup**, Erik (1918-1920): Kritiske Studier i nyere dansk Historie, i: Historisk Tidsskrift, Bind 9, række 1, 1
- Arup**, Erik (1921-1923): Intermezzo. Bernstorff og Moltke, i: Historisk Tidsskrift, Bind 9. række 2, 1
- Arup**, Erik (1930): Danmarks krise 1863, i: Scandia, band III, Nordisk Forlag
- Bagge**, Povl (1940): Om historieforskningens videnskabelige karakter. Nogle bemærkninger i anledning af Kr. Erslevs skrift "Historieskrivning", i: Historisk Tidsskrift, bind 10, række 5
- Bagge**, Povl (1950): Artiklen "historie", i: Engelstoft, Povl (red.): Hagerups Illustrerede Konversationsleksikon, 4. udg.
- Bagge**, Povl (1952): Historiesyn og historieforskning, i: Diderichsen, Paul m.fl.: Mennesket i tiden - Videnskab og livssyn, Hans Reitzels Forlag
- Bagge**, Povl (1964): Skæbne og tilfældighed i historien, i: Dansk udsyn, årg. 44
- Bagge**, Povl (1966-1967): Anmeldelse af H. P. Clausen: Hvad er historie?, i: Historisk Tidsskrift, Bind 12., række 2, 1
- Bagge**, Povl (1968-1969): Historien og de andre samfundsvidenskaber, i: Historisk Tidsskrift, Bind 12. række 3, 3
- Bekker-Nielsen**, Tønnes m.fl. (2003): Gads historieleksikon, 2. udg., Gads Forlag
- Bekker-Nielsen**, Tønnes m.fl. (2009): Gads historieleksikon, 4. udg., Gads Forlag
- Bricka**, C. F. (1897): Dansk Biografisk Lexikon, tillige omfattende Norge for Tidsrummet 1537-1814, XI bind - Maar-Müllner, Gyldendalske Boghandels Forlag
- Den store danske** - Gyldendals åbne encyklopædi. Artiklerne: J.A. Fredericia & Povl Bagge
- Eriksen**, Hanne m.fl. (1976): Dansk historievidenskabs krise - En undersøgelse af dansk historievidenskabs tradition, Skrifter fra Institut for historie og samfundsvidenskab nr. 14, Historie Odense Universitet
- Erslev**, Kr. (1891): "Fri Forskning og Skole" i historisk Granskning, Dagbladet, mandag den 6. april, forsiden, i: Gissel, Jon A.P. (2006): Johannes Steenstrup - Historiografiske og historieteoretiske skrifter, Selskabet til Udgivelse af Kilder til dansk Historie
- Erslev**, Kr. (1892): Grundsætninger for Historisk Kildekritik, København
- Erslev**, Kr. (1922): Vort Slægtleds Arbejde i Dansk Historie, Rektortale ved Københavns Universitets Aarsfest 16. november 1911, Nordisk Forlag
- Erslev**, Kr. (1924): Artikel om Caspar Peter Paludan-Müller, i: Salmonsens Konversationsleksikon, 2. udg., Bind XVIII: Nordlandsbaad-Perleøerne
- Erslev**, Kr. (1987): Historisk Teknik - Den historiske undersøgelse fremstillet i sine grundlinier, Den danske historiske forening

- Flor**, Jan Riis: Positivism, i: Collin, Finn & Køppe, Simo (red.) (2006): Humanistisk Videnskabsteori, DR Multimedie
- Floto**, Inga (1976): 60'ernes dilemma: Noget om at skrive historie, i: Fortid og nutid, Bd. 26, hft. 3
- Floto**, Inga (1978): Erik Arup og hans kritikere, i: Historisk Tidsskrift, Bind 13., række 5, nr. 2, (1978a)
- Floto**, Inga (1978): Problematiseringen af objektiviteten: Historieskrivningen og den dokumentariske roman, i: Historisk Tidsskrift, Bind 13., række 5, 1, (1978b)
- Floto**, Inga (1981): De seneste års danske historiografiske debat, i: Scandia Vol. 47, No. 2
- Floto**, Inga (2005): Historie - En videnskabshistorisk undersøgelse, Museum Tusulanums Forlag
- Friis**, Aage (1900): Anmeldelse af Jul. Schovelin: Fra den danske Handels Empire. Forhold og Personer i det 18. Aarhundredes sidste Halvdel. Udarbejdet paa Foranstaltning af Grosserersocietetets Komite. 1-2. del, København, Det nordiske Forlag 1899-1900, i: Nationaløkonomisk Tidsskrift, Bind 3. række 8
- Friis**, Aage (1909): Bismarck: Ungdomstiden 1815-1848 - en historisk skildring, Gyldendal
- Friis**, Aage (1918-1920): "Under Junigrundloven" og dens Forfatter, i: Historisk Tidsskrift, Bind 9. række 1, 1, (1918-1920a)
- Friis**, Aage (1918-1920): Bernstorff og Moltke under Krisen 1762. En kritisk undersøgelse, i: Historisk Tidsskrift, Bind 9. række 1, 1, (1918-1920b)
- Friis**, Aage (1929): Artikel i Politiken den 3. april, i: Lønhart, Ole (1980): Aage Friis. En historiografisk analyse, i: Nyere dansk historieforskning bind 2, Institut for samtidshistorie, (1929a)
- Friis**, Aage (1929): C. N. David, Christian IX og Sir Augustus Paget i November 1868, i: Historisk Tidsskrift, Bind 9. række 6, 1, (1929b)
- Gissel**, Jon A.P. (2003): "Den indtrængende forståelse" - Johannes Steenstrups historiesyn, Museum Tusulanums Forlag
- Gissel**, Jon A.P. (2006): Johannes Steenstrup - Historiografiske og historieteoretiske skrifter, Selskabet til Udgivelse af Kilder til dansk Historie
- historisk forskning, i: Historie, nr. 1
- Humboldt**, Wilhelm von (1821): On the Historian's Task, i: History and Theory, Vol. 6, No. 1 (1967)
- Iggers**, Georg (1968): The German Conception of History - The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present, Wesleyan University Press
- Ilsoe**, Harald & Hørby, Kai (1980): Historie, i: Jensen, Povl Johs. (red.): Københavns Universitet bind X, Det filosofiske Fakultet, 3. del, Gads Forlag

- Jensen**, Bernard Eric (1976): Et bidrag til revisionen af metodelærens grundlag, i: Historisk Tidsskrift, Bind 13. række 3, 1
- Jensen**, Bernard Eric (2000): In the footsteps of a father. The handling of a legacy in the 20th-century Danish debates on method and theory, i: Meyer, Frank & Myhre, Jan Eivind: Nordic Historiography in the 20th Century, Department of History, University of Oslo
- Jensen**, Bernard Eric (2004): Et utidssvarende historiebegreb, i: Historisk Tidsskrift, Bind 104, hft. 2, (2004a)
- Jensen**, Bernard Eric (2004): Faghistorikerens historiebegreb, i: Historisk tidsskrift, Bind 104, hft. 1, (2004b)
- Jensen**, Bernard Eric (2006): Historie - livsverden og fag, Gyldendal
- Jensen**, Bernard Eric (2009): Et funktionelt kildebegreb - erkendelsesfremskridt eller faglig deroute? - En kommentar foranlediget af René Mejlby Jensens kritik af min erkendelsesteoretiske promovning af et funktionelt kildebegreb, i: Historie, nr. 1
- Jensen**, René Mejlby (2008): Det funktionelle kildebegreb og virkelighedens fortid i historisk forskning, i: Historie, nr. 1
- Jørgensen**, Bent Raymond (1994): Etablering af en dansk historiografisk forskningstradition 1975-1985, i: Historisk Tidsskrift, Bind 16. række 3, nr. 2
- Jørgensen**, Claus Møller (1997): Teori og metode i studiet af dansk historievidenskabs historie, Arbejdsrapporter Historisk Institut, Aarhus Universitet
- Jørgensen**, Ellen (1943): Historiens Studium i Danmark i det 19. Aahundrede, Den Danske Historiske Forening
- Jørgensen**, Erik Stig (1976): Aage Friis, i: Linier i dansk historieskrivning i nyere tid (ca. 1890-1950), Den danske historiske forening
- Kristensen**, Bent Egaa (1991): Caspar Paludan-Müllers "Indledning til Historiens Studium", i: Danske Magazin, Rk. 8, bd. 6, h. 1/2
- Kristiansen**, Kristof K. & Rasmussen, Jens Rahbek (1976): Brud eller kontinuitet i dansk historievidenskab, i: Fortid og nutid, bind 26, hæfte 4
- Lønhart**, Ole (1980): Aage Friis. En historiografisk analyse, i: Nyere dansk historieforskning bind 2, Institut for samtidshistorie
- Manniche**, Jens Chr. (1981): Den radikale historikertradition - studier i dansk historievidenskabs forudsætninger og normer, Universitetsforlaget i Aarhus
- Manniche**, Jens Chr. (1992): Historieskrivningen 1830-1880, i: Mørch, Søren (red.): Danmarks historie bind 10, Historiens historie
- Mordhorst**, Mads & Fabricius, Jes Møller (2005): Historikeren Caspar Paludan-Müller, Museum Tusulanums Forlag
- Nevers**, Jeppe (2005): Kildekritikkens begrebshistorie - En undersøgelse af historiefagets metodelære, Syddansk Universitetsforlag

- Petersen**, E. Ladewig (1978): Omkring Erik Arup. Struktur og grænser i moderne dansk historieforskning (ca. 1885-1955), i: Historisk Tidsskrift, Bind 13, række 5, 1
- Rüdiger**, Mogens (1983): Povl Bagges historiebegreb, Den danske historiske forening
- Rüdiger**, Mogens (1987): Gustav Bang - historiker og socialdemokrat, Selskabet til forskning i arbejderbevægelsens historie
- Steenstrup**, Johannes (1891): Hjemlige Studier. Fri Forskning og Skole, Dagbladet, mandag den 23. marts, forsiden, i: Gissel, Jon A.P. (2006): Johannes Steenstrup - Historiografiske og historieteoretiske skrifter, Selskabet til Udgivelse af Kilder til dansk Historie, (1891a)
- Steenstrup**, Johannes (1891): I Anledning af Prof. Kr. Erslevs Bemærkninger om "Fri Forskning og Skole" i historisk Granskning, Dagbladet, tirsdag den 7. april, forsiden, i: Gissel, Jon A.P. (2006): Johannes Steenstrup - Historiografiske og historieteoretiske skrifter, Selskabet til Udgivelse af Kilder til dansk Historie, (1891b)
- Steenstrup**, Johannes (1915): Historieskrivningen - dens udvikling gennem tiderne, dens væsen og dens formaal, H. Hagerups Forlag
- Steenstrup**, Johannes (1934): Nogle Omrids af min Virksomhed som Universitetslærer, i: Gissel, Jon A.P. (2006): Johannes Steenstrup - Historiografiske og historieteoretiske skrifter, Selskabet til Udgivelse af Kilder til dansk Historie
- Tiemroth**, Jens Henrik (1979): Fra Kr. Erslev til Niels Steensgaard - Paradigmatanker om dansk historieskrivning, i: Fortid & Nutid, Bind 28, hæfte 1
- Tiemroth**, Jens Henrik m.fl. (1992): Professionalisering og demokrati 1880-1991, i: Mørch, Søren (red.): Danmarks historie bind 10, Historiens historie, Gyldendal